

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТИ ҲУЗУРИДАГИ
ДАВЛАТ БОШҚАРУВИ АКАДЕМИЯСИ ҚОШИДАГИ
ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ DSc.27.06.2017. Үч. 23.01.
РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

БЕРДАҚ НОМИДАГИ ҚОРАҚАЛПОҚ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

РЕЙМОВА ЗУХРА АБАТБАЕВНА

**ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ФУҚАРОЛАРНИНГ
ЎЗИНИ ЎЗИ БОШҚАРИШ ОРГАНЛАРИ ФАОЛИЯТИНИНГ
ТАШКИЛИЙ-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ**

12.00.02 – Конституциявий ҳуқуқ. Маъмурий ҳуқуқ. Молия ва божхона ҳуқуқи

**ЮРИДИК ФАНЛАРИ ДОКТОРИ (DSc) ДИССЕРТАЦИЯСИ
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент – 2018

Докторлик диссертацияси автореферати мундарижаси
Докторлық диссертациясы авторефераты мазмуны
Оглавление автореферата докторской диссертации
Content of the abstract of doctoral dissertation

Реймова Зухра Абатбаевна

Қарақалпақстан Республикасында фуқароларнинг
ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятининг
ташкилий-ҳуқуқий асослари5

Реймова Зухра Абатбаевна

Қарақалпақстан Республикасында пуқаралардың
өзин-өзи басқарыў уйымлары хызметининг
шөлкемлестириўшилиқ-ҳуқықый тийкарлары..... 27

Реймова Зухра Абатбаевна

Организационно-правовые основы деятельности
органов самоуправления граждан в Республике
Каракалпакстан..... 53

Reimova Zuhra Abatbaevna

Organizational and legal basis of activities
of self-government bodies in the Republic of
Karakalpakstan.....77

Эълон қилинган ишлар рўйхати

Жәрияланған ислер дизими

Список опубликованных работ

List of published works..... 82

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТИ ҲУЗУРИДАГИ
ДАВЛАТ БОШҚАРУВИ АКАДЕМИЯСИ ҚОШИДАГИ
ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ DSc.27.06.2017. Ҳу. 23.01.
РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

БЕРДАҚ НОМИДАГИ ҚОРАҚАЛПОҚ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

РЕЙМОВА ЗУХРА АБАТБАЕВНА

**ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ФУҚАРОЛАРНИНГ
ЎЗИНИ ЎЗИ БОШҚАРИШ ОРГАНЛАРИ ФАОЛИЯТИНИНГ
ТАШКИЛИЙ-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ**

12.00.02 – Конституциявий ҳуқуқ. Маъмурий ҳуқуқ. Молия ва божхона ҳуқуқи

**ЮРИДИК ФАНЛАРИ ДОКТОРИ (DSc) ДИССЕРТАЦИЯСИ
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент – 2018

Фан доктори (DSc) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида В2018.1.DSc/Yu71 рақам билан рўйхатга олинган.

Диссертация Қорақалпоқ давлат университетида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, қорақалпоқ, рус, инглиз (резюме)) Илмий кенгаш веб-саҳифаси (www.dba.uz) ва «Ziyonet» Ахборот таълим порталида (www.ziyonet.uz) жойлаштирилган.

Илмий маслаҳатчи:

Рузметов Хайрулло Ибадуллаевич
юримдик фанлари доктори

Расмий оппонентлар:

Турсунов Ахтам Саломович
юримдик фанлари доктори, профессор

Мухамедов Ўткирбек Хазратқулович
юримдик фанлари доктори, профессор

Рузиев Зафар Райимович
юримдик фанлари доктори

Етакчи ташкилот:

Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети

Диссертация ҳимояси Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси ҳузуридаги илмий даражалар берувчи DSc.27.06.2017.Yu.23.01 рақамли Илмий кенгашнинг 2018-йил «19» июнь куни соат 10⁰⁰ даги мажлисида бўлиб ўтади. (Манзил: 100003, Тошкент шаҳри, Ислон Каримов кўчаси, 45 уй. Тел.: (99871) 232-60-80; факс: (99871) 232-60-66; e-mail: info@dba.uz).

Диссертация билан Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академиясининг Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин (14 рақами билан рўйхатга олинган). (Манзил: 100003, Тошкент ш., Ислон Каримов кўчаси, 45 уй. Тел.: (99871) 232-61-25).

Диссертация автореферати 2018-йил «___» _____ куни тарқатилди.
(2018-йил _____ «___» рақамли реестр баённомаси).

Г.Р.Маликова

Илимий даражалар берувчи илмий кенгаш
раиси, ю.ф.д., доцент

Г.С.Исмаилова

Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш
котиби, ю.ф.д., доцент

И.А.Хамедов

Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш
ҳузуридаги илмий семинар раиси, ю.ф.д.,
профессор

КИРИШ (докторлик диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурлиги. Давлатни модернизация қилиш ва янгилаш, давлат ва жамият қурилишини либераллаштиришга тааллуқли ислохотлар натижасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ташкилий-ҳуқуқий фаолияти ва уларнинг давлат ҳокимиятининг маҳаллий органлари билан ўзаро ҳамкорлигини такомиллаштириш муҳим аҳамият касб этмоқда. Фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари бошқа бошқарув тузилмаларидан бошқарув тизими сифатида ўзининг ноёблиги билан фарқ қилиб, фуқаролик жамияти институти сифатида қатнашади. Уларнинг ноёблиги шунда ифодаланадики, бошқарув жараёнида улар ҳуқуқнинг позитив нормалари билан бир қаторда жамият ҳаётининг табиий турда юзага келган нормаларига, яъни анъаналар ва урф-одатларга суянадилар. Натижада, мазкур тузилмалар аҳолига яқинироқ жойлашган бошқарув тизими сифатида ўз фаолиятида ҳаққонийлик тамойилларини янада тўлиқ амалга ошириш қобилиятига эга.

Демократик ислохотларнинг ҳозирги босқичида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг роли ва аҳамиятини янада кенгайтириш чоралари назарда тутилган. Маҳалла институтининг роли ва аҳамиятини янада кучайтириш келгусида ҳам бизнинг диққатимиз марказида бўлади, ... авваламбор, маҳалланинг жамиятдаги роли ва аҳамиятини янада кучайтириш, унинг ҳуқуқлари ва ваколатларини кенгайтириш, моддий-техник базасини мустаҳкамлаш, бу тизимнинг раҳбарлари ва ходимларининг малакасини узлуксиз ошириб бориш зарур¹. Айнан шу ҳолат тадқиқот мавзусининг долзарблигини белгилаб берди.

Бу ўз навбатида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ташкилий-ҳуқуқий асосларини, уларнинг ҳокимиятларининг табиатини, бошқарув тизими сифатидаги белгиларини, давлат ва жамият бошқарув тизимидаги умумий ўрнини, унинг ўз вазифаларини амалга ошириш шакли, усуллари ва ваколатларини, давлат органлари ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, нодавлат ташкилотлар билан ўзаро муносабатларини комплекс тарзда илмий тадқиқотни тақозо қилади. Қорақалпоғистон Республикасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятининг ташкилий-ҳуқуқий асослари хусусиятларини ўрганиш учун илмий-назарий ва амалий тадқиқотлар ўтказиш ва уларга улкан самарадорлик бериш зарурияти юзага келади.

Мазкур муаммоларни илмий-амалий жиҳатдан ўрганиш, уларнинг ечимини топиш фуқаролар ўзини ўзи бошқариш институтининг ҳуқуқий жиҳатларини фуқаролик жамияти ва ҳуқуқий давлат қуриш масалалари билан бирга функционал ва тизимли ёндашув жиҳатидан тадқиқ қилиш ҳамда Ўзбекистон ва Қорақалпоғистон Республикасининг «Фуқароларнинг

¹ Мирзиёев Ш.М. Демократик ислохотларни изчил давом эттириш, халқимиз учун тинч ва осойишта, муносиб ҳаёт даражасини яратиш – барқарор тараққиёт қафолатидир // Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзод Шавкат Мирзиёевнинг Тадбиркорлар ва ишбилармонлар ҳаракати – Ўзбекистон либерал-демократик партиясининг VIII съездидаги маърузаси.

ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида» (2013), «Фуқаролар йиғини раиси (оқсоқоли) ва унинг маслаҳатчилари сайлови тўғрисида» (2013) қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017-йил 3-февралдаги ПФ-4944-сонли Фармонининг ижросини таъминлаш ҳамда 2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини, «Фаол тадбиркорлик, инновацион ғоялар ва технологияларни қўллаб-қувватлаш йили»да амалга оширишга оид давлат дастурида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ташкилий-ҳуқуқий асосларини янада такомиллаштириш билан боғлиқ устувор вазифаларнинг амалга оширилишида ушбу диссертация тадқиқоти муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқотнинг республика ва фан технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига боғлиқлиги. Мазкур тадқиқот иши республика фан ва технологиялар ривожланишининг Ф1. “Жамиятни ривожланиши, давлат ва ҳуқуқ назарияси, иқтисодиёт рақобатбардошлиги” устувор йўналиши доирасида бажарилган.

Диссертациянинг мавзуси бўйича хорижий илмий тадқиқотлар шарҳи. Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятининг ташкилий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштиришга йўналтирилган илмий-тадқиқот ишлари дунёнинг етакчи илмий марказлари ва олий таълим муассасаларида, жумладан, Northeastern University, Harvard University, Cornell University, University of Oklahoma, Stanford University (США), Oxford University (Великобритания), Nagoya University (Япония), Université Panthéon-Assas (Франция), Россия давлат ва муниципал бошқарувнинг илмий маркази (Россия), Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Стратегик ва минтақалараро тадқиқотлар институти (Ўзбекистон)ларида олиб борилмоқда¹.

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятининг ташкилий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштиришга оид жаҳонда олиб борилган тадқиқотлар натижасида қатор, жумладан, куйидаги илмий натижалар олинган: фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ваколатлари ва молиявий таъминланишини тенглаштиришнинг принциплари, шакллари ва усуллари ишлаб чиқилган (University of Oklahoma, Northeastern University, Cornell University, Université Panthéon-Assas); фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ўзини ўзи бошқариш тизими сифатидаги масалаларини тартибга солувчи механизм такомиллаштирилган (Harvard University, Oxford University); жамиятнинг тарихий шаклланган миллий-анъанавий негизлари асосида умумий эътироф қилинган универсал нормаларни уйғунлаштиришни таъминлаш орқали фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларини такомиллаштириш бўйича маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органларининг миллий ҳуқуқ тизимидаги ўзига хос хусусиятлари

¹ www.northeastern.edu, harvard.edu, www.cornell.edu, <https://www.ou.edu>, www.stanford.edu, www.ox.ac.uk, <http://www.u-paris2.fr>, <http://gsom.spbu.ru>, <http://www.dba.uz>, www.goldenpages.uz и др.

ва тавсифлари аниқланган (Nagoya); фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларини ташкиллаштиришда жамият ривожланишининг объектив қонуниятларини ҳисобга олиш исботланган (Stanford University); фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ва уларни мувофиқлаштирувчи структураларнинг юридик табиати аниқланган; фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ташкилий-ҳуқуқий фаолиятини ва уларнинг давлат ҳокимиятининг маҳаллий органлари билан ўзаро ҳамкорлигини такомиллаштириш бўйича таклифлар ва тавсиялар ишлаб чиқилган (ДБА).

Бугун дунёда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, жумладан фаолиятининг ташкилий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштиришда қуйидаги устувор йўналишлари бўйича тадқиқотлар олиб борилмоқда: оммавий бошқарув органларининг даражалари ўртасидаги ўзаро ҳамкорликни мақбуллаштириш; фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари томонидан халқ ҳокимияти принципини амалга ошириш шакллари ва методлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг яхлитлигини тизимли ёндашув асосида янада такомиллаштириш; фуқароларнинг ўзини ўзи бошқаришни ташкиллаштиришда позитив (давлат-ҳуқуқий) ва табиий (миллий-анъанавий) ҳолатларнинг ўзаро алоқаси, ўзини ўзи бошқариш органлари ҳудудий-иқтисодий дастурларини ишлаб чиқиш билан боғлиқ муносабатларни такомиллаштириш.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг давлат ва жамият қурилишини демократлаштириш доирасидаги улкан роли муносабати билан жойларда давлат сиёсатини амалга ошириш, уларнинг фаолиятини такомиллаштиришнинг ҳуқуқий масалалари кўпчилик олимларнинг диққатини жалб қилиб келмоқда.

Бир қатор йирик монографик тадқиқотлар давлат бошқаруви ва маҳаллий бошқарувнинг умумназарий, умумметодологик масалаларини тадқиқ этишга бағишланган.

Ўзбекистон Республикаси ва Қорақалпоғистон Республикаси мустақилликни қўлга киритгандан кейин бу масалада ҳуқуқшунос олимлар Агзамхўжаев А.А., Азизхўжаев А.А., Исламов З.М., Одилқориев Х.Т., Рахимов Ф.Х., Саидов А.Х., Ахмедшаева М.А. ва бошқалар илмий ишларида ушбу мавзунинг у ёки бу жиҳатлари ёритилган¹.

Ҳокимиятнинг маҳаллий органларини ислоҳ қилиш билан боғлиқ бўлган масалалар Хусанов О.Т., Жалилов Ш.И., Бойдадаев М., Хамедов И.А., Рузиев Х., Жумаев Р., Абдуллаев Ш.Ю., Жумаев Й.Г., Жураев Б., Тўракулов М., Олламов Я.Й. ва бошқаларнинг илмий ишларида тадқиқот қилинди.

¹Агзамходжаев А.А. Правовые основы государственной независимости Республики Узбекистан. - Т.: Узбекистан, 1993; Азизходжаев А.А. Мустақиллик, курашлар ва қувончлар. - Т., 2001; Исламов З.М. Проблема власти: её понимание, назначение, социальная ценность. - Т.: ТДЮИ, 2003; Адълқариев Х.Т. Конституция ва фуқаролик жамияти. - Т.: Шарк, 2002; Рахимов Ф.Х. Теоретические и практические проблемы создания демократического правового государства в Республике Узбекистан: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук. - Т.: 1989; Саидов А.Х. Сравнительное конституционное право. - Т., 1993; Ахмедшаева М.А. Давлат ҳокимияти тизимида ижро ҳокимияти: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук. - Т., 2010.

Уларда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолияти ташкилий-хуқуқий негизларининг фақат айрим жиҳатларигина кўриб чиқилди¹.

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларини ташкил қилиш ва фаолияти соҳасида Жалилов Ш.И., Маликова Г.Р., Исмаилова Г.С., Рузиев З.Р., Газиёв Ш.М., Дуйшо кызы Нуржан, Умарова Г.Б., Сувонқулов М. томонидан махсус тадқиқот ишлари ўтказилди².

Бевосита Қорақалпоғистон Республикаси материалларида назарий-хуқуқий характердаги тадқиқот ишларини Қутыбаева Е.Д., Ниетуллаев С.Д., Айтниязов П., Дауменов Б.А. олиб борди³.

Шу билан бирга муаллиф хориж тажрибасини ўрганиш орқали республикамизда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш институти фаолиятини янада такомиллаштириш масалалари хусусида таклиф-тавсиялар ишлаб чиқишни ўз олдига вазифа қилиб қуйган⁴.

¹Хусанов О.Т. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва маҳаллий давлат ҳокимияти асослари: хуқуқий, ташкилий масалалар ва муммолар: дис.... докт.юр.наук. - Т., 1995; Жалилов Ш.И. Кучли давлатдан – кучли жамият сари: тажриба, таҳлил, амалиёт. – Т.: Ўзбекистон. 2001; Бойдаев М. Политико-правовые основы становления и развития системы государственного управления в Республике Узбекистан. - Т., Адолат, 1996; Хамедов И.А. Организационно-правовые проблемы совершенствования системы государственного управления в Республике Узбекистан: Дис. ... докт. юрид. наук. - Т., 2004; Жумаев Р.З. Политическая система Республики Узбекистан: становление и развитие. - Т., Фан, 1996; Рузметов Х.. Хокимияты проблемы теории и практика организации деятельности местных органов исполнительной власти. –Т.: ТГЮИ, 226 с. Абдуллаев Ш.Ю. Контрольная деятельность хокимов и областных Советов народных депутатов (в условиях Республики Узбекистан): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Т., 1995; Жумаев Ю.Г. Вилоят, туман ва шаҳар ҳокимларининг хуқуқий ҳолати: дис. ... канд. юрид. наук. - Т., 2004; Жураев Б. Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг қонунийлик, хуқуқ-тартибот ва фуқароларнинг ҳафсизлигини таъминлаш фаолияти: хуқуқий, ташкилий масалалар: дис. ... канд. юрид. наук. - Т., 1999; Туракулов М. Ўзбекистонда фуқаролик жамияти асосларини шакллантиришда маҳаллий давлат ҳокимиятининг роли: дис. ... канд. полит. наук. - Т., 2004; Олламов Я.Й. Ўзбекистон Республикасида маҳаллий ҳокимият тизими (назарий хуқуқий муаммолар). - Т., 2000.

² Жалилов Ш.И. Ўзбекистон Республикасининг ўзини ўзи бошқариш хуқуқи. - Т.: Ўзбекистон, 1994; Маликовой Г.Р. Фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш институтининг конституциявий (хуқуқий) асосларини такомиллаштириш муаммолари: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук. - Т.: 2009; Исмаилова Г.С. Ўзбекистонда маҳаллий давлат ҳокимияти ва ўзини-ўзи бошқариш органлари фаолиятини либераллаштиришнинг давлат-хуқуқий йўналишлари: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук. - Т.: 2016; Рўзиев З.Р. Фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг ваколатлари (конституциявий-хуқуқий таҳлил): Автореф. дис. ... докт. юрид. наук. - Т., 2016; Газиёв Ш.М.Фуқаролар ўзини-ўзи бошқариш органларининг ижтимоий ҳимоя фаолиятини такомиллаштириш муаммолари: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Т.: 2009; Дуйшо кызы Нуржан. Организация местного самоуправления: сравнительный анализ: Автореф. дис. ... канд. полит. наук. - Т., 2005; Умарова Г.Б. Ўзбекистонда ўзини-ўзи бошқариш органларининг шаклланиши ва такомиллаштириш тарихи (1991-2001 йй): Автореф. дис. ... канд. истор. наук. - Т., 2002; Сувонқулов М. Ўзбекистон Республикасида фуқаролар ўзини-ўзи бошқариш органлари фаолиятини назарий-хуқуқий муаммолари: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Т.: 2002.

³Кутыбаева Е.Д. Органы исполнительной власти Республики Каракалпакстан: дис. ... докт.юр.наук. - Т., 1999; Ниетуллаев С.Д. Государственное строительство в Республике Каракалпакстан. - Нукус: Каракалпакстан. 1993; Айтниязов П. Республика Каракалпакстан - суверенное государство. –Нукус: «Каракалпакстан». 1993.

⁴Игнатов В.Г. Зарубежный опыт местного самоуправления: российская практика. – Ростов н/Д. Университет. 1999; Литягин Н.Н. Местное самоуправление: понятие, организационно-экономические основы и гарантии его осуществления. - М.: О-во «Знание». 1992; Морачев В.Н. Формы и методы территориального управления в США и Канаде. - М.: Наука. 1989; Черкасов А. Сравнительное местное управление: теория и практика. – М.: «ФОРУМ-ИНФРА-М», 1998; Евдокимов В.Б., Старцев Я.Ю. Местные органы власти зарубежных стран. – М.: Спарк, 2001; Савин В.И. Теоретические и практические вопросы становления и развития публичной власти. – Орел: Труд, 2001; Прудников А.С. Местное самоуправление (управление) в зарубежных странах. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2007.

Диссертация мавзусининг диссертация бажарилаётган олий таълим муассасасининг илмий-тадқиқот ишлари билан боғлиқлиги. Диссертация мавзуси Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат университетининг илмий-тадқиқот ишлари режасига мувофиқ: “Мамлакатимизда демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятни ривожлантиришда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ҳуқуқ ва ваколатларини такомиллаштириш масалалари” илмий тадқиқот лойихаси (2012-2018), Ф1-79 «Жамоат назорат тизимида ўзини-ўзи бошқариш органлари ваколатларини кенгайтириш муаммолари (Қорақалпоғистон Республикаси мисолида (2012-2016))» мавзусидаги фундаментал лойиҳалари доирасида бажарилган.

Тадқиқотнинг мақсади фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятининг ташкилий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш бўйича таклиф ва тавсияларни ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқот вазифалари:

фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларини ташкил қилиш ва фаолиятининг ҳуқуқий асосларини таҳлил қилиш;

фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ташкилий қурилишини тадқиқ қилиш;

фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятининг самарадорлигини таъминлайдиган асосий қафолатлар тизимини ўрнатиш, унинг энг муҳим элементларини аниқлаш;

фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг давлат ҳокимияти органлари ва фуқаролик жамияти институтлари билан ўзаро муносабатларининг назарий ва амалий масалаларини муҳокама қилиш;

фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари компетенциясини ривожлантиришнинг асосий йўналишларини аниқлаш, уларнинг ваколатларини мазмуни бўйича таснифлаш ва тартибга солиш;

фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларини ташкил қилиш ва фаолият юритишида хориж давлатларининг тажрибасини қиёсий-ҳуқуқий тадқиқ қилиш ва уларни Ўзбекистонда қўллашнинг мумкин бўлган жиҳатларини аниқлаш;

Қорақалпоғистонда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятининг ташкилий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштиришга йўналтирилган таклиф ва тавсияларни илмий-назарий таҳлил асосида ифодалаш.

Тадқиқотнинг объекти сифатида Қорақалпоғистон Республикасидаги фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятининг ташкилий-ҳуқуқий асослари билан вужудга келадиган сиёсий-ҳуқуқий ва ижтимоий-иқтисодий муносабатлар олинган.

Тадқиқотнинг предмети фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини ташкиллаштириш принципларини тартибга солувчи Ўзбекистон Республикаси ва Қорақалпоғистон Республикаси қонунлари ва уларнинг амалиётда тўпланган тажрибалари ташкил қилади.

Тадқиқотнинг усуллари. Тадқиқотни олиб боришда илмий билишнинг умумий ва махсус усулларида кенг фойдаланилди. Хусусан, кузатиш, таҳлил қилиш (статистик, қиёсий ва ҳ.к.), мантиқийлик, тарихий ёндашув, ҳуқуқий моделлаштириш усуллари шулар жумласидан. Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятининг ташкилий-ҳуқуқий асосларига доир масалаларни ўрганиш жараёнида Ўзбекистон Республикаси Президентининг асарларини асос сифатида илмий жиҳатдан тадқиқ этишга алоҳида урғу берилди. Шунингдек, ушбу соҳада фаолият юритаётган мутахассислар, илмий тадқиқот олиб борган ҳуқуқшунос олимлар, қолаверса, хорижий тажрибани (ривожланган ва ривожланаётган давлатларнинг ўзини ўзи бошқариш соҳасидаги қонунчиликни) ўрганишга ҳамда статистик маълумотларни таҳлил қилиш натижасида таклифлар тайёрлашга алоҳида эътибор қаратилди.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги куйдагилардан иборат:

таркибида маҳаллалар ташкил қилинган посёлка, овул ва фуқаролар йиғинларини қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда маҳалла фуқаролар йиғинларига бирлаштириш ва бўлиш йўли билан қайта ташкил қилиш ҳақидаги таклифи асосланган;

фуқаролар йиғинининг раиси (оқсоқоли) ва унинг маслаҳатчилари сайловини ўтказиш ва ташкил этилиши тартиблари Қорақалпоғистон Республикаси қонуни билан тартибга солинишини киритиш асосланган;

туманлар ва шаҳарлар комиссиялари ва ишчи гуруҳи, фуқаролар йиғини раиси (оқсоқоли) ва унинг маслаҳатчиларининг навбатдаги сайлови эълон қилинганидан кейин ўз фаолиятини тугатиш зарурияти асосланган;

Қорақалпоғистон Республикаси фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг фаолиятини мувофиқлаштириш бўйича Кенгаши ва унинг ижрочи аппаратининг ташкилий тузилмасини ишлаб чиқишда ва тасдиқлашда, мувофиқлаштириш бўйича кенгашнинг ижрочи аппарати ходимларининг якуний сони бўйича тоифаланган минтақаларнинг рўйхатини аниқлашда ҳисобга олинши ва қўлланиши асосланган;

Қорақалпоғистон Республикасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ўз вазифаларини амалга ошириш шакли, усуллари ва ваколатларини шакллантириш тартиби, тузилмаларини мақбуллаштиришда таклифлар ишлаб чиқилган.

Тадқиқотнинг амалий натижаси куйдагилардан иборат:

фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг бошқарув тизими сифатидаги юридик табиати, ҳуқуқий белгилари, шунингдек, уларнинг бошқарув тизимидаги ўрнига боғлиқ назарий хулосалар ишлаб чиқилган;

фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларин тартибга солувчи институтнинг норматив-ҳуқуқий ҳужжатларин такомиллаштириш бўйича таклифлар ва тавсиялари асосланган;

Қорақалпоғистон Республикасининг «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида» ва «Фуқаролар йиғинининг раиси (оқсоқоли) ва унинг маслаҳатчилари сайлови тўғрисида»ги Қонунларига

Ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритиш, шунингдек, бир қатор норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни қабул қилиш ва амалдаги ҳужжатларга ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритиш бўйича таклифлар ишлаб чиқилган.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги. Диссертацияда қўлланилган назарий ёндашув ва усуллар расмий манбалардан олингани; ўтказилган социологик сўровнама натижалари анкета шакилларига асосланган; хулоса, таклиф ва тавсияларнинг амалиётда жорий этилгани, олинган натижаларнинг ваколатли тузилмалар томонидан тасдиқлангани билан изоҳланади.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Диссертация ишининг илмий аҳамияти қонун ижодкорлигида, ҳуқуқни қўллаш амалиётида, миллий қонучиликни такомиллаштириш ҳамда ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятининг илмий-назарий таҳлили асосида олинган натижалар ушбу йўналишдаги методологик услубий ёндашувларни такомиллаштиришда фойдаланиш билан изоҳланади.

Тадқиқот натижаларининг амалий аҳамияти айрим тармоқ қонунчилигини такомиллаштиришда ҳамда ҳуқуқни қўллаш амалиётини ривожлантиришда, шунингдек фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини такомиллаштиришга бағишланган мақсадли давлат дастурларини ишлаб чиқишга хизмат қилади.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. Қорақалпоғистон Республикасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятининг ташкилий-ҳуқуқий асослари тадқиқоти бўйича олинган илмий натижалар асосида:

«Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгаши, халқ депутатлари вилоят Кенгашлари, «Маҳалла» хайрия жамоат фонди Республика кенгаши ва маҳалла фаолларининг таркибида маҳаллалар ташкил қилинган посёлка, овул ва фуқаролар йиғинларини қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда маҳалла фуқаролар йиғинларига бирлаштириш ва бўлиш йўли билан қайта ташкил қилиш ҳақидаги таклифи Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017-йил 3-февралдаги ПФ-4944-сон Фармонининг 5-бандида ўз ифодасини топган (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасининг Демократик институтлар, нодавлат ташкилотлар ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари бўйича қўмитаси 2017-йил 25-сентябрь 05/01-10-335-сонли маълумотномаси). Бу ўзгартиришлар фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятининг самарадорлигини оширишга, маҳалланинг аҳолига энг яқин тузилмасига айланишига, шунингдек, уларнинг давлат органлари ва фуқаролик жамияти институтлари билан ўзаро ҳамкорлигини янада ривожлантиришга хизмат қилди;

фуқаролар йиғинининг раиси (оқсоқоли) ва унинг маслаҳатчилари сайловини ўтказиш ва ташкил этилиши тартиблари Қорақалпоғистон Республикаси қонуни билан тартибга солиш тўғрисидаги таклиф Ўзбекистон Республикасининг 2013 йил 22 апрелда янги таҳрирда қабул қилинган «Фуқаролар йиғини раиси (оқсоқоли) ва унинг маслаҳатчилари сайлови

тўғрисида»ги Қонунини ишлаб чиқишда қўлланилди, бунинг натижасида ушбу қонуннинг 2-моддасига ўзгартиришлар ўз ифодасини топган (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасининг Демократик институтлар, нодавлат ташкилотлар ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари бўйича қўмитаси 2017-йил 25-сентябрь 05/01-10-335-сонли маълумотномаси). Бу ўзгариш Ўзбекистон Республикасининг барча ҳудудида сайловнинг ягона тизимини ўрнатиш имкон берди;

туман ва шаҳар комиссияларининг, шунингдек, фуқаролар йиғинининг раиси (оқсоқоли) ва унинг маслаҳатчилари сайловини ташкил қилиш ва ўтказишга қўмаклашувчи ишчи гуруҳларнинг ваколатларига доимийлик мақомини бериш зарурияти тўғрисидаги таклифлар Ўзбекистон Республикаси «Фуқаролар йиғини раиси (оқсоқоли) ва унинг маслаҳатчилари сайлови тўғрисида»ги Қонунининг 12 ва 14 моддаларида ўз ифодасини топган (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасининг Демократик институтлар, нодавлат ташкилотлар ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари бўйича қўмитаси 2017-йил 25-сентябрь 05/01-10-335-сонли маълумотномаси). Мазкур таклиф фуқаролар йиғини раиси (оқсоқоли) ва унинг маслаҳатчилари сайловини ўтказишда самарадорликни оширишга хизмат қилди;

диссертация яқунлари Қорақалпоғистон Республикаси фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг фаолиятини мувофиқлаштириш бўйича Кенгаши ва унинг ижрочи аппаратининг ташкилий тузилмасини ишлаб чиқишда ва тасдиқлашда, мувофиқлаштириш бўйича кенгашнинг ижрочи аппарати ходимларининг яқуний сони бўйича тоифаланган минтақаларнинг рўйхатини аниқлашда ҳисобга олинди ва қўлланилди ҳамда Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгашининг 2017-йил 3-февралдаги ПФ-4944-сонли «Маҳалла институтин янада такомиллаштириш чоралари тўғрисида»ги Қарорида ўз ифодасини топди («Маҳалла» Хайрия Жамоат Фондининг Қорақалпоғистон минтақавий бўлими 2017-йил 14-август 01/0118-сонли маълумотномаси). Бу тавсиялар Қорақалпоғистон Республикаси фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг фаолиятини мувофиқлаштириш бўйича Кенгаш фаолиятининг уйғунлашувини ва самарасини оширишга хизмат қилди.

Диссертантнинг амалдаги қонунчиликни такомиллаштиришдаги айрим таклифлари Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгесиде қўлланилмоқда (Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгеси Қонунчилик, суд-ҳуқуқ ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари масалалари қўмитаси 2017-йил 14-август 03-690-сонли маълумотномаси).

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Тадқиқот ишининг натижалари қатор республика ва халқаро илмий-амалий анжуманларида, жумладан: «Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси – изчил демократик ислоҳотлар асоси» (Тошкент, 2010), «Ўзбекистон Республикаси Конституцияси – мамлакатимизда демократик ислоҳотларни чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асоси» (Тошкент, 2011), «Конституция – демократик ислоҳотларни чуқурлаштириш ва

фуқаролик жамиятини ривожлантириш асоси» (Тошкент, 2011), «Конституция – демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш асоси» (Тошкент, 2012), «Конституционная модернизация общества в современных условиях. Нынешнее состояние и перспективы развития» (Тошкент, 2012), «Конституция мамлакатимиз тараққиёти истикболининг муҳим гарови» (Тошкент, 2013), «Пуқаралардың өзін-өзі басқарыў уйымларының жәмийетлик қадағалаў системасында тутқан орны» (Нукус 2013), «Демократик ислохотлар шароитида давлат бошқарувини янада эркинлаштириш масалалари.» (Тошкент, 2014), «Роль и значение правосудия в борьбе с коррупцией» (Тошкент, 2015), «Мамлакатни модернизация қилиш шароитида давлат бошқаруви тизимини такомиллаштиришнинг долзарб масалалари» (Тошкент, 2015), «Конституциявий ислохотлар – давлат бошқарувини такомиллаштиришнинг муҳим омили» (Тошкент, 2016), «Ўзбекистон Республикаси Конституцияси-демократик ҳуқуқий давлат шакилланиши ва тараққиётининг ишончли ҳуқуқий кафолати» (Тошкент 2017), «Инсан мәплерин тәмийинлеўде ҳәрәкетлер стратегиясының әҳмийети» (Нукус 2017) мавзуларидаги республика ва халқаро илмий-амалий конференцияларда маъруза кўринишида баён этилган ҳамда апробациядан ўтказилган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилиниши. Диссертация мавзуси бўйича жами 43 та илмий иш, жумладан 3 та монография, 5 та ўқув кўлланма, диссертациянинг асосий илмий натижаларини чоп этишга тавсия этилган илмий журналларда 17 (шундан 2 таси хорижий журналларда) ҳамда турли тўпламлар таркибида илмий мақолалар чоп этилган.

Диссертациянинг ҳажми ва тузилиши. Диссертация таркиби кириш, тўртта боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва иловалардан иборат. Диссертациянинг ҳажми 262 бетни ташкил этган.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Кириш қисмида ўтказилган тадқиқотларнинг долзарблиги ва зарурати асосланган, тадқиқотнинг мақсади ва вазифалари ҳамда объект ва предметлари тавсифланган, республика фан ва технологияси тараққиётининг устувор йўналишларига мослиги кўрсатилган, тадқиқотнинг илмий янгилиги ва амалий натижалари баён қилинган, олинган натижаларнинг назарий ва амалий аҳамияти очиқ берилган, тадқиқот натижаларини амалиётга жорий қилиш, нашр этилган ишлар ва диссертация тузилиши бўйича маълумотлар келтирилган.

Диссертациянинг биринчи боби «**Қорақалпоғистон Республикасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини ташкил қилишнинг назарий ва ҳуқуқий асослари**» деб номланиб, унда ҳам назарий, ҳам ҳуқуқий аспектлар тадқиқ қилинган.

Назарий жиҳатдан Қорақалпоғистон Республикаси, Ўзбекистон Республикаси материалларида илк бор фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг оммавий бошқариш тизимидаги ўрни тўғрисидаги масала тадқиқ қилинди. Бунинг учун учта институт: фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, давлат ҳокимияти органлари ва нодавлат нотижорат ташкилотларининг юридик табиатининг умумий ва фарқли белгиларининг назарий ва ҳуқуқий аспектлари таҳлил қилинди.

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, давлат ҳокимияти органлари ва нодавлат нотижорат ташкилотларининг юридик табиатининг умумий ва фарқли белгиларининг амалий аспектлари таҳлили қуйидагиларни кўрсатди:

ФЎЎБО ва ДҲО ўрнатилган давлат тартибида тузилади. Масалан, улар (фуқаролар йиғинларининг раислари ва унинг маслаҳатчилари, депутатлар) умумий сайловлар орқали шаклланади. Сайловлар тегишлича «Фуқаролар йиғинларининг раиси (оқсоқоли) ва уларнинг маслаҳатчилари сайлови тўғрисида»ги ва «Халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашларига сайловлар тўғрисида»ги Қонунлар асосида амалга оширилади. Улардан фарқли ўлароқ, ННТ лар манфаатлари бўйича бирлашган фуқароларнинг чекланган гуруҳи томонидан шаклланади;

ФЎЎБО ва ДҲО умумий компетенцияга эгадир, яъни, ўз ҳудудида ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг умумий масалаларин хал қилиш ваколатига эга;

иққаласи ҳам миллий давлатчилик белгиларига эга. Жумладан, уларнинг номларида миллий суверенитет элементлари тасвирланган (Жўқорғи Кенгес, маҳаллий Кенгаш, макон-кенгаш (маҳалла), оқсоқол);

ФЎЎБО ва ДҲО ҳужжатлари давлат ҳокимияти характерига эга, яъни, ижроси мажбурий;

ФЎЎБО маҳаллий ДҲО да, ННТ эса адлия органларида ҳисобда туради;

ФЎЎБО ва ДҲО мажбурий тартибда Қорақалпоғистон Республикасининг барча ҳудудида ташкил қилинади. Қорақалпоғистон Республикаси Конституциясининг 99 моддасига мувофиқ ФЎЎБО барча посёлкаларда ва қишлоқларда ташкил қилинади. Улардан фарқли ўларок, ННТ лар фуқароларнинг ташаббуси бўйича ташкил қилинади ва тугатилади;

ФЎЎБО ва ДҲО ларининг хизмат вазифалари давлат томонидан, ННТ ларнинг вазифалари эса унинг таъсисчилари томонидан мустақил равшда белгиланади;

ФЎЎБО ва ДҲО маъмурий-ҳудудий белгилар бўйича фуқароларнинг тегишли ҳудудда бирга яшаши фактори асосида тузилади, ННТ лар эса уларнинг таъсисчиларининг ташаббуси билан ташкил қилинади ва тугатилади;

фуқаролар йиғинлари ва уларнинг таркибий бўлимлари тўғрисидаги намунали қоидалар Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгеси, ННТ ларнинг низоми эса унинг таъсисчилари томонидан тасдиқланади;

ФЎЎБО ва ДҲО лар сайловлар орқали қонунчилик асосида, ННТ лар эса низомга мувофиқ шаклланади;

ФЎЎБО давлат томонидан, ННТ лар эса молиялаштиришнинг шахсий манбалари томонидан молиялаштирилади.

Н.С.Тимофеевни таъкидлаганидек, «маҳаллий бошқарув ўзининг давлат табиатини қачонлардир енгиб чиқиши гумон. Мамлакатда, шу жумладан, барқарор демократик тенденцияларга эга давлатларда ўзини ўзи бошқаришни ривожлантиришнинг замонавий тенденциялари билан тасдиқланади».

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш ва маҳаллий бошқарувни қарама-қарши қўйиб эмас, балки, уларнинг ўзаро муносабатларин ажратиб ва бутун ҳолда қараб чиққан макул.

Қорақалпоғистон Республикаси фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари давлат ҳокимияти органлари таркибига кирмайди, ўзининг юридик табиатига кўра нодавлат ноижорат ташкилотлар бўлиб топилади ва фуқаролик жамияти институтларига киради. Бир вақтнинг ўзида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари мустақиллик асосида, ўзича эркин шаклининг тури унинг халқ ҳокимиятига тааллуқлилиги. Бунда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш тизими – бу давлат ичидаги давлат эмас: у жамият ва давлат ишларин бошқаришнинг умумий тизимига бириккан, унда алоҳида ўринни эгаллаб, холисликга эга бўлади. Шу боис маҳаллий масалаларни ҳал қилишда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари мустақиллигининг маълум чегаралари давлат қонунчилиги ўрнатган чегаралари ҳақида айтиш мумкин. Бу кўрсатилган ўзини ўзи бошқариш органларининг юридик табиатини яна бир бор дуалистик эканлигин билдиради.

Диссертациянинг иккинчи боби «**Қорақалпоғистон Республикасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ташкилий тузилиши ва шакллантириш тартиби**» деб номланиб, унда фуқароларнинг

ўзини ўзи бошқариш органларининг таркиби ва штатларига, фуқаролар йиғини раиси (оқсоқоли) ва унинг маслаҳатчилари сайловига, Қорақалпоғистон Республикасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг таркибий бўлимларин шакллантириш тартибига тегишли масалалар ёритилади.

Структуравий хусусиятлари бўйича, ҳудудий белгиларидан келиб чиққан ҳолда посёлка ва овул фуқаролар йиғинларин тўрт турга бўлинган:

биринчиси, таркибида барча ҳудудни қамровчи макон-кенгашлар (махаллалар) ташкил қилинган посёлка ва овул фуқаролар йиғинлари;

иккинчиси, таркибида барча ҳудудни қамровчи макон-кенгашлар (махаллалар) ташкил қилинмаган посёлка ва овул фуқаролар йиғинлари;

учинчиси, таркибида макон-кенгашлар (махаллалар) ташкил қилинган посёлка ва овул фуқаролар йиғинлари, лекин, шу билан бир вақтда бу посёлка, овулларнинг ҳудудларининг бир қисмида бошқарув бевосита посёлка ва овул фуқаролар йиғинлари томонидан амалга оширилади. Туманлардаги бундай посёлка ва овул фуқаролар йиғинлари Амударёда – 10 овул, Берунийда – 3 овул, Қораўзакта 1 овул, Нукуста – 3 посёлка, 7 овул, Тўрткулда – 2 овул, Шуманайда – 1 овул, Эллиққалъада – 7 овул. Шундай қилиб, Қорақалпоғистон Республикасида бундай фуқаролар йиғинларининг сони жами 31 бўлиб, улардан посёлка фуқаролар йиғини – 3, овул фуқаролар йиғини – 28 ни ташкил қилади.

тўртинчиси, овуллик туманда жойлашган, аммо, бу туманнинг посёлка ва овул таркибига кирмайдиган макон-кенгаш (махалла) фуқаролар йиғинлари. Макон-кенгаш (махалла) фуқаролар йиғинларининг бундай турлари Қорақалпоғистон Республиканинг қуйидаги туманларида мавжуд: Амударё (11), Беруний (17), Қонлиқўл (3), Қўнғирот (21), Мўйноқ (5), Тўрткул (20), Хўжайли (18), Шуманай (4), Чимбой (11), Эллиққалъа (6). Бундай барча фуқаролар йиғинининг сони жами – 116. Фуқаролар йиғинининг бундай турларин ҳуқуқий мақоми бўйича шаҳар макон-кенгашларга (махаллаларга) тенглаштириш мумкин. Улар қандайдир посёлка ёки овул ҳудудидан ташқарида жойлашиб, бевосита давлат ҳокимиятининг маҳаллий органлари билан ҳамкорлик қилади.

Фуқаролар йиғинининг учинчи ва тўртинчи ҳудудий турлари қонунда кўрсатилмаган.

Қорақалпоғистон Республикаси «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Қонунининг 13-моддасида фуқаролар йиғинининг диний-маърифий ва маънавий ахлоқий тарбия масалалари бўйича маслаҳатчисин (2018-йилнинг 1-апрелидан хотин-қизлар билан ишлаш ва оилаларда маънавий ахлоқий кадриятларни мустаҳкамлаш бўйича мутахассис) ва «Маҳалла посбони» ижтимоий тузилмаси раҳбарини шакллантириш механизми бўлимида бўшлиқ мавжуд. Бундай бўшлиқ шунда кўринадики, мазкур механизм фуқаролар йиғини Кенгашининг лавозимли шахсларини тайинлаш ҳуқуқига эга ва уларни лавозимидан бўшатиш ҳуқуқига эга эмас. Қонундаги бундай ҳуқуқий бўшлиқ натижасида фуқаролар

йиғини Кенгашларининг фаолиятида ҳуқуқ амалиётин қўллаш борасида улар томонидан тайинланган лавозимли шахсларни бўшатишда муаммолар келиб чиқмоқда.

Диссертациянинг «**Қорақалпоғистон Республикасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ваколатларини мақбуллаштириш**» деб номланган учинчи бобида фуқаролар йиғинларининг, фуқаролар йиғини раисининг ва унинг маслаҳатчиларининг, фуқаролар йиғини органларининг ваколатлари сингари аспектлар таҳлил қилинади.

Қорақалпоғистон Республикаси «Фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Қонунининг 11 ва 12 моддаларига мувофиқ, фуқаролар йиғини ваколатлари тегишлича посёлка, овул ва шаҳар макон-кенгаш (махаллалар) ваколатлари, шунингдек, посёлка ва овул макон-кенгаш (махаллалар) ваколатларига бўлинади. Шу билан бирга, посёлка, овул ва шаҳар макон-кенгаш (махалла) фуқаролар йиғинларида ваколатларнинг 24 та, посёлка, овул макон-кенгаш (махалла) фуқаролар йиғинларида эса 10 та тури мавжуд.

Бунда 11 моддада мустаҳкамланган посёлка, овул ва шаҳар макон-кенгаш (махаллалар) фуқаролар йиғинлари ваколатлари билан 12 моддада мустаҳкамланган посёлка, овул макон-кенгаш (махалла) фуқаролар йиғинларининг ваколатларини нисбий таҳлил қилиш шуни кўрсатадики, посёлка, овул ва шаҳар макон-кенгаш (махаллалар) фуқаролар йиғинлари ваколатларининг 10 туридан 7 тури такрорланган, 3 турининг эса шакли ўзгартирилган. Кўриниб турганидек, яқунда посёлка, овул макон-кенгаш (махаллалар) фуқаролар йиғинлари ваколатларининг барча 10 тури посёлка, овул ва шаҳар макон-кенгаш (махаллалар) фуқаролар йиғинлари ваколатларида такрорланган. Фуқаролар йиғинининг фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари ваколатли тизимидаги ўрни, шунингдек, уларни шакллантириш ва фаолияти хусусиятлари сингари институционал белгилар фуқаролар йиғини ваколатларининг характеристикасига таъсир қилади.

Шу билан бирга, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ваколатли тизимидаги иккинчи даражали фуқаролар йиғинларининг барчаси ҳам бирдек институционал белгиларга эга бўлмайди. Улар тузилишида ва фаолиятида фарқларга эга бўлади. Бу шундан келиб чиқадики, посёлка ва овул фуқаролар йиғинлари икки турга бўлинади: биринчиси, ҳудудида макон-кенгашлар (махаллалар) мавжуд бўлган фуқаролар йиғинлари ва иккинчиси, таркибида макон-кенгашлар (махаллалар) мавжуд бўлмаган фуқаролар йиғинлари. Посёлка ва овул фуқаролар йиғинларининг бундай тузилиш белгилари уларнинг тузилишида ва фаолиятидаги фарқига ўзининг изини қолдиради. Ўз навбатида маҳаллий ўзини ўзи бошқаришнинг икки даражали тизимида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг даражалари ўртасида ваколатларни қайта бўлиштиришнинг қулайлигини таъминлаш керак.

Бундай қулайлаштиришнинг асосида маҳаллий ўзини ўзи бошқаришнинг демократик принциплари ётиши зарур. Бундай принципларни

белгилашда ривожланган демократик, шу жумладан Европа Иттифоқи давлатларининг тажрибаси кўл келиши мумкин.

Таркибида макон-кенгашлар (маҳаллалар) ташкил қилинган шаҳар, посёлка, овул макон-кенгаш (маҳалла) фуқаролар йиғинларининг таркибида макон-кенгашлар (маҳаллалар) ташкил қилинмаган посёлка, овул макон-кенгашлар (маҳаллалар) фуқаролар йиғинлари билан такрорланишининг юқори даражасини ҳисобга олиб, фуқаролар йиғинларининг ҳар хил турлари ўртасида қайта тақсимлаш йўли билан фуқаролар йиғинлари ваколатлари институтларин мақбуллаштириш мақсадга мувофиқдир. Бундай мақбуллаштиришдан кўзланган мақсад иккита вазифани ҳал қилишга хизмат қилиши керак: биринчиси, фуқаролар йиғинининг ҳар бир турининг фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш тизимидаги ўрнини мақбул белгилаш, улар ўртасидаги ваколатларнинг такрорланишига барҳам бериш. Бундай мақбуллаштиришнинг асосида аҳолига яқинроқ жойлашган фуқаролар йиғини ваколатларин кучайтиришга устунлик бериш тамойили, ваколатларни юқоридан пастга қарай бериш тамойили бўлиши керак.

Шу боис, макон-кенгаш (маҳаллалар) фуқаролар йиғинларининг қандай ваколатларни ҳал қилишга қодир эканлиги ва уларнинг натижалари посёлка ва овул фуқаролар йиғинларидан макон-кенгаш (маҳалла) фуқаролар йиғинларига қандай берилиши кераклиги тўғрисидаги масалани қараб чиқиш керак.

Ўзбекистон Республикаси Бюджет кодекси, Фуқаролик кодексининг талабларин ҳисобга олган ҳолда кафолат бўйича фуқаролар йиғинлари ваколатларин амалга оширишни таъминлайдиган ҳуқуқий механизмларни, шунингдек, Қорақалпоғистон Республикаси «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Қонунининг 27 моддасига мувофиқ, фуқаролар йиғинлари фаолиятини маблағ билан таъминлашнинг ҳуқуқий асосларин ишлаб чиқиш зарур.

Сайланган лавозимли шахс сифатида фуқаролар йиғинининг раиси иккита вазифани – ваколатли ва бошқариш вазифаларини амалга оширади. Ваколатли вазифа фуқаролар йиғинининг давлат ҳокимиятининг турли органлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, жамоатлик бирлашмалар ва фуқаролар билан муносабатларидаги ваколатлари билан тушунтирилади. Бошқариш вазифаси фуқаролар йиғини раиси томонидан фуқаролар йиғинининг таркибий бўлимларига раҳбарлик қилиш бўйича вазифалар билан тушунтирилади.

Тадқиқотнинг **«Қорақалпоғистон Республикасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятининг шакл ва услубларини модернизация қилиш»** деб номланган тўртинчи бобида Қорақалпоғистон Республикасида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятининг асосий шакиллари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг фуқаролар йиғини ўртасидаги фаолият шакллари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг фаолиятин мувофиқлаштиришга оид масалалар таҳлил қилинади.

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ва тегишлича уларнинг органларининг кўплигини ва функционал аҳамиятин ҳисобга олиб, фуқаролар йиғинлари органлари фаолиятининг энг мақбул томонларини ажратиб ҳамда тегишли махсус ҳуқуқий ҳужжатларда мустаҳкамлаб, уларни ташкил қилишни бир хиллаштириш керак.

Ҳовлилардан, турор жойлардан, кўчалардан фуқаролар вакиллари йиғилишига сайланадиган фуқаролар вакилларининг ваколатларини фуқаролар йиғинлари ваколатларининг барча муддатига, яъни, 2,5 йил этиб белгилаш мақсадга мувофиқ бўларди.

Фуқаролар йиғини кенгаши фаолиятини ташкил қилишда ишларни режалаштириш ва фуқаролар йиғини кенгашининг мажлисларини ўтказиш тартибини ҳуқуқий тартибга солиш муҳим аҳамият касб этади. Фуқаролар йиғини кенгашининг иш тартибини янада кенгироқ регламентлаш мақсадга мувофиқ бўларди. Фуқаролар йиғини кенгашларининг мажлисларига кўпроқ ҳамжиҳатлик бериш учун уларни ўтказишнинг аҳамиятли процедура томонларини тартибга солишга диққат қаратиш керак. Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгаши Президиумининг қарори билан фуқаролар йиғини Кенгаши тўғрисидаги Намунавий Низомини ишлаб чиқиш ва тасдиқлаш мақсадга мувофиқдир.

Ҳуқуқни қўллаш амалиётидан келиб чиқиб, фуқаролар йиғини фаолиятининг асосий йўналишлари бўйича комиссия ишининг намунавий регламентин ишлаб чиқиш, унда комиссия фаолиятини ташкил қилишнинг асосий томонларин кўриб чиқиш мақсадга мувофиқ бўларди. Макон-кенгаш (махалла) посбони ижтимоий тузилмаси фаолиятида уларнинг фаолиятин ташкил қилишнинг муҳим аспектларига конкрет мезонларни белгилаш масаласи муҳим аҳамият касб этади.

Мувофиқлаштириш бошқарувнинг эркин вазифаси сифатида иштирок этиши мумкин, юзага келган умумий муаммоларни комплекс ҳал қилиш учун бир-бирига бўйсунмаган фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органларининг фаолиятини муросага келтириш унинг вазифаси ҳисобланади.

Шу билан бир қаторда, Қорақалпоғистон қонунчилигида, шу жумладан Ўзбекистон ва Қорақалпоғистон Республикаларининг «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Қонунларида «фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини мувофиқлаштириш» тушунчасига қонуний аниқлик берилмаган.

Бу ерда мувофиқлаштириш кенгашларининг фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг умумий манфаатларининг предметларидан келиб чиқадиган фаолиятининг мумкин бўлган йўналишлари белгиланган. Диссертациянинг якуний қисмида тарқатма авторефератларда таклифлар ва тавсиялар ифодаланган.

ХУЛОСА

I. Умумий назарий хулосалар:

1.1. Қорақалпоғистон Республикаси фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари давлат ҳокимияти органлари таркибига кирмайди, ўзининг юридик табиатига кўра нодавлат ноижорат ташкилотлар бўлиб топилади ва фуқаролик жамияти институтларига киради. Бир вақтнинг ўзида фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари мустақиллик асосида, ўзича эркин шаклининг тури унинг халқ ҳокимиятига тааллуқлилиги. Бунда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш тизими – бу давлат ичидаги давлат эмас: у жамият ва давлат ишларин бошқаришнинг умумий тизимига бириккан, унда алоҳида ўринни эгаллаб, холисликга эга бўлади. Шу боис маҳаллий масалаларни ҳал қилишда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари мустақиллигининг маълум чегаралари давлат қонунчилиги ўрнатган чегаралари ҳақида айтиш мумкин. Бу кўрсатилган ўзини ўзи бошқариш органларининг юридик табиатин яна бир бор дуалистик эканлигин билдиради.

1.2. Фуқаролар йиғинининг Кенгаши йиғинлар ўртасида фуқароларнинг манфаатларин бевосита кўзлайдиган фуқаролар йиғинининг амалдаги олий органидир, демак, ўзининг табиати бўйича ваколатли орган ҳисобланади. Истаган бошқа оммавий орган сингари фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг функционал хизматларин ҳисобга ола ўтириб, уларни ваколатли ва ижрочи этиб бўлиш мумкин, фуқаролар йиғини кенгашини функционал турда ваколатли органга киритиш керак. Ўз навбатида бундай хулоса шунга олиб келадикки, фуқаролар йиғини кенгаши йиғинлар ўртасида фуқаролар йиғинининг вакили бўла ўтириб, ўзида вакиллик табиатин сақлаши ва фуқаролар вакиллари томонидан, яъни, фуқароларнинг манфаатларин ҳимоя қилиш учун сайловлар орқали тўғридан-тўғри мандат олган шахслардан шакллантирилиши зарур.

1.3. Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг фаолиятини мувофиқлаштириш кенгашларини ташкил қилишда уларнинг табиатига нодавлат белгиларни киритиш асосий мазмунга эгадир, яъни, бундай кенгашлар фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг нодавлат бирлашмалари бўлиши зарур. Шу билан бирга, давлатнинг вазифаси фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига ўзларининг мувофиқлаштириш кенгашларини яратишда уларга ташкилий ёрдам кўрсатиш билан чекланган бўлиши билан бирга уларнинг нодавлат табиатига ва уларни ташкил қилиш шаклининг бирикмасига зиён етказмаслиги керак.

II. Амалдаги қонунчиликни ривожлантиришга оид таклифлар:

2.1. Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятида фуқаролар йиғини кенгаши аппарати муҳим аҳамият касб этади. Қонунчиликда фуқаролар йиғини Кенгашига фуқаролар йиғинин ўтказишга, фуқаролар йиғини Кенгашининг мажлисига материаллар тайёрлашни,

фуқаролар йиғинининг, фуқаролар йиғини Кенгашининг ва фуқаролар йиғини раисининг қарорларин ижрочиларга ўз вақтида етказилишини таъминлаш, иш юритиш мақсадида ўз аппаратига эга бўлиш ҳуқуқи, фуқаролар йиғинига эса унинг сон таркибин белгилаш ҳуқуқи берилади.

Шу билан бирга, амалиётда фуқаролар йиғинлари маъсул котиб лавозими билан чекланиб қолади, бу уларнинг фаолиятин ёрдам бериш-техник олиб боришни қийинлаштиради.

Фуқаролар йиғини Кенгашининг аппарати тўғрисидаги намунавий низом ишлаб чиқиш ва жорий қилиш бу муаммони ҳал қилишга хизмат қиларди, у орқали фуқаролар йиғини аппаратига киритиш учун мақбул лавозимларнинг намунавий рўйхатин аниқлаш мумкин бўлади. Бу ҳужжат фуқаролар йиғини Кенгаши аппаратларига маълум даражада бир хиллик (унификация) берар эди.

2.2. Қорақалпоғистон Республикаси «Фуқаролар йиғини раиси (оқсоқоли) ва унинг маслаҳатчилари сайлови тўғрисида»ги Қонунининг 4-моддасида сайловларни ташкил қилиш ва ўтказишнинг демократик тамойиллари назарда тутилган бўлиб, улар фуқаролар йиғини раиси маслаҳатчилари сайловини ўтказишда ҳам қўлланилади.

Шу билан бирга, сайловларнинг ошкоралик тамойили фуқароларни фуқаролар йиғини раисининг маслаҳатчиси лавозимига номзодлар билан таништиришни таъминлашда тўлиқ амалга оширилмаган, бу фуқаролар йиғини раиси сайловига ҳам тегишли. Шу боис фуқаролар йиғини раиси маслаҳатчиси сайловида ошкоралик тамойилини янада тўлиғироқ таъминлаш учун Қорақалпоғистон Республикаси «Фуқаролар йиғини раиси (оқсоқоли) ва унинг маслаҳатчилари сайлови тўғрисида»ги Қонунининг 16-моддаси талабларига мувофиқ, номзодлар рўйхатини муддатидан олдин фуқаролар йиғини биносига ва гузарларга осиб қўйишнинг фуқаролар йиғини раиси маслаҳатчиси лавозимига номзодларга ҳам, фуқаролар йиғини раиси лавозимига номзодларга ҳам бирдек муддат ва тартибда бўлиши мақсадга мувофиқ бўларди.

2.3. Қорақалпоғистон Республикаси «Фуқаролар йиғини раиси (оқсоқоли) ва унинг маслаҳатчилари сайлови тўғрисида»ги Қонунда фуқаролар йиғини раисининг маслаҳатчилари ўзини ўзи бошқаришда муҳим ўрин эгалласа ҳам уларга номзодларга талаблар белгиланмаган. Қорақалпоғистон Республикаси «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Қонунига мувофиқ, фуқаролар йиғини маслаҳатчилари лавозими бўйича фуқаролар йиғини Кенгаши таркибига киради (13-модда), қоида бўйича фуқаролар йиғини фаолиятининг асосий йўналишлари бўйича комиссияларни бошқаради (18-модда), фуқаролар йиғинин олиб бориш, фуқаролар йиғини баённомасига ва ечимларига имзо чекиш ҳуқуқига эга (21-модда). Шу боис, Қорақалпоғистон Республикаси «Фуқаролар йиғини раиси (оқсоқоли) ва унинг маслаҳатчилари сайлови тўғрисида»ги Қонунига «Фуқаролар йиғини раиси (оқсоқоли) маслаҳатчиси лавозимига номзодларга қўйиладиган талаблар» деб номланган янги 19¹

моддани киритиш мақсадга мувофиқдир. Бу талабларнинг мазмунига фуқаролар йиғини раиси лавозимига номзодларга қўйиладиган барча талабларни киритган мақул.

2.4. Таркибида макон-кенгашлар (маҳаллалар) ташкил қилинган посёлка ва овул фуқаролар йиғинлари ва таркибида макон-кенгашлар (маҳаллалар) ташкил қилинмаган посёлка ва овул фуқаролар йиғинлари ўртасида такрорланадиган ваколатларнинг юқори даражасин ҳисобга олага ҳолда фуқаролар йиғинларининг ваколатлари институтин фуқаролар йиғинларининг ҳар хил турлари ўртасида қайта бўлиштириш йўли билан мақбуллаштириш мақсадга мувофиқ. Иккита масалани ҳал қилиш бундай мақбуллаштиришнинг мақсади бўлиб хизмат қилади: биринчиси, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тизимида фуқаролар йиғинининг ҳар бир турининг ўрнин оптимал белгилаш, иккинчиси, уларнинг орасида ваколатларни такрорлашни четлатиш.

Бунда шундай мақбуллаштириш асосида аҳолига яқинроқ жойлашган фуқаролар йиғини ваколатларин юқоридан пастга қарай беришни амалга ошириш йўли билан уларнинг биринчилик принципи ётиши зарур. Бундан келиб чиқиб, макон-кенгаш (маҳалла) фуқаролар йиғинлари даражасида муваффақиятли амалга оширилиши мумкин бўлган барча такрорланадиган ваколатларни посёлка ва овул фуқаролар йиғинлари ваколатларидан чиқариб ташлаш мақсадга мувофиқ.

2.5. Фуқаролар йиғини ваколатлари тизимин таҳлил қилиш айрим ваколатларнинг тўғридан-тўғри таъсир этмаслигини ва уларни амалга ошириш учун тегишли норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг қабул қилинишин италаб қилишини белгилаш имконини берди. Уларга қуйидаги ваколатлар киради:

фуқаролар йиғини – «қонунчиликда белгиланган тартибда тегишли ҳудудда тадбиркорлик субъектларин, шу жумладан, сартарошхона, пойабзал ва тикиш бўйича устахоналар, халқ ҳунармандчилиги цехлари ва аҳолига турмуш хизматини кўрсатувчи бошқа ташкилотларни пайдо қилади, қайта ташкил қилади ва тугатади (уларнинг фаолиятин тўхтатади)»;

фуқаролар йиғини – «тегишли ҳудуд доирасида жойлашган (яшаётган) тадбиркорлик субъектлари, шундан, оилавий тадбиркорлик субъектлари томонидан кредитлар олинисида белгиланган тартибда кафил бўлади»;

Шу боис фуқаролар йиғинларининг берилган ваколатларин амалга ошириш механизмларин яратадиган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ишлаб чиқиш ва қабул қилиш зарур.

2.6. Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг фаолиятини мувофиқлаштирувчи Кенгаш томонидан «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларида жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари билан ишлаш тартиби тўғрисида Намунавий Низомини» ишлаб чиқиш ва тасдиқлаш ҳамда унга тегишли схемани илова қилиш мақсадга мувофиқ бўларди. Бундай Намунавий Низомнинг ишлаб чиқилиши ва тасдиқланиши биринчидан, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг

мурожаатлар билан ишлашни бир хиллаштиришга, иккинчидан, мурожаатлар билан ишлашда уларнинг ҳуқуқларини таъминлаш кафолатларини кучайтиришга хизмат қилади.

Бундан ташқари, қуйидаги чоралар фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларида мурожаатлар билан ишлашнинг самарадорлигин оширишга хизмат қиларди:

биринчидан, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларида оғзаки мурожаатларни қабул қилишни ташкиллаштиришда фуқароларни қабул қилишга нафақат фуқаролар йиғинининг раисини, балки, улар билан бир қаторда фуқаролар йиғини фаолиятининг асосий йўналишлари бўйича комиссияларнинг раисларини ҳам жалб қилиш ва улар томонидан алоҳида кунларда фуқароларнинг мурожаатларин қабул қилишни таъминлаш мақсадга мувофиқ бўларди. Бу бир томонидан мурожаатларни тўлиқ кўриб чиқишга хизмат қилади, фуқаролар йиғини комиссияларининг халқ билан ўзаро мулоқотининг сифатини оширади, ҳуқуқни қўллаш амалиётининг ҳолатини ўрганиши, ўз фаолиятида фуқароларнинг манфаатларини ҳисобга олиши ва мурожаатлар билан ишлашда фуқаролар йиғини органларининг маъсулиятини кучайтириш имконин беради.

иккинчидан, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларида мурожаатларнинг келиб тушиши хусусиятларидан келиб чиқиб, уларни ҳисобга олиш бўйича журналларнинг махсус шаклларини юритиш ва уларга мурожаатлар тўғрисидаги маълумотларни киритиб бориши зарур. Бу ерда фуқароларнинг мурожаатларин рўйхатга олиш журналларини икки турга бўлиш мақсадга мувофиқ: биринчиси – оғзаки мурожаатларни рўйхатга олиши, иккинчиси – ёзма ва электрон турдаги мурожаатларни ҳисобга олиши учун.

2.7. Фуқаролар йиғини раиси маслаҳатчиларининг бевосита фуқаролар томонидан сайланишига боғлиқ уларнинг мақомининг аҳамияти, шунингдек, фуқаролар йиғини раиси маслаҳатчиларининг иштироки билан фуқаролар йиғини Кенгаши тарзида фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органларининг ваколатли корпуси шаклланишини ва энг асосийси, маҳаллий ўзини ўзи бошқариш даражасида ваколатли демократиянинг амалга оширилишининг таъминланишини ҳисобга олиб, фуқаролар йиғини раиси маслаҳатчиларининг ваколатли табиатин ҳисобга олган ҳолда уларнинг шахсий ваколатларин белгилаш ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тизимида улар томонидан ваколатли орган аъзоси вазифаларининг амалга оширилиши мақсадга мувофиқ бўларди.

Шу билан бир вақтда, фуқаролар йиғини раиси маслаҳатчиларининг ваколатларин белгилашни фуқаролар йиғини раисининг алоҳида ҳуқуқларига киритиш мақсадга мувофиқ эмас, бу Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгеси Президиумининг 2013- йил 4- ноябрдаги 247-сонли қарори билан тасдиқланган Фуқаролар йиғини тўғрисидаги намунавий режанинг 39-бандида мустаҳкамланган. Бунга Қорақалпоғистон Республикасининг янги тахрирдаги «Фуқаролар йиғини раиси (оқсоқоли) ва унинг

маслаҳатчилари сайлови тўғрисида»ги Қонунига киритилган ўзгартиришлар ҳам хизмат қилади, унда фуқаролар йиғини раисининг маслаҳатчилари қонуннинг эски таҳриридагидек фуқаролар йиғини раиси томонидан эмас, балки сайловларни ташкил қилиш ва ўтказишга кўмаклашувчи ишчи гуруҳнинг беғараз орган томонидан тавсия қилинадиган номзодлар ичидан сайланади.

Бундан ташқари, фуқаролар йиғини раиси маслаҳатчиларининг ваколатларига эркинлик бериш фуқаролар йиғинлари органлари фаолиятини шакллантиришда фуқаролар йиғини раиси маслаҳатчиларининг ролини кучайтиришга шароит яратади. Фуқаролар йиғини раиси маслаҳатчилари ваколатларининг мустақиллигини кучайтиришга бундай ёндошиш фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятига иркинч ва қарама-қаршилик элементларини киритишга имконият берарди, бунда фуқаролар йиғини раиси маслаҳатчиларининг ваколатли корпуси фуқаролар йиғини раисидан мустақил равишда ваколатли (жамоатлик) назоратни амалга ошириш мумкин бўларди. Шу боис, фуқаролар йиғини раиси маслаҳатчиларининг ваколатларин Қорақалпоғистон Республикаси «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Қонунда алоҳида модда тарзида қонунчилик даражасида белгилаш ва мустаҳкамлаш мақсадга мувофиқдир.

2.8. Қорақалпоғистон Республикасининг янги таҳрирдаги «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Қонуни билан фуқаролар вакилларининг йиғилишига ҳовлилардан, турар жойлардан, кўчалардан фуқароларнинг доимий ваколоти тамойили қўлланилмайди. Бу масала шу билан актуаллаштириладики, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг аксариятида фуқаролар йиғини эмас, балки, фуқаролар йиғинларининг йиғилиши ўтказилади, чунки фуқаролар йиғинининг таркиби одатда кўп сонли бўлади.

Шу боис, қонун талабларига мувофиқ, фуқаролар вакилларининг йиғилишини ўтказишдан олдин фуқаролар вакилларининг йиғилишига ўзининг вакилини сайлов бўйича ҳовлилар, турар жойлар, кўчалар турғунларининг йиғилишини ўтказиш керак, бу эса ташкилий жиҳатдан қийинчиликларни келтириб чиқаради. Бундан келиб чиққан ҳолда, фуқаролар вакиллири йиғилишига ҳовлилардан, турар жойлардан, кўчалардан сайланадиган фуқаролар вакилларининг ваколатли муддатин фуқаролар йиғинининг барча ваколатли муддатига белгилаш мақсадга мувофиқдир.

2.9. Фуқаролар йиғини кенгаши фаолиятининг самарадорлигини таъминлашда унинг мажлисларин ташкил қилиш ва ўтказиш масаласи муҳим аҳамият касб этади. Бу масалани ҳал қилишда бўлажак мажлиснинг кун тартибини тузиш тартиби, уни олиб бориш тартиби, ечимлар қабул қилиш тартиби, мажлисни баёнлаштириш тартиби сингари фуқаролар йиғини кенгашининг мажлисин ташкил қилиш ва ўтказиш сингари процедура аспектларин ҳуқуқий тартибга солиш керак. Бундай масалалар эса қонунда тартибга солинмаган.

Ўз навбатида фуқаролар йиғини кенгаши мажлисининг кун тартибини тузишни фуқаролар йиғини кенгаши аъзоларининг, шунингдек, фуқаролар йиғини фаолиятининг асосий йўналишлари бўйича комиссия аъзоларининг иштирокида амалга ошириш мақсадга мувофиқдир. Бу кун тартибидан келиб чиқиб, фуқаролар йиғини кенгаши фуқаролар кенгаши аъзоларининг таклифлари асосида фуқаролар йиғинининг раиси ва унинг маслаҳатчиларидан, шунингдек, фуқаролар йиғини фаолиятининг асосий йўналишлари бўйича комиссиянинг таклифлари асосида уларнинг раислари сайланиши лозим.

2.10. Қорақалпоғистон Республикаси «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Қонунининг 22-моддасига мувофиқ, фуқаролар йиғини кенгашининг қарори очик овоз бериш йўли билан қабул қилинади. Бу ерда фуқаролар йиғини кенгашига юқорида келтирилган қонуннинг 21-моддасида белгиланганидек, ёпиқ овоз бериш йўли билан ҳам ечим қабул қилиш ҳуқуқин бериш мақсадга мувофиқ. Бу шундан келиб чиқадики, фуқаролар йиғини кенгаши фуқаролар йиғини сингари кенг ваколатларга эга бўлган коллегиял орган ҳисобланади. Шу боис коллегиял органнинг ҳар бир аъзоси фуқаролар йиғини кенгашининг ечимларини қабул қилишда эркин иштирок этиши зарур.

2.11. Амалдаги қонунга мувофиқ, фуқаролар йиғининг раиси фуқаролар йиғини кенгашининг раиси ҳисобланади. Бунда фуқаролар йиғини кенгашининг мажлислари фуқаролар йиғинининг раиси томонидан ўтказилади. Бу ҳолатда Қорақалпоғистон Республикаси «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Қонунининг 22-моддасида фуқаролар йиғинининг мажлисида фуқаролар йиғини раисининг ўринбосарларидан бирининг бошчилик қилиш имкони назарда тутилмаган. Шу билан бир вақтда, бундай тартиб фуқаролар йиғинин ўтказишда кўзда тутилган. Масалан, бу қонуннинг 21-моддасига мувофиқ, «Йиғинни фуқаролар йиғинининг раиси (оқсоқоли) ёки раиснинг ўринбосарларидан бири олиб боради».

Шу боис, ҳуқуқни қўллаш амалиётига мувофиқ, бундай тартибни фуқаролар йиғини кенгашининг мажлисларин ўтказишда ҳам қўллаш мақсадга мувофиқ бўларди. Таклиф қилинаётган янгилик шу билан мустаҳкамланадики, бундай тартиб амалиётда тан олинган ва Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгеси Президиумининг 2013-йил 4-ноябрдаги 247-сонли Қарорига (1-илова) билан тасдиқланган «Фуқаролар йиғини тўғрисидаги Намунавий Низом»ининг 26 бантида белгиланган. Бу Намунавий Низомда шундай белгиланган: «Фуқаролар йиғини кенгашининг мажлисин фуқаролар йиғинининг раиси (оқсоқоли), агар у йўқ бўлса раиснинг ўринбосарларидан бири олиб боради». Ўз навбатида, қонун ости ҳужжати қонунга мувофиқ бўлмаса ҳам, шу билан бирга, қонун ости ҳужжатининг ҳуқуқий амалиётин унинг мазмунин ижобий деб тан олган ҳолда қонунга киритиш мақсадга мувофиқ бўларди.

2.12. Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини ташкил қилишни ҳуқуқий тартибга солишнинг самарадорлигини ошириш мақсадида Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгеси Президиумининг қарори билан Фуқаролар йиғини Кенгаши тўғрисидаги Намунавий Низомини ишлаб чиқиш ва тасдиқлаш мақсадга мувофиқ. Шунингдек, ҳуқуқни қўллаш амалиёти талабларидан келиб чиқиб, фуқаролар йиғини фаолиятининг асосий йўналишлари бўйича комиссиялар фаолиятининг намунавий регламентини ишлаб чиқиш, унда комиссия фаолиятини ташкил қилишнинг асосий томонларини назарда тутиш мақсадга мувофиқ бўларди.

2.13. Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ўзаро ҳамкорликда ҳаракат қилиши уларнинг қонунчиликда кафолатланган ташкилий мустақиллиги имтиёзларидан биридир. Шунга кўра, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг ўзаро ҳамкорликда ҳаракат қилиш ҳуқуқи фуқароларнинг ўзини ўзи бошқаришга ҳуқуқларининг элементини билдиради.

Фуқаролар йиғини фаолиятининг самарадорлигини таъминлашда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг фаолиятини мувофиқлаштирувчи Кенгашлар заруриятдан келиб чиқиб, Мувофиқлаштирувчи Кенгаш фаолиятининг асосий мақсад ва вазифаларин, уларни амалга ошириш кафолатларини Қорақалпоғистон Республикасининг «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини мувофиқлаштирувчи Кенгаш тўғрисида»ги Қонунида, ёки Қорақалпоғистон Республикасининг «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Қонунида алоҳида боб сифатида келтириш мақсадга мувофиқдир.

Бундан ташқари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг фаолиятини мувофиқлаштирувчи Кенгашлар нодавлат нотижорат ташкилот мақомига эга бўлиши лозим, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг манфаатларини ҳимоя қилиш уларнинг асосий вазифаси бўлиши шарт. Шу боис Ўзбекистон Республикаси «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Қонунининг 20 моддасига қуйидаги мазмунда қўшимча киритиш керак: «Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг фаолиятини мувофиқлаштирувчи Кенгашлар фаолиятини ташкил қилиш «Нодавлат нотижорат ташкилотлар тўғрисида»ги қонун талабларига мувофиқ амалга оширилади».

Мувофиқлаштирувчи кенгашларнинг қонунда белгиланган тавсия қилинган мақсадлари билан бир қаторда бу ерда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг умумий манфаатларининг предметларини, уларнинг ўзаро ҳамкорлигининг мазмуни ва шакллари белгиланган зарур. Бу Мувофиқлаштирувчи кенгаш фаолиятининг предметлик асоси бўлиб хизмат қилади.

**ЎЗБЕКИСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТИ ЖАНЫНДАҒЫ
МӘМЛЕКЕТЛИК БАСҚАРЫҰ АКАДЕМИЯСЫ ҚАСЫНДАҒЫ
ИЛИМИЙ ДӘРЕЖЕЛЕР БЕРИҰШИ DSc.27.06.2017. Үч. 23.01.
САНЛЫ ИЛИМИЙ КЕҢЕС**

**БЕРДАҚ АТЫНДАҒЫ ҚАРАҚАЛПАҚ МӘМЛЕКЕТЛИК
УНИВЕРСИТЕТИ**

РЕЙМОВА ЗУХРА АБАТБАЕВНА

**КАРАҚАЛПАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ПУҚАРАЛАРДЫҢ
ӨЗИН-ӨЗИ БАСҚАРЫҰ УЙЫМЛАРЫ ХЫЗМЕТИНИҢ
ШӨЛКЕМЛЕСТИРИҰШИЛИК ТИЙКАРЛАРЫ**

**12.00.02 – Конституциялық хуқық. Хәкимшилик хуқық. Финанс хәм бажыхана
хуқықы**

**ЮРИДИКА ПӘНЛЕРИ ДОКТОРЫ (DSc) ДИССЕРТАЦИЯСЫ
АВТОРЕФЕРАТЫ**

Тошкент – 2018

Пән докторы (DSc) диссертациясы темасы Өзбекистан Республикасы Министрлер Кабинети жанындағы Жоқары аттестация комиссиясында В2018.1.DSc/Үу71 саны менен дизимге алынған.

Диссертация Қарақалпақ мәмлекетлик университетинде орынланған.

Диссертация авторефераты үш тилде (өзбек, қарақалпақ, рус, инглиз (резюме)) Илимий кеңес веб-бетлери (www.dba.uz) хәм «Ziyonet» Мәлимлеме тәлим тармағында (www.ziyonet.uz) жайластырылған.

Илмий мәсләхәтши:

Рузметов Хайрулло Ибадуллаевич
юридика илимлери докторы

Рәсмий оппонентлер:

Турсунов Ахтам Саломович
юридика илимлери докторы, профессор

Мухамедов Ўткирбек Хазратқулович
юридика илимлери докторы, профессор

Рузиев Зафар Райимович
юридика илимлери докторы

Етакчи ташкилот:

Жәхән экономикасы хәм дипломатия университети

Диссертацияны қорғау Өзбекистан Республикасы Президенти жанындағы Мәмлекетлик басқарыу академиясы қасындағы илимий дәрежелер бериуши DSc.27.06.2017.Үу.23.01 санлы Илимий кеңестің 2018 жыл «19» июнь күни саат 10⁰⁰ деги мажлисинде болып өтеди. (Манзил: 100003, Ташкент қаласы, Ислон Каримов көшеси, 45 үй. Тел.: (99871) 232-60-80; факс: (99871) 232-60-66; e-mail: info@dba.uz).

Диссертация менен Өзбекистан Республикасы Президенти жанындағы Мәмлекетлик басқарыу академиясының Мәлимлеме-ресурс орайында танысыу мүмкин (14 саны менен дизимге алынған). (Манзил: 100003, Ташкент қаласы, Ислон Каримов көшеси, 45 үй. Тел.: (99871) 232-61-25).

Диссертация авторефераты 2018 жыл «___» _____ күни тарқатылды.
(2018 жыл _____ «__» санлы реестр баяннамасы).

Г.Р.Маликова

Илимий дәрежелер бериуши илимий кеңес
баслығы, ю.и.д., доцент

Г.С.Исмаилова

Илимий дәрежелер бериуши илимий кеңес
хаткери, ю.и.д., доцент

И.А.Хамедов

Илимий дәрежелер бериуши илимий
кеңес жанындағы илимий семинар
баслығы, ю.и.д., профессор

КИРИСИЎ (докторлық диссертация аннотациясы)

Диссертация темасының актуаллығы хэм зэрүрлиги. Мәмлекетти модернизациялаў хэм жаңалаў, мәмлекет хэм жәмийет қурылысын либералластырыўға тийисли реформалар нәтийжесинде пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымларының шөлкемлестириў-хуқықый жұмысларын хэм олардың мәмлекетлик ҳәкимияттың жергиликли уйымлары менен өз-ара бирге ислесиўин жетилистириў үлкен әҳмийетке ийе болмақта. Пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымлары басқа басқарыў структураларынан басқарыў системасы сыпатында өзиниң сийрек ушырасатуғынлығы менен өзгешелене отырып, пуқаралық жәмийети институты сыпатында қатнасады. Олардың сийрек ушырасатуғынлығы сонда көринеди, басқарыў процесинде олар хуқықтың позитив нормалары менен бир қатарда жәмийет турмысының тәбийғый түрде жүзеге келген нормаларына, яғный, дәстүрлер хэм үрп-әдетлерге сүйенеди. Нәтийжеде, бул структуралар халыққа жақынырақ жайласқан басқарыў системасы сыпатында өз хызметинде әдалатлық принциплерин және де толық әмелге асырыў уқыбына ийе. Усыған байланыслы мәмлекет мәкан-кеңес (мәхәлле) институтын жедел раўажландырып, мәмлекетлик хэм жәмийетлик ислерди басқарыў процесинде оның потенциалын ашып бермекте.

Демократиялық реформалардың хәзирги басқышында пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымларының роли хэм әҳмийетин кеңейтиў илажларын әмелге асырыў даўам етпекте. Мәхәлле институтының роли хэм әҳмийетин буннан былай да күшейтиў алдағы ўақытлары да бизиң дыққат орайымызда болады, ең дәслеп, мәхәллениң жәмийеттеги орны хэм ролин буннан былай да күшейтиў, оның хуқықлары хэм ўәкилликлерин кеңейтиў, материаллық-техникалық базасын бекемлеў, бул системаның басшылары хэм хызметкерлериниң маманлығын үзликсиз арттырып барыў зэрүр¹. Мине усы жағдай изертлеўдиң актуаллығын белгилеп береді.

Бул өз гезегинде пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымларының шөлкемлестириўшилиқ-хуқықый тийкарларын, олардың ҳәкимиятларының тәбиятын, басқарыў системасы сыпатындағы белгилерин, мәмлекетлик хэм жәмийетлик басқарыў системасындағы улыўма орнын, оның өз ўазыйпаларын әмелге асырыў формасы, усылларын хэм ўәкилликлерин, мәмлекетлик уйымлар хэм пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымлары, мәмлекетлик емес шөлкемлер менен өз-ара қатнасықларын комплекс тәризде илимий изертлеўди талап етеди. Қарақалпақстан Республикасында пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымлары жұмысларының шөлкемлестириўшилиқ-хуқықый тийкарлары өзгешеликлерин үйрениў ушын

¹ Мирзиёев Ш.М. Демократик ислоҳотларни изчил давом эттириш, халкимиз учун тинч ва осойишта, муносиб ҳаёт даражасини яратиш – барқарор тараққиёт кафолатидир // Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзод Шавкат Мирзиёевнинг Тадбиркорлар ва ишбилармонлар ҳаракати – Ўзбекистон либерал-демократик партиясининг VIII съездидаги маърузаси.

илимий-теориялық хәм әмелий изертлеўлер өткизиў хәм оларға үлкен нәтийжелилик берий зәрүрлиги жүзеге келеди.

Усы мәселелерди илимий-әмелий жақтан үйрениў, олардың шешимин табыў пуқаралар өзин-өзи басқарыў институтының хуқықый тәреплерин пуқаралық жәмийет хәм хуқықый мәмлекет қурыў мәселелери менен бирге функционал хәм системалы жандасыў тәрепинен талықлаў хәмде Өзбекистан хәм Қарақалпақстан Республикасының «Пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымлары ҳаққында» (2013), «Пуқаралар жыйыны баслығын (ақсақалын) хәм оның кеңесгөйлерин сайлаў ҳаққында»ғы (2013) нызамлары, Өзбекистан Республикасы Президентиниң 2017 жыл 3 февралдағы ПП-4944-санлы Парманының орынланыўыын тәмийинлеў хәмде 2017-2021 жылларда Өзбекистан Республикасын раўажландырыўдың бес баслы бағдары бойынша Хәрәкетлер стратегиясын, «Белсенди исбилерменлик, инновациялық идеялар хәм технологияларды қоллап-қуўатлаў жылы»нда әмелге асырыўға тийисли мәмлекетлик бағдарламада пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымларының шөлкемлестириўшилиқ-хуқықый тийкарларын жәнede жетилистириў менен байланысly баслы ўазыйпалардың әмелге асырылыўында усы диссертация жумысы белгили дәрежеде хызмет етеди.

Изертлеўдиң республика хәм пән технологиялары раўажланыўының тийкарғы үстин бағдарларына байланысы. Усы диссертация республика пән хәм технологиялар раўажланыўының Ф1. “Демократиялық хәм хуқықый жәмийетти рухыйлық-ағартыўшылық хәм мәдений раўажландырыў, инновациялық экономиканы қәлиплестириў ”үстин бағдарларына муўапық орынланған.

Диссертацияның темасы бойынша сырт ел илимий излениўлер түсиндирмеси. Пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымлары хызметиниң шөлкемлестириўшилиқ-хуқықый тийкарлары нәтийжелилигин асырыўды үйрениўге қаратылған илимий излениўлер дүньяның алдыңғы илимий орайлары хәм жоқары оқыў орынларында, соннан, Northeastern University, Harvard University, Cornell University, University of Oklahoma, Stanford University (США), Oxford University (Великобритания), Nagoya University (Япония), Université Panthéon-Assas (Франция), Российском научном центре государственного и муниципального управления (Россия), Өзбекистан Республикасы Президенти жанындағы Мәмлекетлик басқарыў академиясы, Өзбекистан Республикасы Президенти жанындағы Стратегиялық хәм регионлар аралық изертлеўлер институты (Өзбекистан)ларында алып барылмақта¹.

Пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымлары хызметиниң шөлкемлестириўшилиқ-хуқықый тийкарларын жетилистириў бойынша изертлеўлер нәтийжесинде төмендеги бир қатар илимий нәтийжелер алынды: соның ишинде, пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымлары хуқықларын, ўәкилликлерин хәм қаржылай тәмийинлениўин теңлестириўдин

¹ www.northeastern.edu, harvard.edu, www.cornell.edu, <https://www.ou.edu>, www.stanford.edu, www.ox.ac.uk, <http://www.u-paris2.fr>, <http://gsom.spbu.ru>, <http://www.dba.uz>, www.goldenpages.uz и др.

принциплери, формалары хэм методлары ислеп шығылды (University of Oklahoma, Northeastern University, Cornell University, Université Panthéon-Assas); пуқаралардың басқарыу уйымларының өзін-өзи басқарыу системасы сыпатындағы хуқықый белгилери жарытылды (Harvard University, Oxford University); жәмийеттиң тарийхый қәлиплескен миллий-дәстүрий негизлери тийкарында улыўма тән алынған универсал нормаларды уйғынластырыўды тәмийинлеў арқалы пуқаралардың өзін-өзи басқарыу уйымларын жетилистириў бойынша усыныслар ислеп шығылды (Nagoya); пуқаралардың өзін-өзи басқарыу уйымларын шөлкемлестириўде жәмийеттин раўажланыўының объектив нызамлылықларын есапқа алыў зәрүрлиги дәлилленди (Stanford University); пуқаралардың өзін-өзи басқарыу уйымларының хэм оларды муўапықластырыўшы структуралардың юридикалық тәбияты анықланды; пуқаралардың өзін-өзи басқарыу уйымларының шөлкемлестириў-хуқықый жумысларын хэм олардың мәмлекетлик хәкимияттың жергиликли уйымлары менен өз-ара бирге ислесиўин жетилистириў бойынша усыныслар хэм рекомандациялар ислеп шығылған (ДБА).

Бугин дүньяда пуқаралардың өзін-өзи басқарыу уйымлары жумысларының шөлкемлестириў-хуқықый тийкарынын жетилистириўде төмендеги бағдарлар бойынша қатар изертлеўлер алып барылмақта: халық хәкимияты уйымларының дәрежелери арасындағы өз-ара бирге ислесиўин оптималластырыў, пуқаралардың өзін-өзи басқарыу уйымлары тәрәпинен халық хәкимияты принципин әмелге асырыў формалары хэм методлары, хәкимияттың бөлистирилиўи шараятларында пуқаралардың өзін-өзи басқарыу уйымларының бир пүтинлигин тәмийинлеў машқалалары, пуқаралардың өзін-өзи басқарыўды шөлкемлестириўде позитив (мәмлекетлик-хуқықый) хэм тәбийғый (миллий-дәстүрий) ҳалатлардың өз-ара байланысы, пуқаралардың өзін-өзи басқарыу уйымларының жумысларын шөлкемлестириўде жәмийет раўажланыўының объектив нызамлылықларын есапқа алыў машқалалары.

Мәселениң үйренгенлик дәрежеси. Пуқаралардың өзін-өзи басқарыу уйымларының мәмлекетлик хэм жәмийетлик қурылысты демократияластырыў шеңбериндеги үлкен роли қатнасығы менен орынларда мәмлекетлик сиясатты әмелге асырыў, олардың жумысын жетилистириўдин хуқықый мәселелери көпшилик алымлардың дыққатын тартып келмекте.

Ири монографиялық изертлеўлердин пүтин баслы қатары мәмлекетлик басқарыу хэм жергиликли басқарыўдың улыўма теориялық, улыўма методологиялық мәселелерин қарап шығыўға бағышланған.

Өзбекистан Республикасы хэм Қарақалпақстан Республикасы ғәрезсизликти қолға киргизгеннен кейин бул мәселелер Агзамхожаев А.А., Азизхожаев А.А., Исламов З.М., Адилқариев Х.Т., Рахимов Ф.Х., Саидов А.Х

Ахмедшаева М.А. ҳам басқалардың мийнетлерінде улыўма теориялық аспектке көрип шығылған¹.

Ҳәкимияттың жергиликли уйымларын реформалаў менен байланыслы болған ҳуқықый мәселелер Хусанов О.Т., Жалилов Ш.И., Бойдадаев М., Хамедов И.А., Рузметов Х., Жумаев Р., Абдуллаев Ш.Ю., Жумаев Ю.Г., Жураев Б., Тўрақулов М., Олламов Я.Й. ҳам басқалардың мийнетлерінде изертленди. Оларда пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымлары хызмети шөлкемлестириўшилиқ-ҳуқықый тийкарларының тек айырым аспектлери ғана көрип шығылды².

Пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымларын жумыслары ҳам шөлкемлестириў тараўында Жалилов Ш.И., Маликова Г.Р., Исмаилова Г.С., Рузиев З.Р., Газиев Ш.М., Дуйшо кызы Нуржан, Умаров Г.Б., М., Сувонкуловлар тәрәпинен арнаўлы илимий изертлеў жумыслары өткизилди³.

Тиккелей Қарақалпақстан Республикасы материалларында теориялық-ҳуқықый характердеги изертлеў жумысларын Қутыбаева Е.Д., Ниетуллаев С.Д., Айтниязов П., Дауменов Б.А. алып барды⁴.

¹Агзамходжаев А.А. Правовые основы государственной независимости Республики Узбекистан. - Т.: Узбекистан, 1993; Азизходжаев А.А. Мустақиллик, курашлар ва қувончлар. - Т., 2001; Исламов З.М. Проблема власти: её понимание, назначение, социальная ценность. - Т.: ТДЮИ, 2003; Адылқариев Х.Т. Конституция ва фуқаролик жамияти. - Т.: Шарқ, 2002; Рахимов Ф.Х. Теоретические и практические проблемы создания демократического правового государства в Республике Узбекистан: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук. - Т.: 1989; Саидов А.Х. Сравнительное конституционное право. - Т., 1993; Ахмедшаева М.А. Давлат ҳокимияти тизимида ижро ҳокимияти: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук. - Т., 2010.

²Хусанов О.Т. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва маҳаллий давлат ҳокимияти асослари: ҳуқуқий, ташкилий масалалар ва муммолар: дис. ... докт.юрид.наук. - Т., 1995; Жалилов Ш.И. Кучли давлатдан – кучли жамият сари: тажриба, таҳлил, амалиёт. – Т.: Ўзбекистон. 2001; Бойдадаев М. Политико-правовые основы становления и развития системы государственного управления в Республике Узбекистан. - Т., Адолат, 1996; Хамедов И.А. Организационно-правовые проблемы совершенствования системы государственного управления в Республике Узбекистан: Дис. ... докт. юрид. наук. - Т., 2004; Рузметов Х.. Ҳокимияты проблемы теории и практика организации деятельности местных органов исполнительной власти. –Т.: ТГЮИ, 226 с. Жумаев Р.З. Политическая система Республики Узбекистан: становление и развитие. - Т., Фан, 1996; Абдуллаев Ш.Ю. Контрольная деятельность хокимов и областных Советов народных депутатов (в условиях Республики Узбекистан): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Т., 1995; Жумаев Ю.Г. Вилоят, туман ва шаҳар ҳокимларининг ҳуқуқий ҳолати: дис. ... канд. юрид. наук. - Т., 2004; Жураев Б. Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг қонунийлик, ҳуқуқ-тартибот ва фуқароларнинг ҳавфсизлигини таъминлаш фаолияти: ҳуқуқий, ташкилий масалалар: дис. ... канд. юрид. наук. - Т., 1999; Турақулов М. Ўзбекистонда фуқаролик жамияти асосларини шакллантиришда маҳаллий давлат ҳокимиятининг роли: дис. ... канд. полит. наук. - Т., 2004; Олламов Я.Й. Ўзбекистон Республикасида маҳаллий ҳокимият тизими (назарий ҳуқуқий муаммолар). - Т., 2000.

³Жалилов Ш.И. Ўзбекистон Республикасининг ўзини ўзи бошқариш ҳуқуқи. - Т.: Узбекистон, 1994; Маликовой Г.Р. Фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш институтининг конституциявий (ҳуқуқий) асосларини такомиллаштириш муаммолари: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук. - Т.: 2009; Исмаилова Г.С. Ўзбекистонда маҳаллий давлат ҳокимияти ва ўзини-ўзи бошқариш органлари фаолиятини либераллаштиришнинг давлат-ҳуқуқий йўналишлари: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук. - Т.: 2016; Рўзиев З.Р. Фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг ваколатлари (конституциявий-ҳуқуқий таҳлил) : Автореф. дис. ... докт. юрид. наук. - Т., 2016; Газиев Ш.М.Фуқаролар ўзини-ўзи бошқариш органларининг ижтимоий ҳимоя фаолиятини такомиллаштириш муаммолари: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Т.: 2009; Дуйшо кызы Нуржан. Организация местного самоуправления: сравнительный анализ: Автореф. дис. ... канд. полит. наук. - Т., 2005; Умарова Г.Б. Ўзбекистонда ўзини-ўзи бошқариш органларининг шаклланиши ва такомиллаштириш тарихи (1991-2001 йй): Автореф. дис. ... канд. истор. наук. - Т., 2002; Сувонкулов М. Ўзбекистон Республикасида фуқаролар ўзини-ўзи бошқариш органлари фаолиятини назарий-ҳуқуқий муаммолари: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Т.: 2002.

⁴Қутыбаева Е.Д. Органы исполнительной власти Республики Каракалпакстан: дис. ... докт.юрид.наук. - Т., 1999; Ниетуллаев С.Д. Государственное строительство в Республике Каракалпакстан. - Нукус:

Соның менен бирге, автор сырт ел тәжрийбесин үйрениў арқалы елимизде пуқаралардың өзін-өзи басқарыў институты хызметин жетилистириў мәселелери бойынша усыныслар ислеп шығыўды өз алдына ўазыйпа етип қойған¹.

Диссертация темасының диссертация орынлаған жоқары оқыў орынларының илимий-изертлеў жумыслары менен байланысы. Диссертация темасы Бердақ атындағы Қарақалпақ мәмлекетлик университетиниң илимий-изертлеў жумыслары жобасына киритилген хәмде “Мәмлекетимизде демократиялық реформаларды тереңлестириў хәм пуқаралық жәмийетти раўажландырыўда пуқаралардың өзін-өзи басқарыў уйымларының хуқық хәм ўәкилликлерин жетилистириў мәселелери” (2012-2018); Ф-1-79 «Жәмийетлик қадағалаў системасында өзін-өзи басқарыў уйымлары ўәкилликлерин кеңейтириў мәселелери (Қарақалпақстан Республикасы мысалында (2012-2016))» атамасындағы фундаменталь жойбарлар шеңберинде орынланған.

Изертлеўдиң мақсети пуқаралардың өзін-өзи басқарыў уйымлары хызметиниң шөлкемлестириўшилиқ-хуқықый тийкарларын жетилистириў бойынша усынысларды ислеп шығыўдан ибарат.

Изертлеўдиң ўазыйпалары:

пуқаралардың өзін-өзи басқарыў уйымларын шөлкемлестириў хәм хызметиниң хуқықый тийкарларын талқылаў;

пуқаралардың өзін-өзи басқарыў уйымларының шөлкемлестириўшилиқ дүзилесин изертлеў;

пуқаралардың өзін-өзи басқарыў уйымлары жумысының нәтийжелилигин тәмийинлейтуғын тийкарғы кепилликлер системасын орнатыў, оның ең әҳмийетли элементлерин анықлаў;

пуқаралардың өзін-өзи басқарыў уйымларының мәмлекетлик хәкимият уйымлары хәм пуқаралық жәмийети институтлары менен өз-ара қатнасықларының теориялық хәм әмелий мәселелерин қарап шығыў;

пуқаралардың өзін-өзи басқарыў уйымлары компетенциясын раўажландырыўдың тийкарғы бағдарларын анықлаў, олардың ўәкилликлерин мазмуны бойынша классификациялаў хәм тәртипке салыў;

пуқаралардың өзін-өзи басқарыў уйымларын шөлкемлестириў хәм жумыс алып барыўында сырт ел мәмлекетлериниң тәжирийбесин салыстырмалы-хуқықый изертлеў хәм оларды қолланыўдың мүмкин болған тәреплерин анықлаў;

Қарақалпақстан. 1993; Айтниязов П. Республика Қарақалпақстан - суверенное государство. –Нукус: «Қарақалпақстан». 1993.

¹Игнатов В.Г. Зарубежный опыт местного самоуправления: российская практика. – Ростов н/Д. Университет. 1999; Литягин Н.Н. Местное самоуправление: понятие, организационно-экономические основы и гарантии его осуществления. - М.: О-во «Знание». 1992; Морачев В.Н. Формы и методы территориального управления в США и Канаде. - М.: Наука. 1989; Черкасов А. Сравнительное местное управление: теория и практика. – М.: «ФОРУМ-ИНФРА-М», 1998; Евдокимов В.Б., Старцев Я.Ю. Местные органы власти зарубежных стран. – М.: Спарк, 2001; Савин В.И. Теоретические и практические вопросы становления и развития публичной власти. – Орел: Труд, 2001; Прудников А.С. Местное самоуправление (управление) в зарубежных странах. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2007.

Қарақалпақстанда пуқаралардың өзін-өзи басқарыуы уйымлары жұмысының шөлкемлестириуишилик-хуқықы тийкарларын жетилистириуе бағдарланған пикир хэм усынысларды илимий-теориялық талқылау тийкарында сәўлелендириу.

Изертлеудин объекти сыпатында Қарақалпақстан Республикасындағы пуқаралардың өзін-өзи басқарыуы уйымлары жұмысларының шөлкемлестириуишилик-хуқықы тийкарлары менен пайда болатуғын сиясий-хуқықы хэм социал-экономикалық қатнасықлар алынған.

Изертлеудий предмети пуқаралардың өзін-өзи басқарыуы уйымлары хызметин шөлкемлестириу принциплерин тәртипке салыушы Өзбекистан Республикасы хэм Қарақалпақстан Республикасы ызамлары хэм олардың әмелиятта топланған тәжирийбелери курайды.

Изертлеу методлары. Изертлеуди алып барыуда илимий билиудин улыума хэм арнаулы методлардан кең пайдаланылды. Соннан: гүзетиу, салыстырыу (статистикалық, салыстырмалы х.т.б.), логикалық, тарийхий жандасыу, хуқықы моделлестириу солар қатарынан. Пуқаралардың өзін-өзи басқарыуы уйымлары хызметин шөлкемлестириуишилик-хуқықы тийкарларына тийисли мәселелерди үйрениу процессинде Өзбекистан Республикасы Президентиниң мийнетлери дереклик тийкарын курады. Сондай-ақ усы тарауда илимий излениулар алып барған хуқықтаныушы алымлардың мийнетлери, айырым жағдайларда сырт ел тәжрийбесин (раўажланған хэм раўажланып атырған мәмлекетлердиң өзін-өзи басқарыуы тарауындағы ызамшылықларын) үйрениуе хэмде статистикалық мағлыұматларды додалау нәтийжесинде усыныслар таярлауға айрықша итибар қаратылды.

Диссертацияның илимий жаңалығы төмендегилерден ибарат:

курамында мәхәллелер дүзилген посёлка, аўыл хэм мәкан пуқаралар жыйынларын ызам хўжетлеринде белгиленген тәртипте мәхәлле пуқаралар жыйынларына бирлестириу хэм бөлиу жолы менен қайта шөлкемлестириу ҳаққындағы усынысы тийкарланған;

пуқаралар жыйынының баслығын (ақсақалын) хэм оның кеңесгөйлерин сайлауды өткериу хэм шөлкемлестириу тәртиплери Қарақалпақстан Республикасы ызамы менен тәртипке салыныуын киритиу тийкарланған;

районлық хэм қалалық комиссиялар хэм исши топардың пуқаралар жыйынының баслығын (ақсақалын) хэм оның кеңесгөйлерин сайлауды шөлкемлестириу хэм өткериуе ўәкилликлерине турақлылық характерин бериу зәрүрлиги ҳаққындағы усыныслар тийкарланған;

Қарақалпақстан Республикасы пуқаралардың өзін-өзи басқарыуы уйымларының жұмысларын муўапықластырыу бойынша Кеңеси хэм оның атқарыушы аппаратының шөлкемлестириу структурасын ислеп шығыуда хэм тастыйықлауда, муўапықластырыу бойынша кеңестин атқарыушы аппараты хызметкерлериниң жуўмақлаушы саны бойынша категорияланған регионлардың дизимин анықлауда есапқа алынуй хэм қолланыуй тийкарланған;

Қарақалпақстан Республикасында пуқаралардың өзін-өзі басқаруы ұйымларының өз ұазыйпаларын әмелге асыруы формасы, усылларын хәм ўәкилликлерин, қәлиплестириў тәртиби, структураларын оптимизациялаўда усыныслар ислеп шығылған

Изертлеўдиң әмелий нәтийжеси төмендегилерден ибарат:

пуқаралардың өзін-өзі басқаруы ұйымларының басқаруы системасы сыпатындағы юридикалық тәбияты, хуқықый белгилери, сондай-ақ, олардың басқаруы системасындағы орнына байланыслы теориялық жуўмақлар ислеп шығылған;

пуқаралардың өзін-өзі басқаруы ұйымларын тәртипке салыўшы институттың норматив-хуқықый хўжетлерин жетилистириў бойынша усыныслар хәм рекомәндациялары тийкарланған;

Қарақалпақстан Республикасының «Пуқаралардың өзін-өзі басқаруы ұйымлары хаққында» хәм «Пуқаралар жыйынының баслығы (ақсақалы) хәм оның кеңесгөйлерин сайлаў хаққында»ғы Нызамларына өзгерислер хәм қосымшалар киргизиў, сондай-ақ, бир қатар норматив-хуқықый хўжетлерди қабыл етиў хәм әмелдеги хўжетлерге өзгерислер хәм қосымшалар киргизиў бойынша усыныслар ислеп шығылған.

Изертлеў нәтийжелериниң исенимлиги. Диссертацияда пайдаланылған теориялық жантасыўлар хәм методлар рәсмий дереклерден алынды; өткерилген социологиялық сораўлардың нәтийжелери анкеталарға, интервью хәм эксперт сораўларында тийкарланды; жуўмақлар, усыныслар хәм рекомәндациялар әмелиятқа енгизилди; алынған нәтийжелер ўәкилликли структуралар тәрәпинен тастыйықланды.

Изертлеў нәтийжелериниң илимий хәм әмелий әхмийети. Диссертация жумысынын илимий әхмийети нызам дәрәтиўшилигинде, хуқықты қоллаў әмелиятында, миллий нызамшылықты жетилистириў хәмде өзін-өзі басқаруы ұйымлары хызметиниң илимий талықланыўы тийкарында алынған нәтийжелер усы бағдардағы теориялық-методологиялық жандасыўларды шөлкемлестириўде пайдаланыў менен сәўлелендириледи.

Изертлеў нәтийжелериниң әмелий әхмийети айрым тармақ нызамшылығын жетилистириўде хәмде хуқықты қоллаў әмелиятын раўажландырыўда, сондай-ақ пуқаралардың өзін-өзі басқаруы ұйымлары хызметин жетилистириўге бағышланған мақсетли мәмлекетлик бағдарламаларды ислеп шығыўға хызмет етеди.

Изертлеў нәтийжелериниң енгизилиўи. Қарақалпақстан Республикасы пуқаралардың өзін-өзі басқаруы ұйымлары жумысларын шөлкемлестириўшилиқ-хуқықый тийкарлары излениўи бойынша алынған илимий нәтийжелер тийкарында:

ислеп шығылған жуўмақлар оларды Ўзбекистан Республикасы Президентиниң 2017 жыл 3 февральдағы ПП-4944-санлы Пәрманының 5-пунктине киргизиў жолы менен өзиниң әмелий көринисин тапты: «Қарақалпақстан Республикасы Жоқарғы Кеңеси, халық депутатлары ўәлаятлық Кеңеслери, «Мәхәлле» фонды Республикалық кеңеси хәм мәхәлле

белсендилеринин курамында махаллелер дүзилген посёлка, ауыл хэм махан пукаралар жыйындарын нызам хужжетлеринде белгиленген тәртипте махалле пукаралар жыйындарына бирлестириу хэм бөлиу жолы менен қайта шөлкемлестириу хаққындағы усынысы макуллансын» (Өзбекистан Республикасы Олий Мажлисинин Демократиялық институтлар, мамлекетлик емес шөлкемлер хэм пукаралардың өзин-өзи басқарыу уйымлары бойынша комитети. Гүуалық №05/01-10-335, 2017 жыл, 25 сентябрь). Бул өзгерислер пукаралардың өзин-өзи басқарыу уйымлары жумысларынын нәтийжелигин арттырыуға, махалленин халыққа ең жақын структураға айланыуына, сондай-ақ, олардың мамлекетлик уйымлар хэм пукаралық жәмийети институтлары менен өз-ара бирге ислесиуин буннан былай да рауажландырыуға хызмет етеди;

Усыныслар Өзбекистан Республикасының 2013-жыл 22-апрельде жаңа редакцияда қабыл етилген «Пукаралар жыйыны баслығын (ақсақалын) хэм оның кеңесгөйлерин сайлау хаққындағы Нызамын ислеп шығыуда қолланылды, буның нәтийжесинде усы нызамның 2-статьясына оның еккинши бөлиминен тысқары өзгерислер киргизилди. (Өзбекистан Республикасы Олий Мажлисинин Демократиялық институтлар, мамлекетлик емес шөлкемлер хэм пукаралардың өзин-өзи басқарыу уйымлары бойынша комитети. Гүуалық №05/01-10-335, 2017 жыл, 25 сентябрь). Бул өзгерис Өзбекистан Республикасының барлық аймағында сайлаудың бирден-бир системасын орнатуу имканын бередиди;

районлық хэм қалалық комиссиялардың, сондай-ақ, пукаралар жыйынының баслығын (ақсақалын) хэм оның кеңесгөйлерин сайлауды шөлкемлестириу хэм өткериуге көмеклесиуши жумысшы топарлардың ўәкилликлерине турақлылық характерин бериу зәрүрлиги хаққындағы усыныслар хэм рекомедациялар (Өзбекистан Республикасы Олий Мажлисинин Демократиялық институтлар, мамлекетлик емес шөлкемлер хэм пукаралардың өзин-өзи басқарыу уйымлары бойынша комитети. Гүуалық №05/01-10-335, 2017 жыл, 25 сентябрь) Өзбекистан Республикасының 2013 жыл 22 апрельде жаңа редакцияла қабыл етилген «Пукаралар жыйыны баслығын (ақсақалын) хэм оның кеңесгөйлерин сайлау хаққындағы Нызамының хэм Қарақалпақстан Республикасының 2013 жыл 5 июльде жаңа редакцияда қабыл етилген «Пукаралар жыйыны баслығын (ақсақалын) хэм оның кеңесгөйлерин сайлау хаққындағы Нызамының тийислисинше 12 хэм 14-статьяларына өзгерислер хэм қосымшалар киргизиу үшін тийкар болып хызмет етти (Өзбекистан Республикасы Олий Мажлисинин Демкоратиялық институтлар, мамлекетлик емес шөлкемлер хэм пукаралардың өзин-өзи басқарыу уйымлары бойынша комитети. Гүуалық №05/01-10-335, 2017 жыл, 25 сентябрь). Пукаралар жыйыны баслығын (ақсақалын) хэм оның кеңесгөйлерине сайлау өткериуде оның нәтийжелигин асырыуға хызмет етеди;

диссертация жуўмақлары Қарақалпақстан Республикасы пукаралардың өзин-өзи басқарыу уйымларының жумысларын муўапықластырыу бойынша

Кеңеси ҳам оның атқарыушы аппаратының шөлкемлестириу структурасын ислеп шығыуда ҳам тастыйықлауда, мууапықластыриу бойынша кеңестин атқарыушы аппараты хызметкерлериниң жуумақлаушы саны бойынша категорияланған регионлардың дизимин анықлауда есапка алынды ҳам қолланылды ҳам де Қарақалпақстан Республикасы Жоқарғы Кеңесиниң 2017 жыл 3 февральдағы ПП-4944-санлы «Мәхәлле институтын буннан былай да жетилистириу илажлары хаққында»ғы Қарарында өз көринисин тапты («Мәхәлле» жәмийетлик қайыркылық фондының Қарақалпақстан регионаллық бөлими. Гүуалық №01/0118 2017 жыл, 14 август). Бул рекомандациялар Қарақалпақстан Республикасы пуқаралардың өзин-өзи басқарыу уйымларының жұмысларын мууапықластыриу бойынша Кеңесиниң уйғынласқан ҳам нәтийжели жұмысларын арттыриуға хызмет етеди.

Диссертанттың әмелдеги нызамшылықты жетилистириудеги айырым усыныслары Қарақалпақстан Республикасы Жоқарғы Кеңесинде қолланылмақты (Қарақалпақстан Республикасы Жоқарғы Кеңеси Нызамлылық, суд-хуқық ҳам пуқаралардың өзин-өзи басқарыу уйымлары мәселелери Комитети. Гүуалық № 03-690 14 августь 2017 жыл).

Изертлеу нәтийжелериниң апробациясы. Изертлеу нәтийжелери илимий-теориялық конференцияларда, соннан: «Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси – изчил демократик ислохотлар асоси» (Ташкент, 2010), «Ўзбекистон Республикаси Конституцияси – мамлакатимизда демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантиришнинг хукуқий асоси» (Ташкент, 2011), «Конституция – демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш асоси» (Ташкент, 2011), «Конституция – демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш асоси» (Ташкент, 2012), «Конституционная модернизация общества в современных условиях. Нынешнее состояние и перспективы развития» (Ташкент, 2012), «Конституция мамлакатимиз тараққиети истиқболининг муҳим гарови» (Ташкент, 2013), «Пуқаралардың өзин-өзи басқарыу уйымларының жәмийетлик қадағалау системасында тутқан орны» (Нөкис, 2013), «Демократик ислохотлар шароитида давлат бошқарувини янада эркинлаштириш масалалари.» (Ташкент, 2014), «Роль и значение правосудия в борьбе с коррупцией» (Ташкент, 2015), «Мамлакатни модернизация қилиш шароитида давлат бошқаруви тизимини такомиллаштиришнинг долзарб масалалари» (Ташкент, 2015), «Конституциявий ислохотлар – давлат бошқарувини такомиллаштиришнинг муҳим омили» (Ташкент, 2016), «Ўзбекистон Республикаси Конституцияси-демократик хукуқий давлат шакилланиши ва тараққиетининг ишончли хукуқий кафолати» (Ташкент 2017), «Инсан мәплерин тәмийинлеуде ҳәрекетлер стратегиясының әҳмийети» (Нөкис 2017) атамаларындағы республика ҳам халқаралық илимий-әмелий конференцияларда лекция көринисинде баянат етилген ҳамде апробациядан өткерилген.

Изертлеу нәтийжелердин жәрияланыуы. Диссертацияның темасы бойынша жәми 43 илимий жумыс, соннан 3 монография, 5 оқыу қолланба, диссертацияның тийкарғы илимий нәтийжелерин баспадан шығарауға усыныс етилген илимий журналларда 17 (соннан 2еуи сырт ел журналларында) хәмде хәр түрли топламлар курамында илимий мақалалар баспадан шыққан.

Диссертацияның көлеми хәм дүзилиси. Диссертация курамы кирисиу, төрт бап, жуумақлау, пайдаланылған әдебиятлардан хәм усыныслардан ибарат. Диссертацияның көлеми 262 бетти курайды.

ДИССЕРТАЦИЯНЫҢ ТИЙКАРҒЫ МАЗМУНЫ

Диссертацияның кирисиуинде изертлеу темасының актуаллығы, зәрүрлиги дәлилленеди, мақсет хәм ұазыйпалары, сондай-ақ, изертлеудин объекти хәм предмети характерленеди, изертлеудин республика илим хәм технологияларының тийкарғы үстин бағдарларына мууапықлығы көрсетиледи, изертлеудин илимий жаңалығы хәм әмелий нәтийжелери келтирилген, алынған нәтийжелердин илимий хәм әмелий әҳмийети жарытылған, жумысларда жәрияланған изертлеу нәтийжелеринин әмелиятқа енгизилиуи, сондай-ақ, диссертацияның дүзилиси хәм көлеми бойынша мағлыуатлар бериледи.

Диссертацияның биринши бабында **«Қарақалпақстан Республикасында пуқаралардың өзин-өзи басқаруу уйымлары шөлкемлестириу хызметинин теориялық хәм хуқықый тийкарлары»** изертленген.

Теориялық тәрәпинен Қарақалпақстан Республикасы хәм Өзбекистан Республикасы материалларында пуқаралардың өзин-өзи басқаруу уйымларының ғалабалық басқаруу системасындағы орны хәққындағы мәселе биринши мәрте изертленди. Буның ушын үш институттың: пуқаралардың өзин-өзи басқаруу уйымлары, мәмлекетлик хәкимият уйымлары хәм мәмлекетлик емес коммерциялық емес шөлкемлердин юридикалық тәбиятының улыуа хәм өзгеше белгилеринин теориялық хәм хуқықый аспектлери талқыланды.

Пуқаралардың өзин-өзи басқаруу уйымларының, мәмлекетлик хәкимият уйымларының хәм мәмлекетлик емес коммерциялық емес шөлкемлердин юридикалық тәбиятының улыуа хәм өзгеше белгилеринин әмелий аспектлерин талқылау төмендегилерди көрсетти:

пуқаралардың өзин-өзи басқаруу уйымлары хәм мәмлекетлик хәкимият уйымлары орнатылған мәмлекетлик тәртипте дүзиледи.

пуқаралардың өзин-өзи басқаруу уйымлары хәм мәмлекетлик хәкимият уйымлары улыуа компетенцияға ийе, яғный, өзинин аймағында социал-экономикалық рауажланыудың улыуа мәселелерин шешии ўәкилликлерине ийе;

екеуи де миллий мәмлекетшилик белгилерине ийе. Атап айтқанда, олардың атамаларында миллий суверенитет элементлери сәўленген.

пуқаралардың өзін-өзі басқаруы ұйымлары хәм мәмлекетлик хәкимият ұйымлары хұжжетлери мәмлекетлик хәкимият характерине ийе, яғный, орынланыўға мәжбүр.

пуқаралардың өзін-өзі басқаруы ұйымлары хәм мәмлекетлик хәкимият ұйымлары мәжбүрий тәртипте Өзбекистан Республикасының барлық аймағында дүзиледи. Қарақалпақстан Республикасы Конституциясының 99-статьясына муўапық, пуқаралардың өзін-өзі басқаруы ұйымлары барлық аўылларда хәм посёлкаларда дүзиледи. Олардан парклы түрде, мәмлекетлик емес коммерциялық емес шөлкемлерлер пуқаралардың басламасы бойынша дүзиледи хәм сапластырылады;

пуқаралардың өзін-өзі басқаруы ұйымлары хәм мәмлекетлик хәкимият ұйымларының хызмет ўазыйпалары мәмлекет тәрәпинен, мәмлекетлик емес коммерциялық емес шөлкемлерлердің ўазыйпалары болса оны шөлкемлестириўшилер тәрәпинен ғәрезсиз түрде белгиленеди;

пуқаралардың өзін-өзі басқаруы ұйымлары хәм мәмлекетлик хәкимият ұйымлары хәкимшилик-аймақлық белгилер бойынша пуқаралардың тийисли аймақта бирге жасаўы факторы тийкарында дүзиледи, мәмлекетлик емес коммерциялық емес шөлкемлерлер болса олардың шөлкемлестириўшилериниң басламасы менен шөлкемлестириледди хәм сапластырылады;

пуқаралар жыйынылары хәм олардың структуралық бөлимлери хаққындағы үлги қағыйдалар Қарақалпақстан Республикасы Жоқарғы Кеңеси Президиумы, ал, мәмлекетлик емес коммерциялық емес шөлкемлерлердің уставы оның шөлкемлестириўшилері тәрәпинен тастыйықланады;

пуқаралардың өзін-өзі басқаруы ұйымлары хәм мәмлекетлик хәкимият ұйымлары сайлаўлар арқалы нызамшылық тийкарында, ал, мәмлекетлик емес коммерциялық емес шөлкемлерлер уставқа муўапық қәлиплеседи;

пуқаралардың өзін-өзі басқаруы ұйымлары мәмлекет тәрәпинен, ал, мәмлекетлик емес коммерциялық емес шөлкемлерлер қаржыландырыўдың жеке дереклери тәрәпинен қаржыландырылады.

Н.С.Тимофеевтиң атап өткенидей, «жергиликли басқаруы өзиниң мәмлекетлик тәбиятын қашан жеңип шығатуғыны гүман. Мәмлекетте, соның ишинде турақлы демократиялық тенденцияларға ийе мәмлекетлерде өзін-өзі басқаруыды раўажландырыўдың заманагөй тенденциялары менен тастыйықланады».

Пуқаралардың өзін-өзі басқаруы хәм жергиликли басқаруыды қарама-қарсы қойып емес, ал, олардың өз-ара қатнасықларын айырып хәм пүтин халда қарап шыққан мақул.

Қарақалпақстан Республикасы пуқаралардың өзін-өзі басқаруы ұйымлары мәмлекетлик хәкимият ұйымлары қурамына кирмейди, өзиниң юридикалық тәбиятына көре мәмлекетлик емес коммерциялық емес шөлкемлер болып табылады хәм пуқаралық жәмийет институтларына киреди. Бир ўақыттың өзинде пуқаралардың өзін-өзі басқаруы ұйымлары

ғәрезсизлик тийкарында, өз бетинше еркин формасының түри оның халық хәкимиятына тийислиги. Бунда пуқаралардың өзин-өзи басқарыу системасы—бул мәмлекет ишиндеги мәмлекет емес: ол жәмийетлик хәм мәмлекетлик ислерди басқарыудың улыўма системасына бириккен, онда айрықша орынды ийелеп, бийғәрезликке ийе болады. Сонлықтан да жергиликли жумысларды шешиўде жергиликли өзин-өзи басқарыу уйымларының ғәрезсизлигиниң мәлим шегаралары мәмлекетлик нызамшылық орнатқан шегаралары хәкқинда айтыу мүмкин. Бул көрсетилген өзин-өзи басқарыу уйымларының юридикалық тәбиятын және бир мәрте дуалистикалық екенлигин билдиреди.

Диссертацияның «Қарақалпақстан Республикасы пуқаралардың өзин-өзи басқарыу уйымларын қәлиплестириу хәм шөлкемлестириу дүзилиси тәртиби» деп аталған екинши бабында Қарақалпақстан Республикасында пуқаралардың өзин-өзи басқарыу уйымларының дүзилиси хәм штатлары, пуқаралардың өзин-өзи басқарыу уйымларының баслығын хәм оның кеңесгөйлерин сайлау, пуқаралардың өзин-өзи басқарыу уйымларының структуралық бөлимлерин қәлиплестириу тәртибине тийисли мәселелер жарытылады.

Структуралық өзгешеликлери бойынша, аймақлық белгилеринен келип шыққан халда посёлкалық хәм аўыллық пуқаралар жыйынларын төрт түрге бөлиу мүмкин:

бириншиси, қурамында барлық аймақты қамтыушы мөкан-кеңеслер (мәхәллелер) дүзилген посёлкалық хәм аўыллық пуқаралар жыйынлары;

екиншиси, қурамында мөкан-кеңеслер (мәхәллелер) дүзилмеген посёлкалық хәм аўыллық пуқаралар жыйынлары;

үшиншиси, қурамында мөкан-кеңеслер (мәхәллелер) дүзилген посёлкалық хәм аўыллық пуқаралар жыйынлары, бирақ, соның менен бир уақытта бул посёлка, аўыллардың аймақларының бир бөлимінде басқарыу тиккелей посёлкалық хәм аўыллық пуқаралар жыйынлары тәрәпинен әмелге асырылады. Районлардағы бундай посёлкалық хәм аўыллық пуқаралар жыйынлары Әмиўдәрьяда – 10 аўыллық, Берунийде – 3 аўыллық, Қараөзекте 1 аўыллық, Нөкисте – 3 посёлкалық, 7 аўыллық, Төрткүлде – 2 аўыллық, Шоманайда – 1 аўыллық, Елликқалада – 7 аўыллық. Солай етип, Қарақалпақстан Республикасында бундай пуқаралар жыйынларының саны жәми 31 болып, олардан посёлкалық пуқаралар жыйыны – 3, аўыллық пуқаралар жыйыны – 28 ди қурайды.

төртиншиси, аўыллық районда жайласқан, бирақ, бул районның посёлка хәм аўыл қурамына кирмейтуғын мөкан-кеңес (мәхәлле) пуқаралар жыйынлары. Мөкан-кеңес (мәхәлле) пуқаралар жыйынларының бундай түрлери Қарақалпақстан Республикасының төмендеги районларында бар: Әмиўдәрья (11), Беруний (17), Қанлыкөл (3), Қоңырат (21), Мойнақ (5), Төрткүл (20), Хожели (18), Шоманай (4), Шымбай (11), Елликқала (6). Бундай барлық пуқаралар жыйынының саны жәми – 116. Пуқаралар жыйынының бундай түрлерин хуқықый статусы бойынша қалалық мөкан-

кеңеслерге (мәхәллелерге) теңлестиріу мүмкін. Олар қандай да бір посёлка ямаса аўыл аймағынан тысқарыда жайласып, тиккелей мәмлекетлик хәкимияттың жергиликли уйымлары менен бирге ислеседи.

Пуқаралар жыйынының үшінши хәм төртинши аймақлық түрлери нызамда көрсетилмеген.

Қарақалпақстан Республикасы «Пуқаралардың өзін-өзи басқарыу уйымлары хаққында»ғы Нызамының 13-статьясында пуқаралар жыйынының диний ағартыушылық хәм руўхый әдеп-икрамлылық тәрбия мәселелери бойынша мәсләхәтшисин (2018 жыл 1 апрелден баслап хаял-қызлар менен ислесиу хәм шаңарақларда руўхыйлық-ағартыушылық кәдириятларды беккемлеу бойынша кәниге), хәм «Мәкан-кеңес (мәхәлле) сақшысы» жәмийетлик дүзилмеси басшысын кәлиплестириу механизми бөлиминде бослық бар. Бундай бослық сонда көринеди, бул механизм пуқаралар жыйыны Кеңесиниң лаўазымлы шахсларды тайынлау хуқықына ийе хәм оларды лаўазымынан босатыу хуқықына ийе емес. Нызамдағы бундай хуқықый бослық нәтийжесинде пуқаралар жыйыны Кеңеслериниң жумысларында хуқық әмелиятын қолланыу барысында олар тәрәпинен тайынланған лаўазымлы шахсларды босатыуда машқалалар жүзеге келмекте.

Диссертацияның «**Қарақалпақстан Республикасында пуқаралардың өзін-өзи басқарыу уйымларының ўәкилликлерин оптималластыриу**» деп аталған үшінши бабында пуқаралар жыйыныларының, пуқаралар жыйыны баслығының хәм оның кеңесгөйлериниң, пуқаралар жыйыны уйымларының ўәкилликлери сыяқлы аспектлер талқыланады.

Қарақалпақстан Республикасы «Пуқаралардың өзін-өзи басқарыу уйымлары хаққында»ғы Нызамының 11 хәм 12-статьяларына муўапық, пуқаралар жыйыны ўәкилликлери тийислисинше посёлкалық, аўыллық хәм қалалық мәкан-кеңес (мәхәллелер) пуқаралар жыйыны ўәкилликлери, сондай-ақ, посёлкалық хәм аўыллық мәкан-кеңес (мәхәлле) пуқаралар жыйыны ўәкилликлерине бөлинеди. Соның менен бирге, посёлка, аўыл хәм қалалық мәкан-кеңес (мәхәлле) пуқаралар жыйыныларында ўәкилликлердиң 24, ал, посёлкалық, аўыллық мәкан-кеңес (мәхәлле) пуқаралар жыйыныларында 10 түри бар.

Бунда 11-статьяда беккемленген посёлкалық, аўыллық хәм қалалық мәкан-кеңес (мәхәлле) пуқаралар жыйыныларының ўәкилликлери менен 12-статьяда беккемленген посёлка, аўыл мәкан-кеңес (мәхәлле) пуқаралар жыйынылары ўәкилликлерин салыстырмалы таллау соны көрсетеди, посёлкалық, аўыллық хәм қалалық мәкан-кеңес (мәхәлле) пуқаралар жыйынылары ўәкилликлериниң 10 түринен 7 түри қайталанған, 3 түриниң болса формасы өзгертилген. Көринип турғанындай, ақырғы жуўмақта посёлкалық, аўыллық хәм қалалық мәкан-кеңес (мәхәлле) пуқаралар жыйынылары ўәкилликлериниң барлық 10 түри посёлка, аўыл хәм қалалық мәкан-кеңес (мәхәлле) пуқаралар жыйыныларының ўәкилликлеринде қайталанған.

Пуқаралар жыйынының пуқаралардың өзін-өзі басқарыуы уйымлары ўәкилликли системасындағы орны, сондай-ақ, оларды дүзиу хәм жумыс өзгешеликлери сыяқлы институционал белгилер пуқаралар жыйыны ўәкилликлериниң характеристикасына тәсир етеди.

Соның менен бирге, пуқаралардың өзін-өзі басқарыуы уйымларының ўәкилликли системасындағы екінши дәрежели пуқаралар жыйыныларының барлығы да бирдей институционал белгилерге ийе болмайды. Олар дүзилисинде хәм жумысында өзгешеликлерге ийе болады. Бул соннан келип шығады, посёлкалық хәм аўыллық пуқаралар жыйынылары еки түрге бөлинеди: бириншиси, аймағында мөкан-кеңеслер (мәхәллелер) бар болған пуқаралар жыйынылары хәм екіншиси, қурамында мөкан-кеңеслер (мәхәллелер) жоқ болған пуқаралар жыйынылары. Посёлкалық хәм аўыллық пуқаралар жыйыныларының бундай дүзилис белгилери олардың дүзилиуинде хәм жумысындағы өзгешеликлерине өзиниң изин қалдырады. Өз гезегинде жергиликли өзін-өзі басқарыудың еки дәрежели системасында пуқаралардың өзін-өзі басқарыуы уйымларының дәрежелери арасында ўәкилликлерди қайта бөлистириудиң қолайлылығын тәмийинлеу керек.

Бундай қолайластырыудың тийкарында жергиликли өзін-өзі басқарыудың демократиялық принципери жатыуы тийис. Бундай принциплерди белгилеуде раўажланған демократиялық, соның ишинде Европа Аўқамы мәмлекетлериниң тәжирийбеси қол келиуи мүмкин.

Қурамында мөкан-кеңеслер дүзилген қалалық, посёлкалық, аўыллық мөкан-кеңес (мәхәлле) пуқаралар жыйыныларының қурамында мөкан-кеңеслер (мәхәллелер) дүзилмеген посёлкалық, аўыллық пуқаралар жыйынылары хәм посёлкалық, аўыллық мөкан-кеңес (мәхәлле) пуқаралар жыйынылары менен қайталаныуының жоқары дәрежесин есапқа ала отырып, пуқаралар жыйыныларының хәр қыйлы түрлери арасында қайта бөлистириу жолы менен пуқаралар жыйынылары ўәкилликлери институтын оптималластырыу мақсетке муўапық. Бундай оптималластырыудан гөзленген мақсет еки ўазыйпаны шешиуге хызмет етиуи тийис: бириншиси, пуқаралар жыйынының хәр бир түриниң пуқаралардың өзін-өзі басқарыу системасындағы орнын оптимал белгилеу, олар арасындағы ўәкилликлердиң қайталаныуын сапластырыу. Бундай оптималластырыудың тийкарында халыққа жақынырақ

Усыған байланыслы мөкан-кеңес пуқаралар жыйыныларының қандай ўәкилликлерди шешиуге уқыплы екени хәм олардың нәтийжелери посёлкалық хәм аўыллық пуқаралар жыйыныларынан мөкан-кеңес (мәхәлле) пуқаралар жыйыныларына қалай берилиуи керек екенлиги хаққындағы мәселени көрип шығыу керек.

Өзбекистан Республикасы Бюджет кодекси, Пуқаралық кодексиниң талапларын есапқа алған ҳалда кепиллик бойынша пуқаралар жыйынылары ўәкилликлерин әмелге асырыуды тәмийинлейтуғын хуқықый механизмлерди, сондай-ақ, Қарақалпақстан Республикасы «Пуқаралардың өзін-өзі басқарыуы уйымлары хаққында»ғы Нызамының 27-статьясына

муўапық, пуқаралар жыйынылары жумысларын қаржы менен тәмийинлеудин ҳуқықый тийкарларын ислеп шығыў зәрүр.

Сайланған лаўазымлы шахс сыпатында пуқаралар жыйынының баслығы еки ўазыйпаны - ўәкиллик хәм басқарыў ўазыйпаларын әмелге асырады. Ўәкиллик ўазыйпа пуқаралар жыйынының мәмлекетлик ҳәкимияттың ҳәр қыйлы уйымлары, жергиликли өзин-өзи басқарыў уйымлары, жәмийетлик бирлеспелер хәм пуқаралар менен қатнасықларындағы ўәкилликлери менен түсиндириледи. Басқарыў ўазыйпасы пуқаралар жыйынының баслығы тәрәпинен пуқаралар жыйынының дүзилисли бөлимлерине басшылық етиў бойынша ўазыйпалар менен түсиндириледи.

Диссертацияның «Қарақалпақстан Республикасында пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымлары жумысының усыл хәм формаларын модернизациялаў» деп аталған төртинши бабында Қарақалпақстан Республикасында пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымлары жумысының тийкарғы формаларына, пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымларының пуқаралар жыйыны арасындағы жумыс формалары, пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымларының жумысларын муўапықластырыўға байланыслы мәселелер талқыланады.

Пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымларының хәм тийислисинше олардың уйымларының көплигин хәм функционал әҳмийетин есапқа ала отырып, пуқаралар жыйынылары уйымларының жумысларының ең оптимал тәрәплерин ажыратып хәм тийисли арнаўлы ҳуқықый ҳүжетлерде беккемлеп, оларды шөлкемлестириўди бирдей түрге келтириў керек.

Хәўлилерден, турақ жайлардан, көшелерден пуқаралар ўәкиллеринин жыйналысына сайланатуғын пуқаралар ўәкиллеринин ўәкилликлерин пуқаралар жыйыны ўәкилликлеринин барлық мүддетине, яғный, 2,5 жыл етип белгилеў мақсетке муўапық болар еди.

Пуқаралар жыйыны кеңесинин жумысларын шөлкемлестириўде жумысларды жобаластырыў хәм пуқаралар жыйыны кеңесинин мәжилислерин өткериў тәртибин ҳуқықый тәртипке салыў айрықша әҳмийетке ийе. Пуқаралар жыйыны кеңесинин жумыс тәртибин еле де кеңирек регламентлеў мақсетке муўапық болар еди. Пуқаралар жыйыны кеңеслеринин мәжилислерине көбирек шөлкемлескенлик бериў ушын оларды өткериўдин әҳмийетли процедуралық тәрәплерин тәртипке салыўға дыққат аўдарыў керек. Қарақалпақстан Республикасы Жоқарғы Кеңеси Президиумының қарары менен пуқаралар жыйыны Кеңеси ҳаққындағы Үлги режени ислеп шығыў хәм тастыйықлаў мақсетке муўапық.

Хуқықты қолланыў әмелиятынан келип шыға отырып, пуқаралар жыйыны жумысларының тийкарғы бағдарлары бойынша комиссия жумысының үлги регламентин ислеп шығыў, онда комиссия жумысларын шөлкемлестириўдин тийкарғы тәрәплерин көрип шығыў мақсетке муўапық болар еди. Мәкан-кеңес (мәхәлле) сақшысы жәмийетлик дүзилмесинин жумысларында олардың жумысын шөлкемлестириўдин әҳмийетли

аспектлерине конкрет критерияларды белгилеў мәселеси айрықша әҳмийетке ийе.

Муўапықластырыў басқарыўдың еркин ўазыйпасы сыпатында қатнасыўы мүмкин, жүзеге келген улыўма машқалаларды комплекс шешиў ушын бир-бирине бағынбаған пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымларының жумысларын келисимге келтириў оның ўазыйпасы болып табылады.

Усылар менен бир қатарда, Қарақалпақстан ыызамшылығында, соның ишинде Өзбекистан хәм Қарақалпақстан Республикаларының «Пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымлары ҳаққында»ғы Ыызамларында «Пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымларының жумысларын муўапықластырыў» түсинигине ыызамлы анықлама берилмеген.

Муўапықластырыў кеңеслериниң пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымларының улыўма мәплериниң предметлеринен келип шығатуғын жумысларының мүмкин болған бағдарлары белгиленген.

Ж У Ы М А Қ

I. Улыўма теориялық жуўмақлар:

1.1. Қарақалпақстан Республикасы пуқаралардың өзін-өзі басқаруы ұйымлары мәмлекетлик хәкимият ұйымлары қурамына кирмейди, өзиниң юридикалық тәбиятына көре мәмлекетлик емес коммерциялық емес шөлкемлер болып табылады хәм пуқаралық жәмийет институтларына киреди. Бир ўақыттың өзинде пуқаралардың өзін-өзі басқаруы ұйымлары ғәрезсизлик тийкарында, өз бетинше еркин формасының түри оның халық хәкимиятына тийислиги. Бунда пуқаралардың өзін-өзі басқаруы системасы – бул мәмлекет ишиндеги мәмлекет емес: ол жәмийетлик хәм мәмлекетлик ислерди басқаруыдың улыўма системасына бириккен, онда айрықша орынды ийелеп, бийғәрезликке ийе болады. Сонлықтан да жергиликли жұмысларды шешиўде пуқаралардың өзін-өзі басқаруы ұйымлары ғәрезсизлигиниң мәлим шегаралары - мәмлекетлик нызамшылық орнатқан шегаралары хәкқында айтыў мүмкин. Сонлықтан да жергиликли жұмысларды шешиўде пуқаралардың өзін-өзі басқаруы ұйымлары ғәрезсизлигиниң мәлим шегаралары мәмлекетлик нызамшылық орнатқан шегаралары хәкқында айтыў мүмкин. Бул көрсетилген өзін-өзі басқаруы ұйымларының юридикалық тәбиятын және бир мәрте дуалистикалық екенлигин билдиреди.

1.2. Пуқаралар жыйынының Кеңеси жыйындар арасында пуқаралардың мәплерин тиккелей гөзлейтуғын пуқаралар жыйынының әмелдеги жоқары ұйымы болып табылады, демек, өзиниң тәбияты бойынша ўәкилликли ұйым есапланады. Қәлеген басқа ғалабалық ұйым сыяқлы пуқаралардың өзін-өзі басқаруы ұйымларының функционал хызметлерин есапқа ала отырып, оларды ўәкилликли хәм орынлаўшы етип бөлиў мүмкин, пуқаралар жыйыны кеңесин функционал түрде ўәкилликли ұйымға киргизиў керек.Өз гезегинде бундай жуўмақ соған алып келеди, пуқаралар жыйыны кеңеси жыйындар арасында пуқаралар жыйынының ўәкили бола отырып, өзинде ўәкиллик тәбиятын сақлаўы хәм пуқаралардың ўәкиллери тәрәпинен, яғный, пуқаралардың мәплерин қорғаў ушын сайлаўлар арқалы тиккелей мандат алған шахслардан қәлиплестирилиўи тийис.

1.3. Пуқаралардың өзін-өзі басқаруы ұйымларының жұмысларын муўапықластырыў кеңеслерин шөлкемлестириўде олардың тәбиятына мәмлекетлик емес белгилерди киргизиў тийкарғы мазмунға ийе, яғный, бундай кеңеслер пуқаралардың өзін-өзі басқаруы ұйымларының мәмлекетлик емес бирлеспелери болыўы тийис. Соның менен бирге, мәмлекеттиң ўазыйпасы пуқаралардың өзін-өзі басқаруы ұйымларына өзлериниң муўапықластырыў кеңеслерин жаратыўда оларға шөлкемлестириўшилиқ жәрдем көрсетиў менен шекленген болыўы менен бирге олардың мәмлекетлик емес тәбиятына хәм оларды шөлкемлестириў формасының бирикпесине зыян жеткизбеўи тийис.

II. Нызамшылықты жетилистириў бойынша усыныслар:

2.1. Пуқаралардың өзін-өзи басқарыў уйымларының жумысларында пуқаралар жыйыны кеңесиниң аппараты айрықша әхмийетке ийе. Нызамшылықта пуқаралар жыйыны Кеңесине пуқаралар жыйынын өткериўге, пуқаралар жыйыны Кеңесиниң мәжилисине материаллар таярлаўды, пуқаралар жыйынының, пуқаралар жыйыны Кеңесиниң хәм пуқаралар жыйыны баслығының қарарларының орынлаўшыларға өз ўақтында жеткерилиўин тәмийинлеў, ис жүргизиў мақсетинде өз аппаратына ийе болыў ҳуқықы, ал, пуқаралар жыйынына болса оның санлық курамын белгилеў ҳуқықы бериледи. Соның менен бирге, әмелиятта пуқаралар жыйынылары жуўаплы хаткер лаўазымы менен шекленип қалады, бул олардың жумысларын жәрдем бериў-техникалық алып барыўды қыйынластырады.

Пуқаралар жыйыны Кеңесиниң аппараты ҳаққындағы үлги режени ислеп шығыў хәм енгизиў бул машқаланы шешиўге хызмет етер еди, ол арқалы пуқаралар жыйыны аппаратына киргизиў ушын оптимал лаўазымлардың үлги дизимин анықлаў мүмкин болады. Бул хўжет пуқаралар жыйыны Кеңеси аппаратларына белгили дәрежеде бирдейлик (унификация) берер еди.

2.2. Қарақалпақстан Республикасының «Пуқаралар жыйыны баслығын (ақсақалын) хәм оның кеңесгөйлерин сайлаў ҳаққында»ғы Нызамының 4-статьясында сайлаўларды шөлкемлестириў хәм өткериўдиң демократиялық принципери нәзерде тутылған болып, олар пуқаралар жыйыны баслығының кеңесгөйлерин сайлаўды өткериўде де қолланылады.

Соның менен бирге, сайлаўлардың жәриялылық принципи пуқараларды пуқаралар жыйыны баслығының кеңесгөйи лаўазымына талабанлар менен таныстырыўды тәмийинлеўде толық әмелге асырылмаған, бул пуқаралар жыйынының баслығын сайлаўға да тийисли. Усыған байланыслы пуқаралар жыйыны баслығының кеңесгөйин сайлаўда жәриялылық принципин еле де толығырақ тәмийинлеў ушын Қарақалпақстан Республикасының «Пуқаралар жыйынының баслығын (ақсақалын) хәм оның кеңесгөйлерин сайлаў ҳаққында»ғы Нызамының 16-статьясы талапларына муўапық, талабанлар дизимин мүддетинен бурын илдирип қойыўды пуқаралар жыйыны баслығының кеңесгөйлигине талабанларға да, пуқаралар жыйыны баслықлығына талабанларға да бирдей мүддет хәм тәртипте болғаны мақсетке муўапық болар еди.

2.3. Қарақалпақстан Республикасының «Пуқаралар жыйынының баслығын (ақсақалын) хәм оның кеңесгөйлерин сайлаў ҳаққында»ғы Нызамында пуқаралар жыйыны баслығының кеңесгөйлерин өзін-өзи басқарыўда әхмийетли орын ийелесе де оларға талабанларға талаплар белгиленбеген. Қарақалпақстан Республикасының «Пуқаралардың өзін-өзи басқарыў уйымлары ҳаққында»ғы Нызамына муўапық, пуқаралар жыйынының кеңесгөйлерин лаўазымы бойынша пуқаралар жыйыны

Кеңесиниң қурамына киреди (13-статья), қағыйда бойынша пуқаралар жыйыны жұмысларының тийкарғы бағдарлары бойынша комиссияларды басқарады (18-статья), пуқаралар жыйынын алып барыў, пуқаралар жыйынының протоколына хәм шешимлерине қол қойыў хуқықына ийе (21-статья). Усыған байланыслы Қарақалпақстан Республикасының «Пуқаралар жыйыны баслығын (ақсақалын) хәм оның кеңесгөйлерин сайлаў хақында»ғы Нызамына «Пуқаралар жыйыны баслығының (ақсақалының) кеңесгөйи лаўазымына талабанларға қойылатуғын талаплар» деп аталған жаңа 19¹-статьяны киргизиў мақсетке муўапық. Бул талаплардың мазмунына пуқаралар жыйыны баслығы лаўазымына талабанларға қойылатуғын барлық талапларды киргизген мақул.

2.4. Қурамында мөкан-кеңеслер (мөхәллелер) дүзилген посёлка хәм аўыл пуқаралар жыйындары хәм қурамында мөкан-кеңеслер (мөхәллелер) дүзилмеген посёлка хәм аўыл пуқаралар жыйындары арасында тәкирарланатуғын ўәкилликлердиң жоқары дәрежесин есапқа ала отырып, пуқаралар жыйындарының ўәкилликлери институтын пуқаралар жыйындарының хәр қыйлы түрлери арасында қайта бөлистириў жолы менен оптималластырыў мақсетке муўапық. Еки мәселени шешиў бундай оптималластырыўдың мақсети болып хызмет етеди: бириншиси, пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымлары системасында пуқаралар жыйынының хәр бир түриниң орнын оптимал белгилеў, екіншиси, олардың арасында ўәкилликлерди тәкирарлаўды шетлетиў.

Бунда усындай оптималластырыў тийкарында халыққа жақынырақ жайласқан пуқаралар жыйыны ўәкилликлерин жоқарыдан төменге қарай бериўди әмелге асырыў жолы менен олардың бириншилик принципи жатыўы тийис. Буннан келип шығып, мөкан-кеңес (мөхәлле) пуқаралар жыйындары дәрежесинде табыслы әмелге асырылыўы мүмкин болған барлық тәкирарланатуғын ўәкилликлерди посёлка хәм аўыл пуқаралар жыйындары ўәкилликлеринен шығарып таслаў мақсетке муўапық.

2.5. Пуқаралар жыйыны ўәкилликлери системасын анализлеў айырым ўәкилликлердиң туўрыдан-туўры тәсир етпейтуғынын хәм оларды әмелге асырыў ушын тийисли норматив-хуқықый хўжетлердиң қабыл етилиўин талап ететуғынын белгилеў имканиятын берди. Оларға төмендеги ўәкилликлер киреди:

пуқаралар жыйыны—«нызамшылықта белгиленген тәртипте тийисли аймақта исбилерменлик субъектлерин, соның ишинде шаштәрезхана, аяқ-кийим оңлаў хәм тигиў бойынша устаханалар, халық өнерментшилиги цехларын хәм халыққа турмыслық хызмет көрсетиўши басқа да шөлкемлерди пайда етеди, қайта шөлкемлестиреди хәм сапластырады (олардың хызметин тоқтатады)»;

пуқаралар жыйыны—«тийисли аймақ шеңберинде жайласқан (жасап атырған) исбилерменлик субъектлери, соннан, шаңарақлық исбилерменлик субъектлери тәрәпинен кредитлер алыныўында белгиленген тәртипте кепил болады»;

Усыған байланысты пуқаралар жыйынының берілген үкілліктерін әмелге асырыу механизмдерін жарататуғын норматив-хуқықый хуҗжеттерди ислеп шығыу хәм қабыл етиу зәрүр.

2.6. Пуқаралардың өзін-өзи басқарыу уйымларының жұмыстарын мууапықластырыушы Кеңес тәрәпинен «Пуқаралардың өзін-өзи басқарыу уйымларында физикалық хәм юридикалық шахслардың мүрәжатлары менен ислесиу тәртиби хақында Үлги Режени» ислеп шығыу хәм тастыйықлау хәм де оған тийисли схеманы қосымша етиу мақсетке мууапық болар еди. Бундай Үлги Режениң ислеп шығылыуы хәм тастыйықланыуы бириншиден, пуқаралардың өзін-өзи басқарыу уйымларының мүрәжатлар менен ислесиуин унификациялауға, екиншиден, мүрәжатлар менен ислесиуде олардың хуқықларын тәмийинлеу кепилликтерин күшейтиуге хызмет етеди.

Буннан тысқары, төмендеги илажлар пуқаралардың өзін-өзи басқарыу уйымларында мүрәжатлар менен ислесиудиң нәтийжелилигин арттырыуға хызмет етер еди:

бириншиден, пуқаралардың өзін-өзи басқарыу уйымларында ауызша мүрәжатларды қабыллауды шөлкемлестириуде пуқараларды қабыллауға тек пуқаралар жыйынының баслығын емес, ал, олар менен бир қатарда пуқаралар жыйыны жұмыстарының тийкарғы бағдарлары бойынша комиссиялардың баслықларын да тартыу хәм олар тәрәпинен бөлек күнлерде пуқаралардың мүрәжатларын қабыллауды тәмийинлеу мақсетке мууапық болар еди. Бул бир жағынан мүрәжатларды толық көрип шығыуға хызмет етеди, пуқаралар жыйыны комиссияларының халық пенен өз-ара пикирлесиуиниң сапасын арттырады, хуқықты қолланыу әмелиятының жағдайын үйрениу, өз жұмыстарында пуқаралардың мәплерин есапқа алыу хәм мүрәжатлар менен ислесиуде пуқаралар жыйыны уйымларының жууапкершилигин күшейтиу имканиятын береді.

екиншиден, пуқаралардың өзін-өзи басқарыу уйымларында мүрәжатлардың келип түсиу өзгешеликтеринен келип шығып, оларды есапқа алыу бойынша журналлардың арнаулы формаларын жүргизиу хәм оларға мүрәжатлар хақындағы мағлыұматларды киргизип барыу зәрүр. Бул жерде пуқаралардың мүрәжатларын дизимге алыу журналларын еки түрге бөлиу мақсетке мууапық: бириншиси – ауызша мүрәжатларды дизимге алыу, екиншиси – жазба хәм электрон түрдеги мүрәжатларды есапқа алыу ушын.

2.7. Пуқаралар жыйыны баслығының кеңесгөйлериниң тиккелей пуқаралар тәрәпинен сайланыуына байланысты олардың статусының әхмийетин, сондай-ақ, пуқаралар жыйыны баслығының кеңесгөйлериниң қатнасыуы менен пуқаралар жыйыны Кеңеси түрінде пуқаралардың өзін-өзи басқарыу уйымларының үкілликли корпусы қәлиплестирилетуғынын хәм ең тийкарғысы, пуқаралардың өзін-өзи басқарыу дәрежесинде үкілликли демократияның әмелге асырылыуының тәмийинлениуин есапқа ала отырып, пуқаралар жыйыны баслығының кеңесгөйлериниң үкілликли тәбиятын есапқа алған ҳалда олардың жеке үкілликтерин белгилеу хәм пуқаралардың өзін-өзи басқарыу уйымлары системасында олар тәрәпинен

Ўэкилликли уйым ағзасы ўазыйпаларының әмелге асырылыўы мақсетке муўапық болар еди.

Соның менен бир ўақытта, пуқаралар жыйыны баслығының кеңесгөйлериниң ўэкилликлерин белгилеўди пуқаралар жыйыны баслығының айрықша ҳуқықларына киргизиў мақсетке муўапық емес, бул Қарақалпақстан Республикасы Жоқарғы Кеңеси Президиумының 2013 жыл

4 ноябрдеги 247-санлы Қарары менен тастыйықланған Пуқаралар жыйыны ҳаққындағы Үлги Режениң 39-бәнтинде белгиленген. Буған Қарақалпақстан Республикасының жаңа редакциядағы «Пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымларының баслығын (ақсақалын) хәм оның кеңесгөйлерин сайлаў ҳаққында»ғы Нызамына киргизилген өзгерислер де хызмет етеди, онда пуқаралар жыйыны баслығының кеңесгөйлери нызамның ески редакциясындағыдай пуқаралар жыйынының баслығы тәрәпинен емес, ал, сайлаўларды шөлкемлестириў хәм өткериўге көмеклесиўши жумысшы топардың бийғәрез уйымы тәрәпинен усынылатуғын талабанлар арасынан сайланады.

Буннан тысқары, пуқаралар жыйыны баслығының кеңесгөйлериниң ўэкилликлерине еркинлик бериў пуқаралар жыйыны уйымларының жумысларын кәлиплестириўде пуқаралар жыйыны баслығының кеңесгөйлериниң ролин күшейтиўге шараят жаратады. Пуқаралар жыйыны баслығының кеңесгөйлериниң ўэкилликлериниң бийғәрезлигин күшейтиўге бундай жантасыў пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымларының жумысларына иркиниш хәм қарама-қарсылық элементлерин киргизиўге мүмкиншилик берер еди, бунда пуқаралар жыйыны баслығының кеңесгөйлериниң ўэкилликли корпусы пуқаралар жыйыны баслығынан ғәрезсиз түрде ўэкилликли (жәмийетлик) қадағалаўды әмелге асырыў мүмкин болар еди. Усыған байланыслы пуқаралар жыйыны баслығының кеңесгөйлериниң ўэкилликлерин Қарақалпақстан Республикасының «Пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымлары ҳаққында»ғы Нызамында өз-алдына статья түринде нызамлылық дәрежесинде белгилеў хәм беккемлеў мақсетке муўапық.

2.8.Қарақалпақстан Республикасының жаңа редакциядағы «Пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымлары ҳаққында»ғы Нызамы менен пуқаралар ўэкиллериниң жыйналысына хәўлилерден, турақ жайлардан, көшелерден пуқаралардың турақлы ўэкиллиги принципи қолланылмайды. Бул мәселе соның менен актуалластырылады, пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымларының басым көпшилигинде пуқаралар жыйыны емес, ал, пуқаралар ўэкиллериниң жыйналысы өткериледи, неге дегенде, пуқаралар жыйынының қурамы әдетте көп санлы болады.

Усыған байланыслы нызам талапларына муўапық, пуқаралар ўэкиллериниң жыйналысын өткериўден алдын пуқаралар ўэкиллериниң жыйналысына өзиниң ўэкилин сайлаў бойынша хәўлилер, турақ жайлар, көшелер турғынларының жыйналысын өткериў керек, бул шөлкемлестириўшилиқ жақтан қыйыншылықларды келтирип шығарады.

Буннан келип шығып, пуқаралар ўәкиллериниң жыйналысына хәўлилерден, турақ жайлардан, көшелерден сайланатуғын пуқаралар ўәкиллериниң ўәкиллик мүддетин пуқаралар жыйынының барлық ўәкиллик мүддетине белгилеў мақсетке муўапық.

2.9. Пуқаралар жыйыны кеңеси жумысларының нәтийжелилигин тәмийинлеўде оның мәжилисlerin шөлкемлестириў хәм өткерийў мәселеси айрықша әҳмийетке ийе. Бул мәселени шешиўде болажақ мәжилистин күн тәртин дүзиў тәртиби, оны алып барыў тәртиби, шешимлерди қабыллаў тәртиби, мәжилисти баянластырыў тәртиби сыяқлы пуқаралар жыйыны кеңесиниң мәжилисин шөлкемлестириў хәм өткерийў сыяқлы процедуралық аспектерин ҳуқықый тәртипке салыў керек. Бундай мәселелер нызамда тәртипке салынбаған.

Өз гезегинде пуқаралар жыйыны кеңеси мәжилисиниң күн тәртин дүзиўди пуқаралар жыйыны кеңеси ағзаларының, сондай-ақ, пуқаралар жыйыны жумысларының тийкарғы бағдарлары бойынша комиссия ағзаларының қатнасыўында әмелге асырыў мақсетке муўапық. Бул күн тәртинен келип шығып, пуқаралар жыйыны кеңеси пуқаралар жыйыны кеңеси ағзаларының усыныслары тийкарында пуқаралар жыйынының баслығы хәм оның кеңесгөйлеринен, сондай-ақ, пуқаралар жыйыны жумысларының тийкарғы бағдарлары бойынша комиссияның усыныслары тийкарында олардың баслықлары сайланыўы тийис.

2.10. Қарақалпақстан Республикасы «Пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымлары ҳаққында»ғы Нызамының 22-статьясына муўапық, пуқаралар жыйыны кеңесиниң қарары ашық даўыс бериў жолы менен қабыл етиледи. Бул жерде пуқаралар жыйыны кеңесине жоқарыда келтирилген нызамның 21-статьясында белгиленгениндей, жабық даўыс бериў жолы менен де шешим қабыл етиў ҳуқықын бериў мақсетке муўапық. Бул соннан келип шығады, пуқаралар жыйыны кеңеси пуқаралар жыйыны сыяқлы кең ўәкилликлерге ийе болған коллегиал уйым болып табылады. Усыған байланыслы коллегиал уйымның ҳәр бир ағзасы пуқаралар жыйыны кеңесиниң шешимлерин қабыл етиўде иркинишсиз қатнасыўы зәрүр.

2.11. Әмелдеги нызамға муўапық, пуқаралар жыйынының баслығы пуқаралар жыйыны кеңесиниң баслығы болып табылады. Бунда пуқаралар жыйыны кеңесиниң мәжилислери пуқаралар жыйынының баслығы тәрпинен өткериледи. Бул жағдайда Қарақалпақстан Республикасы «Пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымлары ҳаққында»ғы Нызамының 22-статьясында пуқаралар жыйынының мәжилисінде пуқаралар жыйыны баслығының орынбасарларының бириниң басшылық етиў мүмкиншилиги нәзерде тутылмаған. Соның менен бир ўақытта, бундай тәртип пуқаралар жыйынын өткерийўде көзде тутылған. Мәселен, бул нызамның 21-статьясына муўапық, «Жыйынды пуқаралар жыйынының баслығы (ақсақалы) ямаса баслықтың орынбасарларының бири алып барады».

Усыған байланыслы, ҳуқықты қолланыў әмелиятына муўапық, бундай тәртипти пуқаралар жыйыны кеңесиниң мәжилисlerin өткерийўде де

қолланыў мақсетке муўапық болар еди. Усынылып атырған жаңалық соның менен беккемлениди, бундай тәртип әмелиятта тән алынған ҳәм Қарақалпақстан Республикасы Жоқарғы Кеңеси Президиумының 2013 жыл 4 ноябрдеги 247-санлы Қарарына (1-қосымша) менен тастыйықланған «Пуқаралар жыйыны ҳаққындағы Үлги реже»нің 26 бәнтинде белгиленген. Бул Үлги Режеде былай деп белгиленген: «Пуқаралар жыйыны кеңесиниң мәжлисин пуқаралар жыйынының баслығы (ақсақалы), егер ол жоқ болса баслықтың орынбасарларының бири алып барады». Өз гезегинде, нызам асты хўжжети нызамға муўапық болмаса да, соның менен бирге, нызам асты хўжжетиниң хўқықый әмелиятын оның мазмунын унамлы деп тән алған ҳалда нызамға киргизиў мақсетке муўапық болар еди.

2.12. Пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымларының жумысларын шөлкемлестириўди хўқықый тәртипке салыўдың нәтийжелилигин арттырыў мақсетинде Қарақалпақстан Республикасы Жоқарғы Кеңеси Президиумының қарары менен Пуқаралар жыйынының кеңеси ҳаққындағы Үлги Режени ислеп шығыў ҳәм тастыйықлаў мақсетке муўапық. Сондай-ақ, хўқықты қолланыў әмелиятының талапларынан келип шығып, пуқаралар жыйыны жумысларының тийкарғы бағдарлары бойынша комиссиялар жумысының үлги регламентин ислеп шығыў, онда комиссия жумысларын шөлкемлестириўдиң тийкарғы тәрәплерин нәзерде тутыў мақсетке муўапық болар еди.

2.13. Пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымларының өз-ара биргеликте хәрәкет етиўи олардың нызамшылықта кепилленген шөлкемлестириўшилик бийғәрезлигиниң жеңилликлериниң бири. Солай екен, пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымларының өз-ара биргеликте хәрәкет етиў хўқықы олардың өзин-өзи басқарыўға хўқықларының элементин билдиреди.

Пуқаралар жыйынылары жумысларының нәтийжелилигин тәмийинлеўде пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымларының жумысларын муўапықластырыўшы Кеңеслердиң зәрүрлигинен келип шығып, Муўапықластырыўшы кеңес жумысларының тийкарғы мақсети ҳәм ўазыйпаларын, оларды әмелге асырыў кепилликлерин Қарақалпақстан Республикасының «Пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымларының жумысларын муўапықластырыўшы Кеңес ҳаққында»ғы Нызамында, ямаса Қарақалпақстан Республикасының «Пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымлары ҳаққында»ғы Нызамында өз алдына бап ретинде келтириў мақсетке муўапық.

Буннан тысқары, пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымларының жумысларын муўапықластырыўшы Кеңеслер мәмлекетлик емес коммерциялық емес шөлкем статусына ийе болыўы тийис, пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымларының мәплерин қорғаў оның тийкарғы ўазыйпасы болыўы керек. Усыған байланыслы Өзбекистан Республикасының «Пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымлары ҳаққында»ғы Нызамының 20-статьясына төмендегише мазмунда қосымша киргизиў керек: «Пуқаралардың өзин-өзи басқарыў уйымларының жумысларын муўапықластырыўшы

Кеңеслердің жұмыстарын шөлкемлестіріу «Мәмлекетлик емес коммерциялық емес шөлкемлер ҳаққында»ғы Һызам талапларына муўапық әмелге асырылады».

Муўапықластырыушы кеңеслердің Һызамда белгилеўге усыныс етилген мақсетлери менен бир қатарда бул жерде пуқаралардың өзин-өзи басқарыу уйымларының улыўма мәплериниң предметлерин, олардың өз-ара бирге ислесиўиниң мазмунын ҳәм формаларын белгилеў зәрүр, бул оның жұмыстарының предметлик тийкары болып хызмет етеди.

**НАУЧНЫЙ СОВЕТ DSc. 27.06.2017. Уч. 23.01.
ПО ПРИСУЖДЕНИЮ УЧЕНОЙ СТЕПЕНЕЙ
ПРИ АКАДЕМИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТЕ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН**

**КАРАКАЛПАКСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМ. БЕРДАХА**

РЕЙМОВА ЗУХРА АБАТБАЕВНА

**ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ОРГАНОВ САМОУПРАВЛЕНИЯ ГРАЖДАН В РЕСПУБЛИКЕ
КАРАКАЛПАКСТАН**

**12.00.02–Конституционное право. Административное право.
Финансовое и таможенное право**

**АВТОРЕФЕРАТ
ДИССЕРТАЦИИ ДОКТОРА ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК (DSc)**

Ташкент – 2018

Тема докторской (DSc) диссертации зарегистрирована в Высшей аттестационной комиссии при Кабинете Министров Республики Узбекистан за B2018.1.DSc/Yu71.

Диссертация выполнена в Каракалпакский государственный университет им.Бердаха.

Автореферат диссертации на трех языках (узбекский, каракалпакский, русский и английский (резюме)) размещен на веб-странице Научного совета (www.dba.uz) и Информационно-образовательном портале «ZiyoNET» (www.ziynet.uz).

Научный консультант:	Рузметов Хайрулло Ибадуллаевич доктор юридических наук
Официальные оппоненты:	Турсунов Ахтам Саломович доктор юридических наук, профессор Мухамедов Ўткирбек Хазраткулович доктор юридических наук, профессор Рузиев Зафар Райимович доктор юридических наук
Ведущая организация:	Университет мировой экономики и дипломатии

Защита диссертации состоится «19» июня 2018 г. в 10⁰⁰ часов на заседании Научного совета DSc. 27.06.2017.Yu.23.01 по присуждению ученых степеней при Академии государственного управления при Президенте Республики Узбекистан (Адрес: 100003, г.Ташкент, улица Ислама Каримова, 45. Тел.: Тел.: (99871) 232-60-80; факс: (99871) 232-60-66; e-mail: info@dba.uz).

С диссертацией можно ознакомиться в Информационно-ресурсном центре Академии государственного управления при Президенте Республики Узбекистан (зарегистрирована за № 14). (Адрес: 100003, г.Ташкент, улица Ислама Каримова, 45. Тел.: (99871) 232-61-25).

Автореферат диссертации разослан «_____» _____ 2018 года.
(Протокол реестра № «_____» от _____ 2018 года).

Г.Р.Маликова
Председатель Научного совета по
присуждению ученой степени д.ю.н., доцент

Г.С.Исмаилова
Секретарь Научного совета по присуждению
ученой степени д.ю.н., доцент

И.А.Хамедов
Председатель Научного семинара при
научном совете по присуждению ученой
степени д.ю.н., профессор

ВВЕДЕНИЕ (Аннотация докторской диссертации)

Актуальность и востребованность темы исследования. В результате процессов модернизация и обновления страны, либерализации государственного и общественного строительства важное значение имеет совершенствованию организационно-правовых деятельности органов самоуправления граждан и их взаимодействия с местными органами государственной власти. Органы самоуправления гражданотличаясь от всех других управленческих структур своей уникальностью как управляющей системы, выступают в качестве института гражданского общества. При этом их уникальность выражается в том, что они в процессе управления, наряду с позитивными нормами права, опираются на естественно сложившиеся нормы общежития, т.е. традиции и обычаи. В результате, данные структуры, являясь наиболее близко расположенными к населению управляющей системой, способны более полно реализовывать в своей деятельности принципы справедливости. В связи с этим государство активно развивает институт макан-кенесов (махаллей), раскрывая его потенциал в процессе управления государственными и общественными делами.

На современном этапе демократических реформ предусмотрены меры по дальнейшему расширению роли и значения органов самоуправления граждан. В центре нашего внимания и впредь будет находиться дальнейшее усиление роли и значения института махалли..., в первую очередь, необходимо и далее усиливать место и роль махалли в обществе, расширять его права и полномочия, укреплять материально-техническую базу, непрерывно повышать уровень квалификации руководителей и работников данной системы¹. Именно этот аспект определяет актуальность темы исследования.

Это в свою очередь требует проведения комплексного научного исследования организационно-правовых основ органов самоуправления граждан, природы их власти, признаки как управляющей системы, место в общей системе государственного и общественного управления, а отсюда формы и методы реализации ими своих задач, функций и полномочий, взаимодействия с государственными органами и негосударственными организациями. Следует отметить, что, хотя Республика Каракалпакстан находится в составе Узбекистана, но вместе с тем, она обладает своими правовыми особенностями в вопросе государственного и общественного строительства. Отсюда возникает необходимость проведения научно-теоретических и практических исследований для изучения особенностей организационно-правовых основ деятельности органов самоуправления граждан в Республике Каракалпакстан и придания им большей эффективности.

¹Мирзиёев Ш.М. Демократик ислохотларни изчил давом эттириш, халкимиз учун тинч ва осойишта, муносиб ҳаёт даражасини яратиш – барқарор таракқиёт кафолатидир// Ўзбекистон Республикаси Президентлиги номзод Шавкат Мирзиёевнинг Тадбиркорлар ва ишбилармонлар ҳаракати – Ўзбекистон либерал-демократик партиясининг VIII съездидаги маърузаси.

Научно-практическое изучение данных проблем и их решение, функциональное и системное исследование правовых сторон институтов гражданского самоуправления с вопросами строительства правового государства и гражданского общества, а также претворению задач, определенных в Законах Республики Узбекистан и Каракалпакстан «Об органах самоуправления граждан» (2013), «О выборах председателя (аксакала) схода граждан и его советников» (2013), об обеспечении исполнения Указа Президента Республики Узбекистан «О мерах по дальнейшему совершенствованию института махалли» от 3 февраля 2017 года за № УП 4944, а также реализации приоритетных задач, связанных с дальнейшим совершенствованием организационно-правовых основ деятельности органов самоуправления граждан, закрепленных в Стратегии действий по пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан в 2017-2021 годах, Государственной программы в «Год поддержки активного предпринимательства, инновационных идей в технологиях» служит в определенной степени это диссертационное исследование.

Соответствие исследования с приоритетными направлениями развития науки и технологий республики. Данное исследование выполнено в соответствии приоритетного направления развития науки и технологий республики № I «Духовно-нравственное и культурное развитие демократического и правового общества, формирование инновационной экономики».

Обзор зарубежных научных исследований по теме диссертации. Научные исследования, направленные на повышение эффективности организационно-правовых основ деятельности органов самоуправления граждан проводятся в ведущих научных центрах и высших образовательных учреждениях мира, в частности, Northeastern University, Harvard University, Cornell University, University of Oklahoma, Stanford University (США), Oxford University (Великобритания), Nagoya University (Япония), Université Panthéon-Assas (Франция), Российском научном центре государственного и муниципального управления (Россия), Академии государственного управления при Президенте Республики Узбекистан (Узбекистан), Институт стратегических и межрегиональных исследований при Президенте Республики Узбекистан (Узбекистан)¹.

В результате проведенных в мире исследований по совершенствованию системы противодействия правонарушениям против нравственности получен ряд следующих научных результатов, в том числе: разработаны принципы, формы и методы сбалансированности прав, полномочий и финансовой обеспеченности органов местного самоуправления (University of Oklahoma, Northeastern University, Cornell University, Université Panthéon-Assas); освещены правовые признаки местных органов управления как

¹ www.northeastern.edu, harvard.edu, www.cornell.edu, <https://www.ou.edu>, www.stanford.edu, www.ox.ac.uk, <http://www.u-paris2.fr>, <http://gsom.spbu.ru>, <http://www.dba.uz>, www.goldenpages.uz и др.

самоуправляющейся системы (Harvard University, Oxford University); разработаны предложения по совершенствованию органов местного самоуправления с обеспечением гармонизации общепризнанных универсальных норм с исторически сложившимися национально-традиционными устоями общества (Nagoya); доказано необходимость учета объективных закономерностей развития общества в организации местного самоуправления (Stanford University); выявлены юридическая природа органов местного самоуправления и их координирующих структур (РНЦГМУ); разработаны предложения и рекомендации по совершенствованию организационно-правовых деятельности органов самоуправления граждан и их взаимодействия с местными органами государственной власти (АГУ).

В мире относительно совершенствования организационно-правовых основ деятельности органов местного самоуправления проводится ряд исследований по следующим направлениям, в том числе: оптимизация межуровневого взаимодействия органов публичной власти, формы и методы реализации органами местного самоуправления принципа народовластия, проблемы обеспечения целостности местного самоуправления в условиях разделения властей, соотношение позитивного (государственно-правового) и естественного (национально-традиционного) в организации местного самоуправления, проблемы учета объективных закономерностей развития общества в организации деятельности органов местного самоуправления.

Степень изученности проблемы. В связи с большой ролью органов самоуправления граждан в демократизации сферы государственного и общественного строительства, реализации на местах государственной политики, правовые проблемы по совершенствованию их деятельности привлекают к себе внимание многих ученых.

Целый ряд крупных монографических исследований посвящено рассмотрению общетеоретических, общеметодологических проблем государственного управления и местного самоуправления.

После обретения независимости Республикой Узбекистан и Республикой Каракалпакстан эти проблемы в общетеоретическом аспекте рассмотрены в трудах Агзамходжаева А.А., Азизходжаева А.А., Исламова З.М., Адылқариева Х.Т., Рахимова Ф.Х., Саидова А.Х., Ахмедшаевой М.А. и других¹.

Правовые вопросы, связанные с реформированием местных органов власти, в которых рассматривались отдельные аспекты организационно-правовых основ деятельности органов самоуправления граждан, были исследованы в трудах Хусанова О.Т., Жалилова Ш.И., Бойдадаева М.,

¹Агзамходжаев А.А. Правовые основы государственной независимости Республики Узбекистан. - Т.: Узбекистан, 1993; Азизходжаев А.А. Мустақиллик, курашлар ва қувончлар. - Т., 2001; Исламов З.М. Проблема власти: её понимание, назначение, социальная ценность. - Т.: ТДЮИ, 2003; Адылқариев Х.Т. Конституция ва фуқаролик жамияти. - Т.: Шарк, 2002; Рахимов Ф.Х. Теоретические и практические проблемы создания демократического правового государства в Республике Узбекистан: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук. - Т.: 1989; Саидов А.Х. Сравнительное конституционное право. - Т., 1993; Ахмедшаева М.А. Давлатҳокимияти тизимида ижроҳокимияти: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук. - Т., 2010.

Хамедова И.А., Рузметов Х., Жумаева Р., Абдуллаева Ш.Ю., Жумаева Ю.Г., Жураева Б., Туракулова М., Олламова Я.Й. и др.¹.

Специальные исследования в области организации и деятельности органов самоуправления граждан были проведены Жалиловым Ш.И., Маликовой Г.Р., Исмаиловой Г.С., Рузиевым З.Р., Газиевым Ш.М., Дуйшоқызы Нуржаной, Умаровой Г.Б., Сувонкулов М и другие посвятили свои научные работы освещению тех или иных аспектов данной темы.²

Исследования отдельных аспектов теоретико-правового характера на материалах Республики Каракалпакстан провели Кутыбаева Е.Д., Ниетуллаев С.Д., Айтаниязов П., Дауменов Б.А.³

Вместе с тем, автор ставит перед собой задачу разработать предложения и рекомендации по вопросам дальнейшего совершенствования института самоуправления граждан в нашей республике через изучение зарубежного опыта⁴.

¹Хусанов О.Т. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва маҳаллий давлат ҳокимияти асослари: ҳуқуқий, ташкилий масалалар ва муммолар: дис...докт.юрид.наук. - Т., 1995; Жалилов Ш.И. Кучлидавлатдан – кучлижамият сари: тажриба, таҳлил, амалиёт. – Т.: Ўзбекистон. 2001; Бойдадаев М. Политико-правовые основы становления и развития системы государственного управления в Республике Узбекистан. - Т., Адолат, 1996; Хамедов И.А. Организационно-правовые проблемы совершенствования системы государственного управления в Республике Узбекистан: Дис. ... докт. юрид. наук. - Т., 2004; Рузметов Х.. Ҳокимияты проблемалари теорияси ва практикаси: тажриба ва таҳлил. - Т.: ТГЮИ, 226 с.. Жумаев Р.З. Политическая система Республики Узбекистан: становление и развитие. - Т., Фан, 1996; Абдуллаев Ш.Ю. Контрольная деятельность хакимов и областных Советов народных депутатов (в условиях Республики Узбекистан): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Т., 1995; Жумаев Ю.Г. Вилоят, туман ва шаҳар ҳокимларининг ҳуқуқий ҳолати: дис. ...канд.юрид.наук. - Т., 2004; Жураев Б. Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг қонунийлик, ҳуқуқ-тартибот ва фуқароларнинг ҳавфсизлигини таъминлаш фаолияти: ҳуқуқий, ташкилий масалалар: дис. ...канд.юрид.наук. - Т., 1999; Туракулов М. Ўзбекистонда фуқаролик жамияти асосларини шакллантиришда маҳаллий давлат ҳокимиятининг роли: дис. ... канд. полит. наук. - Т., 2004; Олламов Я.Й. Ўзбекистон Республикасида маҳаллий ҳокимият тизими (назарий ҳуқуқий муаммолар). - Т., 2000.

²Жалилов Ш.И.Ўзбекистон Республикасининг ўзини ўзи бошқариш ҳуқуқи. - Т.: Ўзбекистон, 1994; Маликовой Г.Р. Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш институтининг конституциявий (ҳуқуқий) асосларини такомиллаштириш муаммолари: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук. - Т.: 2009; Исмаилова Г.С. Ўзбекистонда маҳаллий давлат ҳокимияти ва ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини либераллаштиришнинг давлат-ҳуқуқий йўналишлари: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук. - Т.: 2016; Рўзиев З.Р. Фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг ваколатлари (конституциявий-ҳуқуқий таҳлил) : Автореф. дис. ... докт. юрид. наук. - Т., 2016; Газиев Ш.М.Фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг ижтимоий ҳимоя фаолиятини такомиллаштириш муаммолари: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Т.: 2009; Дуйшоқызы Нуржан. Организация местного самоуправления: сравнительный анализ: Автореф. дис. ... канд. полит.наук. - Т., 2005; Умарова Г.Б. Ўзбекистонда ўзини ўзи бошқариш органларининг шаклланиши ва такомиллаштириш тарихи (1991-2001 йй): Автореф. дис. ... канд. истор. наук. - Т., 2002; Сувонкулов М. Ўзбекистон Республикасида фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини назарий-ҳуқуқий муаммолари: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Т.: 2002.

³Кутыбаева Е.Д. Органы исполнительной власти Республики Каракалпакстан: дис. ... докт.юрид.наук. - Т., 1999;Ниетуллаев С.Д. Государственное строительство в Республике Каракалпакстан. - Нукус: Каракалпакстан. 1993;

⁴Игнатов В.Г. Зарубежный опыт местного самоуправления: российская практика. – Ростов н/Д. Университет. 1999; Литягин Н.Н. Местное самоуправление: понятие, организационно-экономические основы и гарантии его осуществления. - М.: О-во «Знание». 1992; Морачев В.Н. Формы и методы территориального управления в США и Канаде. - М.: Наука. 1989; Черкасов А. Сравнительное местное управление: теория и практика. – М.: «ФОРУМ-ИНФРА-М», 1998; Евдокимов В.Б., Старцев Я.Ю. Местные органы власти зарубежных стран. – М.: Спарк, 2001; Савин В.И. Теоретические и практические вопросы становления и развития публичной власти. – Орел: Труд, 2001; Прудников А.С. Местное самоуправление (управление) в зарубежных странах. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2007.

Связь темы диссертации с научно-исследовательскими работами высшего образовательного учреждения. Тема диссертации исследована в рамках плана научно-исследовательских работ Каракалпакского государственного университета им. Бердаха: «Проблемы расширения прав и полномочий органов самоуправления граждан в условиях дальнейшего углубления демократических реформ и формирования гражданского общества в стране» (2012-2018); Фундаментального проекта Ф1-79 Проблемы расширения функций органов самоуправления граждан в системе общественного контроля (на примере Республики Каракалпакстан (2012-2016)).

Целью исследования является разработка рекомендаций и предложений по совершенствованию организационно-правовых основ деятельности органов самоуправления граждан.

Задачи исследования:

провести анализ правовых основ организации и деятельности органов самоуправления граждан;

исследовать организационное устройство органов самоуправления граждан;

установить систему основных гарантий, обеспечивающих эффективность деятельности органов самоуправления граждан, выявить её главные элементы;

рассмотреть теоретические и практические вопросы взаимоотношения органов самоуправления граждан с органами государственной власти и институтами гражданского общества;

выявить основные направления развития компетенции органов самоуправления граждан, классификация и систематизация их полномочий по содержанию;

провести сравнительно-правовое исследование опыта зарубежных стран в организации и деятельности органов самоуправления граждан и выявить возможные грани их применения;

на основе научно-теоретического анализа сформулировать предложения и рекомендации, направленные на совершенствование организационно-правовых основ деятельности органов самоуправления граждан в Каракалпакстане.

Объектом исследования являются политико-правовые и социально-экономические отношения, возникающие в результате организационно-правовых основ деятельности органов самоуправления граждан в Республике Каракалпакстан.

Предметом исследования было избрано законодательство Республики Узбекистан и Республики Каракалпакстан регулирующие принципы и порядок деятельности органов самоуправления граждан, а также накопленный опыт в практике деятельности органов самоуправления граждан в Республике Каракалпакстан.

Методы исследования. При проведении исследования были использованы общие и специальные методы научного познания. К ним относятся, в частности, наблюдение, анализ (статистический, сравнительный и т.п.), логический, исторический подход, правовое моделирование.

В процессе изучения вопросов, касающихся организационно-правовые основы деятельности органов самоуправления граждан, особый акцент в качестве основы сделан на научное исследования в трудов Президент Республики Узбекистан. Также отдельное, внимание уделялось ученых-правоведов, проводивших научные изыскания, изучению зарубежного опыта (законодательств стран развитых и развивающихся государств в области самоуправления) а также подготовке предложений на основе анализа статистических данных.

Научная новизна исследования заключается в следующем:

обоснован предложение о преобразовании сходов граждан поселков, кишлаков и аулов, в составе которых образованы махалли, в сходы граждан махаллей путем их объединения и разделения в порядке, установленном законодательством;

порядок проведения и организации выборов председателя схода граждан и его советников на основе порядка корректировки законодательства Республики Каракалпакстан;

обосновано предложение о необходимости придания постоянного характера полномочиям районных и городских комиссий, а также рабочих групп по содействию организации и проведению выборов председателя (аксакала) схода граждан и его советников;

обоснованы предложения по совершенствованию организационной структуры Совета по координации деятельности органов самоуправления граждан Республики Каракалпакстан и его исполнительного аппарата, определении перечень регионов, категорированных по предельной численности работников исполнительного аппарата советов по координации.

разработаны предложения по оптимизации структуры, порядка формирования, полномочий, форм и методов деятельности органов самоуправления граждан в Республике Каракалпакстан.

Практические результаты исследования заключены в следующем:

разработаны теоретические выводы касательно юридической природы, правовых признаков органов самоуправления как управляющей системы, а также их места в системе управления;

обосновано предложения и рекомендации по совершенствованию ряда нормативно-правовых актов регулирующих институт органов самоуправления граждан в Республике Каракалпакстан Республике Узбекистан, которые будут способствовать совершенствованию организационных и правовых основ их деятельности;

разработаны предложения по внесению изменений и дополнений в Закона Республики Каракалпакстан «Об органах самоуправления граждан» и «О выборах председателя (аксакала) схода граждан и его советников», а

также принятию ряда нормативно-правовых актов и внесению изменений и дополнений в действующие акты.

Достоверность результатов исследования. Используемые в диссертации теоретические подходы и методы взяты из официальных источников; результаты проведенных социологических опросов основывались на анкетировании, интервью и экспертных опросах; выводы, предложения и рекомендации внедрены в практику, полученные результаты были подтверждены полномочными структурами.

Научная и практическая значимость результатов исследования.

Научная значимость результатов исследования разъясняется в законодательстве, практическом применении права, в совершенствовании национального законодательства, а также результаты, полученные на основе научно-теоретического анализа деятельности органов самоуправления, комментируются использованием их в совершенствовании методологических подходов в данном направлении.

Практическое значение результатов исследования заключается в совершенствовании законодательства отдельных отраслей, в развитии практического применения права, а также в разработке целевых государственных программ, посвященных совершенствованию деятельности органов самоуправления граждан.

Внедрение результатов исследования. Выявленные в ходе исследования научные предложения использованы при совершенствовании законодательства в сфере организации деятельности органов самоуправления граждан в Республике Каракалпакстан внедрение которых выражается в следующем:

разработанные выводы получили свою реализацию путем их включения в пункт 5 Указа Президента Республики Узбекистан «О мерах по дальнейшему совершенствованию института махалли» от 3 февраля 2017 года за № УП 4944: «Одобрить предложение Жокаргы Кенеса Республики Каракалпакстан, Кенгашей народных депутатов областей, Республиканского совета, фонда "Махалла" и активистов махаллей о преобразовании сходов граждан поселков, кишлаков и аулов, в составе которых образованы махалли, в сходы граждан махаллей путем их объединения и разделения в порядке, установленном законодательством» (Комитет по демократическим институтам, негосударственным организациям и органам самоуправления граждан Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан. Свидетельство № 05/01-10-335 от 25 сентября 2017 г.). Данное нововведение послужит повышению эффективности деятельности органов самоуправления граждан.

предложения были применены при разработке Закона Республики Узбекистан «О выборах председателя (аксакала) схода граждан и его советников» от 22 апреля 2013 года в новой редакции, в результате которого внесены изменения в статью 2 данного закона путем исключения ее второй части. (Комитет по демократическим институтам, негосударственным

организациям и органам самоуправления граждан Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан. Свидетельство № 05/01-10-335 от 25 сентября 2017 г.). Данное нововведение позволило установить единую систему выборов на всей территории Республики Узбекистан.

предложения и рекомендации о необходимости придания постоянного характера полномочиям районных и городских комиссий, а также рабочих групп по содействию организации и проведению выборов председателя (аксакала) схода граждан и его советников послужили основой для внесения изменений и дополнений соответственно в статью 12 и в статью 14 Закона Республики Узбекистан «О выборах председателя (аксакала) схода граждан и его советников» от 22 апреля 2013 года в новой редакции и Закона Республики Каракалпакстан «О выборах председателя (аксакала) схода граждан и его советников» в новой редакции от 5 июля 2013 года (Комитет по демократическим институтам, негосударственным организациям и органам самоуправления граждан Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан. Свидетельство № 05/01-10-335 от 25 сентября 2017 г.). Данное нововведение послужит повышению эффективности проведения выборов председателя (аксакала) и его советников схода граждан.

выводы диссертации были учтены и применены при разработке и утверждении организационной структуры Совета по координации деятельности органов самоуправления граждан Республики Каракалпакстан и его исполнительного аппарата, определении перечня регионов, категорированных по предельной численности работников исполнительного аппарата советов по координации и получили свое выражение в Постановлении Жокаргы Кенеса Республики Каракалпакстан «О мерах по дальнейшему совершенствованию института махалли» от 3 февраля 2017 года за № УП 4944 (Каракалпакское региональное отделение общественного благотворительного фонда «Махалла». Свидетельство №01-01/18 от 14 августа 2017 г.). Данные рекомендации служат повышению слаженной и эффективной деятельности Совета по координации деятельности органов самоуправления граждан Республики Каракалпакстан.

Отдельные предложения диссертанта по совершенствованию действующего законодательства используются в деятельности Жокаргы Кенеса Республики Каракалпакстан (Комитет по законодательству, судебно-правовым вопросам и органам самоуправления граждан Жокаргы Кенеса Республики Каракалпакстан. Свидетельство № 03-690 от 14 августа 2017 г.).

Выводы, предложения и рекомендации, содержащиеся в работе, могут быть использованы при совершенствовании системы законодательства Республики Каракалпакстан, а также при чтении курсов в высших юридических учебных заведениях страны.

Апробация результатов исследования. Результаты исследования изложены в виде лекций и прошли апробацию на международных, республиканских научно-практических конференциях, в частности: «Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси – изчил демократик

ислохотлар асоси» (Ташкент, 2010), «Ўзбекистон Республикаси Конституцияси – мамлакатимизда демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асоси» (Ташкент, 2011), «Конституция–демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш асоси» (Ташкент, 2011), «Конституция–демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш асоси» (Ташкент, 2012), «Конституционная модернизация общества в современных условиях. Нынешнее состояние и перспективы развития» (Ташкент, 2012), «Конституция–мамлакатимиз тараққиёти истиқболнинг муҳим гарови» (Ташкент, 2013), «Пуқаралардың өзін-өзі басқаруы ұйымларының жәмийетлік қадағалау системасында тұтқан орны» (Нукус, 2013), «Демократик ислохотлар шароитида давлат бошқарувини янада эркинлаштириш масалалари.» (Ташкент, 2014), «Роль и значение правосудия в борьбе с коррупцией» (Ташкент, 2015), «Мамлакатни модернизация қилиш шароитида давлат бошқаруви тизимини такомиллаштиришнинг долзарб масалалари» (Ташкент, 2015), «Конституциявий ислохотлар–давлат бошқарувини такомиллаштиришнинг муҳим омили» (Ташкент, 2016), «Ўзбекистон Республикаси Конституцияси–демократик ҳуқуқий давлат шакилланиши ва тараққиётининг ишончли ҳуқуқий кафолати» (Ташкент 2017), «Инсан мэлперин тэмийинлеўде ҳәрекетлер стратегиясының әҳмийети» (Нукус 2017).

Выводы и рекомендации диссертанта учтены при обсуждении законодательных актов в соответствующих комитетах Олий Мажлиса Республики Узбекистан и Жоқарғы Кенеса Республики Карақалпақстан, а также в соответствующих нормативно-правовых актах Кабинета Министров Республики Узбекистан и Совета Министров Республики Карақалпақстан, хақимов районів и городов Карақалпақстана.

Опубликованность результатов исследования. Основные научные результаты диссертации опубликованы после защиты соискателем кандидатской диссертации и составляют 43 работ, в том числе три монографии, пять учебных пособия, 17 журнальных статей, 18 тезисов выступлений, статей и научных сообщений.

Структура и объем диссертации. Структура диссертации состоит из введения, четырех глав, заключения, списка литературы, приложений. Объем работы составляет 262 страниц.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

Во введении диссертации обосновывается актуальность и востребованность темы– исследования, характеризуются цель и задачи, а также объект и предмет исследования, указывается соответствие исследования основным приоритетным направлениям развития науки и технологий республики, изложены научная новизна и практические результаты исследования, освещены научная и практическая значимость

полученных результатов, приводятся сведения о внедрении результатов исследования в практику, опубликованных работах, а также по структуре и объему диссертации.

В первой главе диссертации «Теоретические и правовые основы организации и деятельности органов самоуправления граждан в Республике Каракалпакстан» исследованы как теоретические, так и правовые аспекты.

В теоретическом плане впервые на материалах Республики Каракалпакстан и Республики Узбекистан исследован вопрос о месте органов самоуправления граждан в системе публичного управления. Для этого проведён анализ теоретических и правовых аспектов общих и отличительных признаков юридической природы трех институтов: органов самоуправления граждан, органов государственной власти и негосударственных некоммерческих организаций.

Анализ практических аспектов общих и отличительных признаков юридической природы органов самоуправления граждан, органов государственной власти и негосударственных некоммерческих организаций показывает следующее:

ОСГ и ОГВ образуются в установленном государством порядке. Так, они формируются через всеобщие выборы (председатели сходов граждан и его советники, депутаты);

ОСГ и ОГВ наделены общей компетенцией, т.е. уполномочены решать общие вопросы социально-экономического развития на своей территории;

акты ОСГ и ОГВ носят государственно-властный характер, т.е. обязательны к исполнению.

ОСГ и ОГВ создаются в обязательном порядке на всей территории Республики Каракалпакстан. Согласно статье 99 Конституции Республики Каракалпакстан ОСГ создаются во всех посёлках и аулах. В отличие от них, ННО создаются и ликвидируются по инициативе граждан;

функциональное предназначение ОСГ и ОГВ определяется государством, а ННО – самостоятельно его учредителями;

ОСГ и ОГВ образуются по административно-территориальному признаку на основе фактора совместного проживания граждан на соответствующей территории, а ННО - учреждаются и ликвидируются по инициативе их учредителей;

примерные положения о сходе граждан и его структурных подразделениях утверждаются Президиум Жокаргы Кенеса Республики Каракалпакстан, а устав ННО – его учредителями;

ОСГ и ОГВ формируются через выборы на основе законодательства, а ННО – согласно уставу;

ОСГ финансируется государством, а ННО – собственными источниками финансирования.

Как видно из анализа общих и отличительных признаков между ОСГ, ОГВ и ННО, ОСГ обладают всеми атрибутами органов государственной

власти. Как отмечает Тимофеев Н.С.: «местное самоуправление вряд ли когда сможет преодолеть свою государственную природу. Последнее подтверждается современными тенденциями развития местного самоуправления в том числе в государствах с устоявшимися демократическими тенденциями»¹.

Более правильным представляется не противопоставление местного самоуправления и местного управления, а рассмотрение их соотношения как части и целого.

В Республике Каракалпакстан органы самоуправления граждан не входят в систему государственных органов, по своей юридической природе являются негосударственными некоммерческими организациями и относятся к институтам гражданского общества. Одновременно органы самоуправления граждан следует признавать в качестве самостоятельного уровня, самостоятельной формы осуществления народом принадлежащей ему власти. При этом система органов самоуправления граждан - это не государство в государстве: она интегрирована в общую систему управления делами общества и государства, занимает в ней особое место, обладая большей самостоятельностью. Поэтому можно говорить лишь об известных пределах независимости органов самоуправления граждан в решении местных дел - тех пределах, которые устанавливает государственное законодательство. Данные юридические признаки органов самоуправления граждан еще раз свидетельствует в пользу их дуалистичности.

Во второй главе диссертации **«Организационная структура и порядок формирования органов самоуправления граждан в Республике Каракалпакстан»** освещаются вопросы касательно структуры и штатов органов самоуправления граждан, выборов председателя схода граждан и его советников, порядка формирования структурных подразделений органов самоуправления граждан в Республике Каракалпакстан.

По структурным характеристикам, исходя из территориального признака, сходы граждан поселков и аулов можно подразделить на четыре вида:

первое, сходы граждан поселков и аулов, в составе которых образованы макан-кенесы (махалли) с охватом всей её территории.

второе, сходы граждан поселков и аулов, в составе которых не образованы макан-кенесы (махалли). К ним можно отнести поселковые сходы граждан Амударьинского (1), Конликульского (1), Хужайлийского (1) и Элликкалайского (1) районов. Всего таких сходов граждан в Республике Каракалпакстан насчитывается - 4¹;

третье, сходы граждан поселков и аулов, в составе которых образованы макан-кенесы (махалли), но одновременно на одной из частей территории этих поселков, аулов управление осуществляется непосредственно

¹Тимофеев Н.С. Государственное, местное самоуправление и гражданское общество: аспекты и пределы взаимодействия // Ж. Конституционное и муниципальное право. № 9, ИГ «Юрист», 2005. – С. 4.

¹ Текущий архив Каракалпакского отделения общественного благотворительного фонда «Махалла» за 2016 год.

поселковым и аульным сходом граждан. Таких поселковых и аульных сходов граждан в районе: Амударья - 10 аульных; Беруний - 3 аульных, Кораузак - 1 аульный, Нукус - 3 поселковых, 7 аульных; Турткуль - 2 аульных; Шуманой - 1 аульный, Элликала – 7 аульных. Так, всего таких видов сходов граждан в Республике Каракалпакстан насчитывается 31, из которых поселковых – 3, аульных – 28².

четвертое, сходы граждан макан-кенесов (махаллей) расположенных на территории сельского района, но не входящие в состав поселков и аулов данного района. Такие виды макан-кенесовских (махаллинских) сходов граждан имеются в следующих сельских районах Республики Каракалпакстан: Амударья (11), Беруний (17), Конликуль (3), Кунгирот (21), Муйнок (5), Турткуль (20), Хужайли (18), Шуманой (4), Чимбой (11), Элликала (6). Всего таких сходов граждан насчитывается – 116³. Данные виды сходов граждан по правовому статусу можно приравнять к макан-кенесам (махаллям) городов, которые находятся вне территории какого либо поселка или аула и непосредственно взаимодействуют с местными органами государственной власти.

Здесь следует отметить, что Законом Республики Каракалпакстан «Об органах самоуправления граждан» статьей 11 предусмотрены только две первые территориальные разновидности сходов граждан: сходы граждан поселков и аулов, в составе которых образованы макан-кенесов (махаллей), и сходы граждан поселков и аулов, в составе которых не образованы макан-кенесов (махаллей). При этом третья и четвертая территориальные разновидности сходов граждан законом не предусмотрены.

В статье 13 Закона Республики Каракалпакстан «Об органах самоуправления граждан» имеется пробел в части механизма формирования консультанта схода граждан по вопросам религиозного просвещения и духовно-нравственного воспитания (с 1 апреля 2018 года специалист по работе с женщинами и укреплению духовно-нравственных ценностей в семьях) и руководителя общественного формирования «Макан-посбони». Такой пробел выражается в том, что данный механизм содержит право Кенгаша схода граждан на назначение должностных лиц и не содержит права на их освобождение от должности. В результате имеющегося такого правового пробела в законе, в ходе правоприменительной практики в деятельности Кенгашей схода граждан возникают проблемы в освобождении назначаемых ими должностных лиц.

В главе третьей диссертации «**Оптимизация полномочий органов самоуправления граждан в Республике Каракалпакстан**» анализируются такие аспекты как полномочия схода граждан, председателя схода граждан и его советников, органов схода граждан.

² Текущий архив Каракалпакского отделения общественного благотворительного фонда «Махалла» за 2016 год.

³ Здесь же.

Полномочия схода граждан согласно статьям 11 и 12 Закона Республики Каракалпакстан «Об органах самоуправления граждан» подразделяются соответственно на полномочия схода граждан поселка, аула и макан-кенеса (махалли) города, а также на полномочия схода граждан макан-кенеса (махалли) поселка и аула.

Вместе с тем, всего у схода граждан поселка, аула и макан-кенеса (махалли) города насчитывается 24 видов, а у схода граждан макан-кенеса (махалли) поселка, аула - 10 видов полномочий.

При этом сравнительный анализ полномочий схода граждан поселка, аула и макан-кенеса (махалли) города закрепленные в статье 11 с полномочиями схода граждан макан-кенеса (махалли) поселка, аула закрепленные в статье 12 показывает, что из 10 видов полномочий схода граждан макан-кенеса (махалли) поселка, аула продублированы в полномочиях схода граждан поселка, аула и макан-кенеса (махалли) города зеркально 7 видов полномочий, а в измененной форме, но с продублированным содержанием 3 вида полномочий. Как видно, в итоге все 10 видов полномочий схода граждан макан-кенеса (махалли) поселка, аула продублированы в полномочиях схода граждан поселка, аула и макан-кенеса (махалли) города.

На характеристику полномочий сходов граждан влияют их институциональные признаки, такие как место сходов граждан в представительной системе органов самоуправления граждан, а также особенность их формирования и деятельности.

Так, представительную систему органов самоуправления граждан можно разделить на два уровня, где первый уровень представляют сходы граждан макан-кенесов (махаллей) поселка, аула, а второй уровень - сходы граждан поселка, аула и макан-кенесов (махаллей) города. О наличии уровневой градации органов самоуправления граждан свидетельствует полномочие сходов граждан поселка, аула закрепленное в статье 11 о том, что сход граждан поселка, аула, в составе которых образованы макан-кенесов (махаллей), оказывает содействие сходам граждан макан-кенесов (махаллей) поселка и аула, заслушивает их отчеты об использовании централизованно выделяемых государственных средств.

При этом не все сходы граждан представительной системы органов самоуправления граждан второго уровня имеют идентичные институциональные признаки. Они обладают особенностями при их формировании и деятельности. Это исходит из того, что сходы граждан поселка и аула делятся на два вида: первое, сходы граждан поселка, аула на территории которых имеются макан-кенесов (махаллей), и второе, сходы граждан поселка, аула на территории которых отсутствуют макан-кенесов (махаллей). Данные структурные признаки сходов граждан поселка и аула накладывают свой отпечаток на особенности их формирования и деятельности.

В свою очередь при наличии двухуровневой системы местного самоуправления необходимо обеспечить оптимальность перераспределения полномочий между уровнями органов самоуправления граждан.

В основе такой оптимизации должны лежать демократические принципы организации местного самоуправления. В определении таких принципов положительным мог бы послужить опыт развитых демократических стран, в том числе европейского союза.

Учитывая высокую степень дублированности полномочий между сходами граждан макан-кенесов (махаллей) города и поселка, аула, в составе которых образованы макан-кенесов (махаллей), сходами граждан поселка, аула в составе которых не образованы макан-кенесов (махаллей) и сходами граждан макан-кенесов (махаллей) поселка, аула целесообразно оптимизировать институт полномочий сходов граждан путем его перераспределения между различными видами сходов граждан. Целью такой оптимизации должно служить решение двух задач: первое, оптимальное установление места каждого вида схода граждан в системе местного самоуправления, устранение дублирования между ними полномочий. При этом в основе такой оптимизации должен лежать принцип приоритетности усиления полномочий схода граждан наиболее ближе расположенного к населению принцип передачи полномочий сверху вниз.

Здесь нужно рассмотреть перечень тех 14 видов полномочий сходов граждан поселка и аула, которые не продублированы в полномочиях сходов граждан макан-кенесов (махаллей) и возможно могли бы быть переданы последним.

К сохранению полномочий схода граждан поселка и аула можно отнести те из них, которые характеризуются своей масштабностью, требуют большей кооперации в решении организационных и материально-финансовых вопросов, связаны с реализацией мер по координации деятельности сходов граждан макан-кенесов (махаллей) в решении задач в масштабах поселка или аула.

Необходимо разработать правовые механизмы обеспечивающие реализацию полномочия схода граждан по поручительству с учетом требований Бюджетного и Гражданского кодексов Республики Узбекистан, а также правовых основ финансового обеспечения деятельности сходов граждан согласно статье 27 Закона Республики Каракалпакстан «Об органах самоуправления граждан».

Как выборное должностное лицо председатель схода граждан осуществляет две функции представительскую и управленческую. Представительская функция подразумевает представление схода граждан в отношениях с различными органами государственной власти, органами местного самоуправления, общественными объединениями и гражданами. Управленческая функция подразумевает осуществление председателем схода граждан функций по руководству структурными подразделениями схода граждан.

В главе четвертой исследования **«Модернизация форм и методов деятельности органов самоуправления граждан в Республике Каракалпакстан»** анализируются вопросы касательно основной формы деятельности органов самоуправления граждан, формы деятельности органов самоуправления граждан между сходами граждан, координация деятельности органов самоуправления граждан в Республике Каракалпакстан.

Учитывая многочисленность и функциональную важность органов самоуправления граждан и соответственно их органов, необходимо придать унифицированность организации деятельности органов сходов граждан с выделением наиболее оптимальных сторон их работы и закрепляя в соответствующих специальных правовых актах.

Было бы целесообразным установить срок полномочий представителей граждан избираемых от дворов, жилых домов, улиц на собрание представителей граждан на весь срок полномочий схода граждан, т.е. на 2,5 года.

В организации деятельности кенгаша схода граждан важное значение имеет планирование работы и правовое регулирование порядка проведения заседаний кенгаша схода граждан. Было бы целесообразным более подробно регламентировать порядок работы кенгаша схода граждан. Для придания большей организованности заседаниям кенгаша схода граждан следовало бы уделить внимание регулированию наиболее важных процедурных сторон их проведения. Целесообразно разработать и утвердить постановлением Президиума Жокаргы Кенеса Республики Каракалпакстан Примерное положение о Кенгаше схода граждан.

Исходя из потребностей правоприменительной практики было бы целесообразным разработать примерный регламент работы комиссий по основным направлениям деятельности схода граждан предусмотрев в нем основные стороны организации деятельности комиссий.

В деятельности общественного формирования посбон макан-кенеса (махалли) важное значение имеет вопрос установления конкретных критериев к наиболее важным аспектам организации их деятельности.

Координация могла бы выступать как самостоятельная функция управления, назначением которой является согласование деятельности несоподчиненных между собой органов самоуправления граждан для комплексного решения возникающих общих проблем.

Наряду с этим в законодательстве Каракалпакстана, в том числе в Законе Республики Каракалпакстан «Об органах самоуправления граждан», как и Республики Узбекистан, не содержится легального определения понятия «координация деятельности органов самоуправления граждан».

Обозначены возможные направления деятельности Советов по координации, вытекающие из предметов общих интересов органов самоуправления граждан.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

I. Научно-теоретические заключения:

В Республике Каракалпакстан органы самоуправления граждан не входят в систему государственных органов и относятся к институтам гражданского общества. Одновременно органы самоуправления следует признавать в качестве самостоятельного уровня, самостоятельной формы осуществления народом принадлежащей ему власти. При этом система органов самоуправления граждан - это не государство в государстве: она интегрирована в общую систему управления делами общества и государства, занимает в ней особое место, обладая большей самостоятельностью. Поэтому можно говорить лишь об известных пределах независимости органов самоуправления граждан в решении местных дел - тех пределах, которые устанавливает государственное законодательство. Данные юридические признаки органов самоуправления граждан еще раз свидетельствует в пользу их дуалистичности.

1.2. Нецелесообразно включать в состав Кенгаша схода лиц, не обладающих представительским мандатом, а значит тех, кто назначается на должность и является исполнителем решений Кенгаша схода и подконтролен ему. К таким должностям следует отнести также должности ответственного секретаря, консультанта схода граждан по вопросам религиозного просвещения и духовно-нравственного воспитания, работника по ведению воинского учета. В данной части Закона Республики Каракалпакстан «Об органах самоуправления граждан» положительным может служить то, что работник по ведению воинского учета не отнесен к составу Кенгаша схода граждан. Данные должности следует отнести к исполнительной ветви в системе местного самоуправления, нежели представительной.

1.3. Главный смысл в организации советов по координации деятельности органов самоуправления граждан имеет воплощение в их природе негосударственных признаков, т.е. данные советы должны быть негосударственными объединениями органов самоуправления граждан. При этом задача государства должна быть ограничена санкционированием и организационным содействием органам самоуправления граждан в создании ими самими своих советов по координации не подрывая тем самым их негосударственную природу и ассоциативность формы их организации.

II. Предложения по развитию действующего законодательства:

2.1. В деятельности органов самоуправления граждан важное значение имеет аппарат кенгаша схода граждан. Законодательством Кенгашу схода граждан предоставляется право иметь свой аппарат в целях обеспечения подготовки материалов к проведению схода граждан, заседанию кенгаша схода граждан, обеспечения своевременного доведения до исполнителей решений схода граждан, кенгаша схода граждан и председателя схода

граждан, ведения делопроизводства, а сходу граждан право устанавливать его численный состав.

Вместе с тем, на практике сходы граждан ограничиваются должностью ответственного секретаря, что делает затруднительным вспомогательно-техническое сопровождение их деятельности.

Решению данной проблемы могло бы послужить разработка и внедрение примерного положения об аппарате кенгаша схода граждан через который будет возможным определить примерный перечень должностей оптимального для введения в аппарат схода граждан. Данный документ мог бы придать аппаратам Кенгашей сходов граждан в определенной мере унифицированность.

2.2.В статье 4 Закона Республики Каракалпакстан «О выборах председателя (аксакала) схода граждан и его советников» предусмотрены демократические принципы организации и проведения выборов, которые распространяются также на проведение выборов советников председателя схода граждан.

Вместе с тем принцип гласности выборов не вполне реализован в части обеспечения ознакомления граждан с кандидатами на должность советника председателя схода граждан, который обеспечивается в отношении выборов председателя схода граждан. В связи с этим для более полного обеспечения принципа гласности при выборах советников председателя схода граждан, было бы целесообразным требования статьи 16 Закона Республики Каракалпакстан «О выборах председателя (аксакала) схода граждан и его советников» по заблаговременному вывешиванию списка кандидатов распространить и в отношении кандидатов в советники председателя схода граждан с вывешиванием их списков в те же сроки и том же порядке, которые предусмотрены для кандидатов в председатели схода граждан.

2.3.Законом Республики Каракалпакстан «О выборах председателя (аксакала) схода граждан и его советников» не установлены требования к кандидатам в советники председателя схода граждан, хотя советники также имеют важное значение в отпращивании самоуправления. Советники схода граждан согласно Закону Республики Каракалпакстан «Об органах самоуправления граждан» входят по должности в состав Кенгаша схода граждан (статья 13), как правило возглавляют комиссии по основным направлениям деятельности схода граждан (статья 18), вправе вести сход граждан, подписывать протокол и решение схода граждан (статья 21). В связи с этим, целесообразно внести дополнение в Закон Республики Каракалпакстан «О выборах председателя (аксакала) схода граждан и его советников» в виде новой статьи 19¹ под названием «Требования, предъявляемые к кандидатам на должность советника председателя (аксакала) схода граждан». К содержанию таких требований оптимально отнести все требования предъявляемые к кандидатам на должность председателя схода граждан.

2.4. Учитывая высокую степень дублированности полномочий между сходами граждан махан-кенесов (махаллей) города и сходами граждан поселка, аула в составе которых образованы махан-кенесов (махаллей), а также между сходами граждан поселка, аула в составе которых не образованы махан-кенесов (махаллей) и сходами граждан махан-кенесов (махаллей) поселка, аула целесообразно оптимизировать институт полномочий сходов граждан путем его перераспределения между различными видами сходов граждан. Целью такой оптимизации должно служить решение двух задач: первое, оптимальное установление места каждого вида схода граждан в системе органов самоуправления граждан, второе, устранение дублирования между ними полномочий.

При этом в основе такой оптимизации должен лежать принцип приоритетности усиления полномочий схода граждан наиболее ближе расположенного к населению путем реализации принципа передачи полномочий сверху вниз. Исходя из этого все дублируемые полномочия, которые могли бы успешно реализовываться на уровне сходов граждан махан-кенесов (махаллей) целесообразно исключить с компетенции сходов граждан поселков и аулов.

2.5. Анализ системы полномочий сходов граждан позволило установить то, что отдельные полномочия не имеют прямого действия и требуют для их реализации принятия соответствующих нормативно-правовых актов. К ним относятся следующие полномочия:

сход граждан: «создает, реорганизует и ликвидирует (прекращает деятельность) в установленном законодательством порядке на соответствующей территории субъекты предпринимательской деятельности, в том числе парикмахерские, мастерские по ремонту и пошиву обуви, цеха народных промыслов и другие организации бытового обслуживания населения»;

сход граждан: «в установленном порядке выступает поручителем при получении кредитов субъектами предпринимательской деятельности, в том числе семейного предпринимательства, расположенными (проживающими) в пределах соответствующей территории».

В связи с этим необходимо разработать и принять нормативно-правовые акты создающие механизмы реализации данных полномочий сходов граждан.

2.6. Разработать и утвердить Советом по координации деятельности органов самоуправления граждан Типового положения о порядке работы с обращениями физических и юридических лиц в органах самоуправления граждан» с приложением соответствующей схемы. Разработка и утверждение данного Типового положения послужит, во-первых, унификации работы органов самоуправления граждан с обращениями, во-вторых, усилению гарантий обеспечения их прав по работе с обращениями.

Кроме того, повышению эффективности работы с обращениями в органах самоуправления граждан могли бы послужить следующие меры:

во-первых, при организации приема в органах самоуправления граждан устных обращений целесообразно привлекать к приему граждан не только председателя схода граждан, а наряду с ним также председателей комиссий по основным направлениям деятельности схода граждан и обеспечить со стороны их прием обращений граждан в отдельные дни. Это послужит с одной стороны более обстоятельному рассмотрению обращений, повысит качество и взаимосвязь комиссий схода граждан с населением, позволит обстоятельней изучать состояние правоприменительной практики, полнее учитывать в своей деятельности интересы граждан и усилить ответственность органов схода граждан при работе с обращениями.

во-вторых, необходимо в органах самоуправления граждан завести специальные формы журналов по учету обращений исходя из особенностей их подачи с занесением в эти журналы сведений об обращениях. Здесь журналы по регистрации обращений граждан целесообразно разделить на два вида: первое для регистрации устных обращений, второе для регистрации письменных и электронных обращений.

2.7. Учитывая важность статуса советников председателя схода граждан в связи с тем, что они избираются непосредственно гражданами, а также то, что с участием советников председателя схода граждан формируется представительский корпус органов самоуправления граждан, в лице Кенгаша схода граждан, и главное – обеспечивается реализация представительной демократии на уровне местного самоуправления, было бы целесообразным закрепить за советниками председателя схода граждан собственные полномочия с учетом их представительской природы и осуществлением ими функций члена представительного органа в системе органов самоуправления граждан.

В то же время, определение полномочий советников председателя схода граждан нецелесообразно относить к прерогативе председателя схода граждан, как это закреплено в пункте 39 Типового положения о сходе граждан утвержденное Президиум Жокаргы Кенеса Республики Каракалпакстан от 4 ноября 2013 года за № 247. Этому служат также нововведения в Закон Республики Каракалпакстан «О выборах председателя (аксакала) схода граждан и его советников» в новой редакции, где советники председателя схода граждан избираются из кандидатур предлагаемых независимым органом в лице рабочей группы по содействию организации и проведению выборов, а не председателем схода граждан, как это было в старой редакции закона.

Кроме того, придание самостоятельности полномочиям советников председателя схода граждан создаст предпосылки к усилению роли советников председателя схода граждан в формировании и деятельности органов схода граждан с наделением их необходимыми полномочиями. Предлагаемый подход по усилению самостоятельности полномочий советников председателя схода граждан позволил бы принести в деятельность органов самоуправления граждан элементы системы сдержек и

противовесов, когда представительский корпус в лице советников председателя схода граждан мог бы находясь в относительно независимом положении от председателя схода граждан осуществлять представительский (общественный) контроль в отношении последнего и сдерживать его от возможных неправомерных действий. В связи с этим полномочия советников председателя схода граждан целесообразно определить и закрепить на законодательном уровне в отдельной статье Закона Республики Каракалпакстан «Об органах самоуправления граждан».

2.8. Законом Республики Каракалпакстан «Об органах самоуправления граждан» в новой редакции не применяется принцип постоянного представительства граждан от дворов, жилых домов, улиц на собрание представителей граждан. Данный вопрос актуализируется тем, что в подавляющем большинстве органов самоуправления граждан проводятся не сходы граждан, а собрания представителей граждан, так как состав сходов граждан как правило является многочисленным.

В связи с этим согласно требованию закона каждому проводимому собранию представителей граждан должно предшествовать собрание жителей дворов, жилых домов, улиц по избранию своего представителя на собрание представителей граждан, что создает организационные сложности. Исходя из этого бы целесообразным установить срок полномочий представителей граждан избираемых от дворов, жилых домов, улиц на собрание представителей граждан на весь срок полномочий схода граждан.

2.9. В обеспечении эффективности деятельности кенгаша схода граждан важное значение имеет вопрос организации и проведения его заседаний. При решении данного вопроса необходимо придать правовое регулирование таких процедурных аспектов организации и проведения заседаний кенгаша схода граждан как порядок формирования повестки дня предстоящего заседания, порядок его ведения, порядок принятия решений, порядок протоколирования заседания. Данные вопросы не урегулированы законодательством.

В свою очередь порядок формирования повестки дня заседания кенгаша схода граждан целесообразно осуществлять при участии в этом членов кенгаша схода граждан, а также комиссий по основным направлениям деятельности схода граждан. Исходя из этого повестка дня кенгаша схода граждан должна формироваться на основе предложений членов кенгаша схода граждан в лице председателя схода граждан и его советников, а также предложений комиссий по основным направлениям деятельности схода граждан в лице их председателей.

2.10. Согласно статье 22 Закона Республики Каракалпакстан «Об органах самоуправления граждан» решение кенгаша схода граждан принимается открытым голосованием. Здесь целесообразно наделить кенгаш схода граждан правом принимать решение также закрытым голосованием на примере заседания схода граждан закрепленного в статье 21 выше указанного закона. Это исходит из того, что кенгаш схода граждан как и сход

граждан является коллегиальным органом имеющим широкий круг полномочий. В связи с этим необходимо, чтобы каждый член коллегиального органа мог бы беспристрастно участвовать в принятии решения кенгашем схода граждан.

2.1.В соответствии с действующим законом председателем кенгаша схода граждан является председатель схода граждан. При этом заседания кенгаша схода граждан проводятся председателем схода граждан. В данном случае в статье 22 Закона Республики Каракалпакстан “Об органах самоуправления граждан” не предусмотрена возможность председательствования на заседании схода граждан одного из советников председателя схода граждан.

В то же время такой порядок предусмотрен в отношении проведения схода граждан. Так, согласно статье 21 данного закона “Сход ведет председатель (аксакал) схода граждан или один из советников председателя”.

В связи с этим, в соответствии с правоприменительной практикой было бы целесообразным применить такой порядок также в отношении проведения заседания кенгаша схода граждан. Предлагаемое нововведение подкрепляется и тем, что такой порядок признан на практике востребованным и закреплен в пункте 26 “Примерного положения о сходе граждан”, утвержденного Постановлением Президиума Жокаргы Кенеса Республики Каракалпакстан от 4 ноября 2013 года за № 247 (приложение-1). В данном Примерном положении закрепляется: “Заседание кенгаша схода граждан ведет председатель (аксакал) схода граждан, а в случае его отсутствия один из советников председателя”. В свою очередь, хотя и подзаконный акт не соответствует закону, вместе с тем было бы целесообразным правовую практику подзаконного акта внести в закон признав его содержание положительным.

2.12.В целях повышения эффективности правового регулирования организации и деятельности органов самоуправления граждан целесообразно разработать и утвердить постановлением Президиум Жокаргы Кенеса Республики Каракалпакстан Примерное положение о Кенгаше схода граждан, а также исходя из потребностей правоприменительной практики было бы целесообразным разработать примерный регламент работы комиссий по основным направлениям деятельности схода граждан предусмотрев в нем основные стороны организации деятельности комиссий.

2.13.Взаимодействие органов самоуправления граждан одно из привилегий их организационной самостоятельности, гарантированной законодательством. Соответственно право на взаимодействие органов самоуправления граждан между собой представляет собой элемент их права на самоуправление.

Исходя из важности Советов по координации деятельности органов самоуправления граждан в обеспечении эффективности деятельности сходов граждан основные цели и задачи деятельности Советов по координации, гарантии их осуществления целесообразно отразить в Законе Республики

Каракалпакстан «О Совете по координации деятельности органов самоуправления граждан», либо отдельной главой в законе Республики Каракалпакстан «Об органах самоуправления граждан».

Кроме того, Советы по координации деятельности органов самоуправления граждан должны иметь статус негосударственной некоммерческой организации основной задачей которых должно быть представление интересов органов самоуправления граждан. В связи с этим следует внести в статью 20 Закона Республики Узбекистан «Об органах самоуправления граждан» дополнение следующего содержания: «Организация и деятельность Советов по координации деятельности органов самоуправления граждан осуществляется в соответствии с требованиями закона «О негосударственных некоммерческих организациях».

Наряду с предлагаемыми к закреплению в законе целями Совета по координации, здесь же необходимо установить предметы общих интересов органов самоуправления граждан, содержание и формы их взаимодействия. Это послужит предметной основой деятельности Советов по координации.

**SCIENTIFIC COUNCIL AWARDING DEGREES
DSc. 27.06.2017. Yu. 23.01. AT THE ACADEMY OF PUBLIC
ADMINISTRATION UNDER THE PRESIDENT
OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN**

KARAKALPAK STATE UNIVERSITY NAMED AFTER BERDAH

REIMOVA ZUHRA ABATBAEVNA

**ORGANIZATIONAL AND LEGAL BASIS OF ACTIVITIES OF SELF-
GOVERNMENT BODIES IN THE REPUBLIC OF KARAKALPAKSTAN**

12.00.02 – Constitutional Law. Administrative Law. Finance and customs Law

ADSTRACT OF DOCTORAL DISSERTATION (DSc)

Tashkent–2018

The theme of the dissertation is registered at the Supreme Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan number B2018.1.Dsc/Yu71.

The dissertation is prepared at the Karakalpak state university named after Berdakh.

The abstracts of the dissertation is posted in three languages (Uzbek, Karakalpak, Russian, and English (resume)) on the website of the Scientific Council (www.dba.uz) and on the information-education portal «ZiyoNET» (www.ziynet.uz).

Scientific Consultant:	Ruzmetov Khayrullo Ibodullaevich Doctor of Law
Official opponents:	Tursunov Ahtam Salamovich Doctor of Law, professor Muhammedov Utkirbek Hazratkulovich Doctor of Law, professor Ruziev Zafar Raimovich Doctor of Law
The leading organization:	The University of World Economy and Diplomacy

The defending of the dissertation will be held at 10⁰⁰ on «19» June 2018 at the meeting of the Scientific Council DSc. 27.06.2017. Yu. 23.01. at the Republic administration under the President of the Republic of Uzbekistan (Address: 100003, Islam Karimov street, 45, Tashkent Uzbekistan. Phone: (99871) 232-60-80; fax: (99871) 232-60-66; e-mail: info@dba.uz).

The doctoral dissertation is available at the Information Resource Center of The Academy of Republic administration under the President of the Republic of Uzbekistan (registration number 14). (Address: 100003, Islam Karimov street, 45. Tashkent, Uzbekistan. Phone: (99871) 232-60-80).

Abstract of the dissertation is distributed «__» _____ 2018.
(Protocol at the register №__ of «__» _____ 2018).

G.R.Malikova
Chairperson of the Scientific Council
on awarding the degree Doctor of
Law, Docent

G.S.Ismailova
Secretary of Scientific Council on
awarding the degree Doctor of Law,
Docent

I.A.Hamedov
Deputy Chairperson of the Scientific
Seminar at the Scientific Council on
awarding the degree Doctor of Law,
Professor

INTRODUCTION (annotation of doctoral dissertation)

The aim of research is to develop recommendations and proposals to improve the organizational and legal basis of the activities of self-government bodies in the Republic of Karakalpakstan.

The object of research work. As object of the research has served organizational-legal bases of activity of self-government bodies of citizens, the developed system of normative-legal acts regulating public relations in the given sphere.

Scientific novelty of research work is as follows:

the proposal has been developed to transform the gatherings of citizens of villages, kishlaks and auls, in which makhallas are formed, into gatherings of citizens of makhallas by their unification and division in the manner prescribed by law;

the proposal has been developed to amend the law of the Republic of Uzbekistan "On the election of the Chairman (aksakal) of the descent of citizens and his advisers", as a result of which article 2 of this law was amended by deleting its second part, which provided for the establishment of a unified electoral system throughout the territory of the Republic of Uzbekistan covering the Republic of Karakalpakstan;

the proposal has been justified to give the permanent character to the powers of district and city committees, and working groups to facilitate the organization and conduct of elections of Chairman (aksakal) of the descent of citizens and his advisers, making appropriate amendments and additions to articles 12 and 14 of the Laws of the Republic of Uzbekistan and Republic of Karakalpakstan "On elections of Chairman (aksakal) of the descent of citizens and his advisers»;

the proposal has been developed to Supplement the law of the Republic of Karakalpakstan "On the election of the Chairman (aksakal) of the descent of citizens and his advisers" in the form of a new article 19¹ entitled "Requirements for candidates for the post of adviser to the Chairman (aksakal) of the descent of citizens".

The proposals have been substantiated to improve the organizational structure of the Council for the coordination of the activities of self-government bodies of the citizens of the Republic of Karakalpakstan and its Executive apparatus, determining the list of regions classified by the maximum number of employees of the Executive apparatus of the coordination councils.

The proposals have been developed to optimize the structure, order of formation, powers, forms and methods of activity of citizens' self-government bodies in the Republic of Karakalpakstan.

Implementation of the research. The scientific proposals revealed in the course of the research were used to improve the legislation in the field of organization of the activities of self-government bodies of citizens in the Republic of Uzbekistan and the Republic of Karakalpakstan, the introduction of which is expressed in the following:

the developed conclusions were implemented by their inclusion in paragraph 5 of the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On measures for further improvement of the mahalla Institute" dated February 3, 2017 for the No. 4944 of the President's Decree: "To Approve the proposal of Zhokargy Kenges of the Republic of Karakalpakstan, Kengashes of people's deputies of the regions, the Republican Council, the Fund "mahalla" and activists of mahalla on the transformation of gatherings of citizens of settlements, villages and auls, which formed mahalla, into gatherings of citizens of mahalla by their Association and division in order", established by law " (Committee on democratic institutions, non-governmental organizations and self-government bodies of citizens of the Legislative chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan). Certificate No. 05/01-10-335 of September 25, 2017). This innovation will serve to improve the efficiency of citizens' self-government bodies, to transform the mahalla Institute into the closest to the population structure, as well as further development of their interaction with state bodies and civil society institutions.

the proposals were applied in the drafting of the law of the Republic of Uzbekistan "On the election of the Chairman (aksakal) of the descent of citizens and his advisers" dated April 22, 2013 in a new version, in which article 2 of this law was amended by deleting its second part. This innovation made it possible to establish a unified electoral system throughout the territory of the Republic of Uzbekistan (Committee on democratic institutions, non-governmental organizations and self-government bodies of citizens of the Legislative chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan). Certificate No. 05/01-10-335 of September 25, 2017).

proposals and recommendations on the need to regularize the powers of district and city commissions, as well as working groups to facilitate the organization and conduct of elections of Chairman (aksakal) of the descent of citizens and his advisers formed the basis for changes and additions respectively in article 12 and article 14 of the Law of the Republic of Uzbekistan "On elections of Chairman (aksakal) of the descent of citizens and his advisers" on April 22, 2013 in new edition of the Law of the Republic of Karakalpakstan "On elections of Chairman (aksakal) of the descent of citizens and his advisers" in the new edition dated July 5, 2013 (the Committee for democratic institutions, non-governmental organizations and self-government bodies of citizens of the Legislative chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan. Certificate No. 05/01-10-335 of September 25, 2017).

the conclusions of the thesis were taken into account and applied in the development and approval of the organizational structure of the Council for the coordination of self-government citizens of the Republic of Karakalpakstan and its Executive apparatus, the definition of the list of regions, classified according to the maximum number of employees of the Executive office of the coordination councils and expressed in the Resolution of the Zhokargi Kenges of the Republic of Karakalpakstan "On measures for further improvement of the mahalla Institute" dated February 3, 2017 №. 4944 (Karakalpak regional branch of the public charity

Fund "mahalla"). Certificate No. 01-01 / 18 dated August 14, 2017). These recommendations serve to improve the coordinated and effective activities of the Council for the coordination of the activities of self-government bodies of the citizens of the Republic of Karakalpakstan.

Separate proposals of the dissertator on improvement of the current legislation are used in activity of Zhokargy Kenges of the Republic of Karakalpakstan (Committee on the legislation, judicial and legal questions and self-government bodies of citizens of Zhokargy Kenges of the Republic of Karakalpakstan. Certificate No. 03-690 dated August 14, 2017). Conclusions, suggestions and recommendations contained in the work can be used to improve the system of legislation of the Republic of Karakalpakstan, as well as to read courses in higher legal schools of the country.

The structure and volume of the thesis. Structure of the dissertation consists of an introduction, four chapters, conclusions, list of references annexes. The volume of the thesis is 262 pages.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ
ЖӘРИЯЛАНҒАН ИСЛЕР ДИЗИМИ
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ
LIST OF PUBLISHED WORKS

I бўлим (I часть; I part)

1.Реймова З. «Қарақалпақстан Республикасында пуқаралардың өзін-өзи басқарыў уйымларын қәлиплестириў хәм хызметин жетилистириў мәселелери» Монография. –Нөкис. “Qaraqalpaqstan” 2018. 6,25 б.т.

2.Реймова З. Қарақалпақстан Республикасында пуқаралардың өзін-өзи басқарыў уйымларының шөлкемлестириў жумысларының хуқықый тийкарлары. Монография. –Нөкис. “Қарақалпақстан” 2017. 6 б.т.

3.Кутыбаева Е.Д, Реймова З.А., Қарақалпақстан Республикасында фуқораларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг шаклланиши ва ривожланиши. Монография., Н.: “Билим”, 2005, 6,5 б.т

4.Реймова З. Н. Қарақалпақстан Республикасында пуқаралардың өзін-өзи басқарыў уйымларының дүзилис бөлимлерин қәлиплестириў тәртиби. Бердақ атындағы Қарақалпақ Мәмлекетлик Университетиниң Хабаршысы №1, 2018-жыл. –Б. 128-130. (12.00.00. №8)

5.Реймова З. Проблемы совместимости государственных СМИ со статусом субъекта общественного контроля. Издательская группа «Юрист»Юридический мир №4 – 2017. –С. 57-60. (12.00.00. №35)

6.Реймова З. Новый этап в развитии избирательного законодательства как усиление правовых гарантий демократизации выборов. Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг Олий ўқув курслари ахборотномаси. – Тошкент. 2015. № 1 (21). –Б. 51-54. (12.00.00. №11)

7.Реймова З. О месте органов самоуправления граждан в системе управления. ТДЮИ ахборотномаси. Т.: 2012. №7. –С. 54-57. (12.00.00. №9)

8.Реймова З. Органы самоуправления граждан как важнейший элемент демократической политической системы Узбекистана. Бюллетень Верховного суда Республики Узбекистан. Т.: 2012. №5. –С. 52-53. (12.00.00. №10)

II бўлим (II часть; II part)

9.Reymova Z. Место органов самоуправления граждан в системе публичного управления в Каракалпакстане // World science, Multidisciplinary scientific edition. RS Global Conference outcomes / Poland. №4 (32) Vol, April 2018, 67-69.

10. Reymova Z. Проблемы демократизации координации деятельности органов самоуправления граждан в Республике Каракалпакстан // International Journal of Innovative Technologies in Social Science/ Conference outcomes. Poland. 2(6) April 2018,46-48.

11.Реймова З. Юридическая природа объединений органов самоуправления граждан по координации их деятельности. Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви Академияси. Т.: 2015. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси – давлат ва жамият тараққиётининг муҳим пойдевори. Т.: 2017. –Б. 118-123.

12.Реймова З. Совершенствование конституционно-правовых основ выборов председателя схода граждан и его советников в Республике Каракалпакстан. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси – демократик ҳуқуқий давлат шаклланиши ва тараққиётининг ишончли ҳуқуқий қафолати. Т.: ТДЮУ, 2017. –Б. 96-99.

13.Реймова З., Мырзанов Д. Қарақалпакстан Республикасында пуқаралардың өзін-өзи басқарыў уйымларын аймақлық шөлкемлестириў. “Инсан мәплерин тәмийинлеўде хәрәкетлер стратегиясының әҳмийети” атамасындағы Республикалық илимий-әмелий конференциясы материаллары (15-май 2017). –Б. 19-21.

14.Реймова З., Алланиязова П. Пуқаралардың өзін-өзи басқарыў уйымларының ашық басқарыў системасындағы орны. “Инсан мәплерин тәмийинлеўде хәрәкетлер стратегиясының әҳмийети” атамасындағы Республикалық илимий-әмелий конференциясы материаллары (15-май 2017). – Б. 23-25.

15.Реймова З. “Пуқаралар жыйыны баслығын (ақсақалын) хәм оның кеңесгөйлерин сайлаў ҳаққында”ғы Қарақалпакстан Республикасы Нызамына түсиндирме. Нөкис. «Билим» 2016. 3,5 б.т.

16.Реймова З. Пуқаралар жыйыны баслығы (ақсақалы) хәм оның кеңесгөйлерин сайлаў ҳаққында”ғы Қарақалпакстан Республикасы раўажландырыўдағы жаңа басқышы. “Мәкан искерлигиниң ҳуқықый базасын жетилистириў, оның нәтийжели жұмыс жүритиў механизмлери хәм ўәкилликлерин кеңейттириў – баслы ўазыйпа” атамасындағы Республикалық илимий-әмелий конференция материаллары. Н.: 2016. –Б.6-10.

17.Реймова З. Место органов самоуправления граждан в системе публичного управления в Узбекистане. Государственная власть и местное самоуправления №12 - 2015 г. –С. 27-30.

18.Рузметов Х. Реймова З. Проблемы оптимизации сбалансированности судебной власти в системе разделения властей. Вестник Высшего хозяйственного суда Республики Узбекистан, №4, 2015 г. –С. 76-78.

19.Реймова З., Қәлиметов Н. Мәмлекет ҳәкимияты ўәкиллик органлары системасында ўәкилликлердиң бөлистирилиўи. Бердақ атындағы Қарақалпак Мәмлекетлик Университетиниң Хабаршысы №2, 2015-жыл. –Б. 84-87. (12.00.00. №8)

20.Реймова З., Даулетов Б.Участие органов самоуправления граждан в профилактике девиантного поведения среди несовершеннолетних в Республике Каракалпакстан. Бердақ атындағы Қарақалпақ Мәмлекетлик Университетиниң Хабаршысы №1, 2015-жыл. –Б. 103-105. (12.00.00. №8)

21.Рузметов Х., Реймова З.Проблемы повышения эффективности конституционного контроля в обеспечении законности деятельности органов государственной власти и управления. Роль и значение правосудия в борьбе с коррупцией. Республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами. I-сон.Т.: ТДЮУ, 2015. –Б. 84-90.

22.Реймова З.Новый этап конституционных реформ усиления представительной демократии на местном уровне. Мамлакатни модернизация қилиш шароитида давлат бошқаруви тизимини такомиллаштиришнинг долзарб масалалари. Давра суҳбати материаллари. Т.: ТДЮУ, 2015.-Б. 147-149.

23.Рузметов Х. Реймова З.“Конституционные основы дальнейшей демократизации органов государственной власти на местах”. Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги давлат бошқаруви Академияси. Конституцияси – демократик ислохотларнинг ҳуқуқий пойдевори мавзусидаги илмий-амалий конференция материаллари тўплами I-қисм.Т.: 2015. –Б. 102-107.

24.Кутыбаева Е. Реймова З. Адилова М. Дауменов Б. Низаматдинов Қ. Каукышев Р. Пуқаралардың өзін-өзи басқарыў уйымларының жәмийетлик қадағалаўды әмелге асырыў бойынша әмелий қолланба, Нөкис. «Қарақалпақстан», 2015 ўқув қулланма. 4,5 б.т.

25.Кутыбаева Е.Реймова З. Адилова М. Дауменов Б. Низаматдинов Қ.Пуқаралардың өзін-өзи басқарыў уйымларының жәмийетлик қадағалаў системасында тутқан орны. Нөкис. «Қарақалпақстан», 2014 ўқув қулланма. 5,5 б.т.

26.Реймова З. Дауменов Б. Проблемы совместимости государственных СМИ со статусом субъекта общественного контроля. Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги Академиясининг Ахборотномаси 2014 йил 3 сон. –Б. 69-73.

27.Реймова З.Дауменов Б.Концептуального основы законодательного регулирования общественного контроля. Ўзбекистон қонунчилиги таҳлили. 2014 № 1-2. Б. 5-9. (12.00.00. №9)

Реймова З. Место органов самоуправления граждан в системе публичного управления. Жамият ва бошқарув. 2014 йил №4. –Б. 62-69.

28.Реймова З. Адембаев А. Фуқароларнинг ўзини –ўзи бошқариш органларининг жамоат назоратини амалга оширишдаги урни. «XXI аср – интеллектуал авлод асри» шиори остида ёш олимлар ва талабаларнинг

худудий илмий-амалий конференцияси материаллари 17-18-июнь 2014 йил. – Б. 406.

29.Реймова З. Тенденция расширения роли органов местного самоуправления (института махалли) в политической системе Узбекистана. Конституционная модернизация общества в современных условиях. Нынешнее состояние и перспективы развития. Материалы международной научно-практической конференции 12 ноября 2012 г. // Ред. коллегия; Усманова М.Б. и др. – Ташкентский государственный юридический институт, Нагойский университет, - Т.: ООО «ReliablePrint» 2013. -341. –С. 272-275.

30.Реймова З.Государственная программа «Год семьи» - новый этап в развитии органов самоуправления граждан и института семьи. Конституция-мамлакатимиз тарақиёти истиқболнинг муҳим гарови (мавзусидаги илмий-назарий конференция материаллари 2013 йил 3 декабрь) Тошкент-2013. –Б. 287-291.

31.Реймова З. Некоторые новые полномочия не соответствуют функциям ОСГ. Экономическое обозрение. Тошкент. 2013, № 5. –С. 65-66. 26.

32.Реймова З., Таңирбергенов С. Пуқаралардың өзін-өзі басқаруы ұйымларының жәмийетлик қадағалау систем асында тутқанорны. Пуқаралардың өзін-өзі басқаруы ұйымларының жәмийетлик қадағалау системасында тутқан орны атамасындағы Республикалық илимий-әмелий конференция (2013 жыл 8-апрель). – Н. “Билим” 2013, - Б. 24-29.

33.Реймова З., Юсупов Б. Жамоатчилик назоратининг демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш жараёнидаги зарурати. Пуқаралардың өзін-өзі басқаруы ұйымларының жәмийетлик қадағалау системасында тутқан орны атамасындағы Республикалық илимий-әмелий конференция (2013 жыл 8-апрель). – Н. “Билим” 2013, - Б. 42-46.

34.Реймова З. “Фуқаролар йиғини раиси (оқсоқоли) ва унинг маслаҳатчилари сайлови тўғрисида”ги қонунини демократлаштиришдаги янги босқич // Демократик ислохотлар шароитида давлат бошқарувини янада эркинлаштириш масалалари. Давра суҳбати материаллари. 2013 йил 25 декабрь. Тошкент: ТДЮУ, 2013. –Б. 239-244.

35.Реймова З. Махалля-пора уже определиться с местом в системе управления. Экономическое обозрение. №9 9154) 2012. –Б. 62-64.

36.Реймова З. Развитие правовых основ усиления роли органов самоуправления граждан в системе управления. Конституция – демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш асоси мавзусидаги давра суҳбати маертиаллари.2012. –С. 115-118.

37.Матмуратов Б., Реймова З. Пуқаралар жыйыны баслығы (ақсақалы) хәм оның кеңесгөйлерине сайлаўдың хуқықый тийкарларына байланыслы сораў-жуўап). Нөкис. «Қарақалпақстан» 2011 ўқув қуланма. 2,5 б.т.

38.Реймова З. Миллий давлатчиликни барпо этиш шароитида босқичма-босқич кучли давлатдан-кучли фуқоралик жамиятига ўтиш. Конституция-демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш асоси. Мавзусидаги давра суҳбати материаллари (II-қисм) ТДЮИ Т.: 2011, -Б. 12-16.

39.Реймова З. Махалля-традиционная система управления на местном уровне. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси-изчил демократик ислохотлар асоси. Мавзусидаги илмий-назарий конференция материаллари. ТДЮИ Т.: 2010, -Б. 12-16

40.Х.И.Рузметов, З.Реймова. Маҳалла жамиятимиз таянчидир. HУQUQ va BURCH. -Т.: 2010. №8, 21-23 б.

41.Реймова З.Махалля–традиционная система местного самоуправления в Узбекистане. Институты гражданского общества и выборы в представительные органы власти. Материалы международного «круглого стола» (9-10 сентября 2009 года. г.Самарканд), 38-45 б.

42.Реймова З.Қарақалпақстан Республикасында пуқаралардың өзін-өзи басқарыў уйымларының хуқықый статусы. Нөкис. “Билим” 2001 ўқув қуланма. 4,0 б.т.

Автореферат «Бердақ атындағы Қарақалпақ Мәмлекетлик Университетиниң Хабаршысы»
журнали тахририятида тахрирдан ўтказилиб, ўзбек, қорақалпоқ, рус ва инглиз (резюме)
тилларидаги матнлар ўзаро мувофиқлаштирилди.

Босишга рухсат этилди: 05.06.2018 йил
Бичими 60x45 ¹/₁₆, «Times New Roman»
гарнитурда рақамли босма усулида босилди.
Шартли босма табағи 5,5. Адади: 100. Буюртма: № ____.
«Magic Print Asia» босмахонасида босилди.